

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**SÜRGÜNDEN KIRIM'IN RUSYA TARAFINDAN İLHAKINA
KIRIM TÜRKLERİNİN SORUNLARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tarkan Renan TANSOY

KOCAELİ 2018

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**SÜRGÜNDE KIRIM'IN RUSYA TARAFINDAN İLHAKINA
KIRIM TÜRKLERİNİN SORUNLARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tarkan Renan TANSOY

Dr. Öğretim Üyesi Buket ÖNAL

KOCAELİ 2018

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**SÜRGÜNDE KIRIM'IN RUSYA TARAFINDAN İLHAKINA
KIRIM TÜRKLERİNİN SORUNLARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Tarkan Renan TANSOY

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 30.05.2018 2018/14

Jüri Başkanı: Dr. Öğretim Üyesi Buket ÖNAL

Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Gökmen KILIÇOĞLU

Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Fatma ANIL ÖZTOP

KOCAELİ 2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KIRIM VE KIRIM TÜRKLERİNİN TARİHİ

1.1. ALTIN ORDA DEVLETİ ÖNCESİ KIRIM.....	4
1.2. ALTIN ORDA DEVLETİ DÖNEMİ.....	5
1.3. KIRIM HANLIĞI DÖNEMİ.....	6
1.4. ÇARLIK RUSYA'SI DÖNEMİ.....	10
1.5. KIRIM'DA TÜRK MİLLİ KİMLİĞİNİN GELİŞİMİ.....	13

İKİNCİ BÖLÜM SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ, BÜYÜK SÜRGÜN ve GERİ DÖNÜŞ MÜCAELESİ

2.1. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE KIRIM	19
2.2. BÜYÜK SÜRGÜN VE SÜRGÜNDE YAŞANANLAR.....	22
2.3. ŞİDDET İÇERMEYEN DİRENİŞ KAVRAMI VE ANAVATANA GERİ DÖNÜŞ MÜCADELESİ	27
2.3.1. Mustafa Cemil Kırimoğlu'nun Geri Dönüş Mücadalesi	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KIRIM TÜRKLERİNİN ANAVATANA DÖNÜŞÜNÜN KABULÜ VE DÖNÜŞTE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

3.1. YENİDEN YAPILANMA VE AÇIKLIK SÜRECİNDE, GERİ DÖNÜŞÜN KABULÜ	34
3.2. BAĞIMSIZ UKRAYNA CUMHURİYETİ DÖNEMİ ANAVATANA DÖNÜŞ SÜRECİ.....	36
3.3. ANAVATANA DÖNÜŞTE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	38
3.3.1. Yerleşim Sorunları	40
3.3.2. Sosyo Ekonomik Sorunlar	41
3.3.3. Eğitim Sorunları	41
3.3.4. Dini ve Kültürel Sorunlar	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM UKRAYNA KRİZİ; RUSYA'NIN KIRIM'I İLHAKI VE SONRASINDA KIRIM TÜRKLERİNİN SORUNLARI

4.1. BAĞIMSIZLIK SONRASI UKRAYNA	43
4.1.1. Ukrayna'da Siyasi Sürecin Gelişimi	45

4.1.2. Turuncu Devrim ve Sonrası Siyasal Süreç	48
4.1.3. Ukrayna Siyasi Krizi.....	50
4.1.4. Ukrayna ve Rusya Arasında Kırım Sorunu.....	52
4.1.5. Kırım'ın Bağımsızlık Referandumu ve Rusya'nın Kırım'ı İşgal ve İlhakı.....	58
4.2. İLHAK SONRASINDA KIRIM TÜRKLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR	59
4.2.1. Siyasi Sorunlar	59
4.2.2. Vatandaşlık ve Sosyal Sorunlar	63
4.2.3. Eğitim Sorunları	64
4.2.4. Yerli Halk Statüsü Sorunu	65
4.2.5. Ekonomik Sorunlar	66
SONUÇ	68
KAYNAKÇA.....	73
ÖZGEÇMİŞ	82

ÖZET

SÜRGÜNDEN KIRIM'IN RUSYA TARAFINDAN İLHAKINA KIRIM TÜRKLERİNİN SORUNLARI

Kırım, bugün tarihçiler tarafından Kırım Türklerinin tarihi anayurdu olarak kabul edilmekle beraber, Kırım'da yaşayan üç farklı etnik grup bulunmaktadır. Bunlar, çoğunluğu oluşturan ve kendilerini Rusya'ya ait hissedilen Ruslar, daha azınlıkta olan Ukrainerler ve Kırım nüfusunun yüzde on ikisini oluşturan, kendilerini Kırım'ın yerli halkı olarak gören Kırım Türkleridir. Kırım Türklerinin milli kimliklerini güçlendirmelerinde yaşadıkları sürgünün büyük etkisi vardır. Zorunlu sürgünün yarattığı travmadan dolayı, kendilerini bu etnik kökene bağlı hissetmişlerdir. Bu sayede büyük sürgün sonrasında anavatanına dönüş ve kaybedilen hakların geri alınabilmesi için 70 yıldan fazla süren şiddet içermeyen ve sabırlı bir mücadele verilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, bağımsız Ukrayna yönetiminde karşılaşılan sıkıntılar çözüm beklerken, kaybedilen hakların geri kazanılması için yönünü tamamen AB ve NATO'ya çevirmiş olan mevcut yönetimin, daha fazla demokratik hak ve özgürlük ortamı sağlayacağı düşünülmüştür. Ancak Rusya'nın Kırım'a olan tarihi ve stratejik bakışı ile Kırım Türklerinin anavatanlarına bağlılığı ve Ukrayna'nın tutumu çatışma yaratmaktadır. Ukrayna'nın belirlediği siyasi yön, Rusların Kırım'ı, Rusya'ya ilhakını meydana getirmiş ve böylece Kırım Türklerinin ana vatanlarında karşılaştıkları sorunların boyutları da değişmiştir.

Bu çalışma, ilhak sonrasında Kırım'da yaşayan Türklerin sorunları hakkında, AGİT ve Türkiye'den oluşturulan resmi ve gayri resmi heyetlerin raporları, akademik çalışmalar, Kırım Tatar Derneği üyelerinin Kırım'da edindikleri izlenimler ile Rusya Federasyonu'nun resmi duyuruları doğrultusunda bir durum tespiti yapabilmeyi amaçlamaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Kırım, Tatarlar, Rusya, Ukrayna, Sürgün, İlhak

ABSTRACT

FROM THE EXILE UNTIL THE ANNEXATION OF CRIMEA BY RUSSIA THE PROBLEMS OF THE CRIMEAN TURKS

As the historians accept Crimea is the historical homeland of Crimean Turks. Today, there are three different ethnic groups living in Crimea. These are Russians at majority who feel themselves belong to Russia, ethnic Ukrainians who are a numerical minority in Crimea and The Crimean Turks, who consider themselves to be an indigenous people of Crimea and constitute approximately 12.1 percent of the population. The exile which Crimean Turks experienced has a great effect on strengthening their national identity. Because of the trauma created by the exile, they feel depended on that ethnic roots. By the help of that to repatriation and restoring and enforcing their rights a nonviolent and patient struggle has been given.

After the collapse of the Soviet Union, while the problems faced under the independent Ukraine rule were expected to be solved, the present government which has turned its face to EU and NATO, has been seen as the provider of much more democratic rights and free environment for restoring and enforcing the rights of Crimean Turks. But the Russian historical and strategical prospect of Crimea and loyalty of Crimean Turks and Ukrainian attitude makes confliction. The political direction determined by Ukraine created the annexation of Crimea to Russia and by the way, also the aspects of the problems of the Crimean Turks in their homeland have been changed.

This study aims to make a status determination about the problems of Turks living in Crimea after the annexation in accordance with the reports of official and unofficial delegations of OSCE and Turkey, academic studies, the impressions of the members of Crimean Tatar Society in Crimea and the official announcements of Russian Federation.

KEY WORDS: Crimea, Tatars, Russia, Ukraine, Exile, Annexation

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB Avrupa Birliği
ABD Amerika Birleşik Devletleri
AGİT Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
BDT Bağımsız Devletler Topluluğu
BM Birleşmiş Milletler
HCNM High Commissioner on National Minorities
KGB Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)
KTMM Kırım Tatar Milli Meclisi
KÖSSC Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
MÖ Milattan Önce
MS Milattan Sonra
NATO North Atlantic Treaty Organization
NKVD Narodniy Komissariyat Vnutrennih Del (İçişleri Halk Komiserliği)
RF Rusya Federasyonu
SSCB Sovyetler Birliği
UNHCR Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri

GİRİŞ

Kırım yarımadası, bugün tüm dünyada tarihçiler tarafından Kırım Türklerinin tarihi anayurdu olarak kabul edilmektedir. Sovyet-Rus literatüründe ise Kırım-Tatar olarak tanımlanan Kırım Türklerinin yarımadanın adıyla beraber anılması da bu tarihi gerçeği destekler niteliktedir (Bozkurt, 1998: s.156).

Bununla beraber günümüzde Kırım'da yaşayan üç farklı etnik grup bulunmaktadır. Bunların başında Kırım nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve kendilerini her zaman Rusya'ya ait hissetmiş olan Ruslar gelmektedir. Diğer grup daha azınlıkta olan ve genel itibarıyla Rusça konuşan Ukrainerlerdir. Kırım nüfusunun bugün yüzde on ikisini oluşturan Kırım Türkleri ise kendilerini her zaman için tarihi olarak Kırım'ın yerli halkı olarak görmektedir. Aynı zamanda din, dil, ırk bakımından kendilerini daima Kırım'da yaşayan diğer topluluklardan, farklı görmüşlerdir. Kırım Tatarlarında var olan bu aidiyet ve kimlik olgusunun yoğunluğunda, kendilerinin maruz kaldığı zorunlu sürgünün büyük etkisi olduğu söylenebilir (Özçelik, 2015: s.343).

Çalışma sürecinde Kırım Türklerinin bahsinde, pek çok kaynakta Tatar ifadesinin kullanılmış olduğu görülmüştür. Ancak terminolojik bütünlüğün sağlanması için yapılan çalışma kapsamında elde edilen bulgularda; "Tatar" halkının, Cengiz Han devrinde Cengiz Han'a tabi olan kavimler arasında nüfus oranı hem son derece az, hem de kısa bir zaman içinde tarih sahnesinden çekilen Moğolları işaret ettiği görülmektedir. Buna rağmen, "Tatar" adının Cengiz İmparatorluğunun ve Altın Orda'nın Türk tebasına intikal etmiş ve böylelikle, Altın Orda döneminde hâkim olunan İdil (Volga) boyu, Deşt-i Kıpçak ve Kırım'daki Türk halkları, yabancılar tarafından "Tatar" olarak adlandırılmıştır (Ayhün, 2014: s.43-44).

Kırım yerlisi halk hiçbir şekilde Tatar veya Moğol olmayıp, Kazan ve Astrahan sakinleri gibi Türk boyu oldukları halde Ortaçağ süresince Ruslar ve Avrupalılar genel olarak Tatar ismini kullanmıştır (Purgstall, 2013: s.30).

Bir başka görüşe göre ise Cengiz Han soyundan gelen ve esasen Moğol olan yöneticilerin Kırım'da hüküm sürmesi ve Moğolların kendilerini Tatar olarak tanımlamalarından dolayı Kırım'da yaşayan Kıpçak Türklerinin de Tatar olarak

anılması söz konusu olmuştur. Nitekim Kırım'da kullanılan Tatarca denilen dil Kıpçak Türkçesidir (Ayhün, 2014: s.47-48).

Bu bilgiler doğrultusunda, Tatar ifadesinin aslında tarih boyunca bölgede hüküm süren Cengiz Han'ın soyundan gelen yöneticilerin, hanların kökenini tanımladığı, Kırım'da yerleşik düzende yaşamlarını sürdüren halkın ise Kıpçak Türkçesini kullanan Türkler olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle yapılan çalışmada, Kırım Tatarları için "Kırım Türkleri" ifadesinin kullanılmasının daha isabetli olacağı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, Kırım Tatar Milli Meclisi, Kırım Tatar Kurultayı gibi belirli özel isimlerde "Tatar" sözcüğü kullanılmıştır.

Yaşanan sürgün olayı, çalışmanın ana kırılma noktası olarak belirlenmiş, bu olayın sonrasında, Kırım Türklerinin tekrar ana vatanlarına dönüş mücadeleleri irdelenmiştir. Tekrar dönüş için gösterilen gayretlerin, Kırım'ın tarihsel arka planı ele alınmadan yeterince anlaşılacakları değerlendirilerek, öncelikle Kırım'ın tarihsel arka planına değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Sovyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasından önce yaşanan açıklık ve yeniden yapılanma reformları dolayısıyla elde edilen kazanımlara değinilmiş, SSCB'nin dağılmasından sonra ise bağımsız Ukrayna'da özerk bir cumhuriyet halini alan Kırım'a geri dönebilen Türklerin yaşadığı sorunlar ele alınmıştır.

Ukrayna'nın, bağımsızlığına kavuşması sonrasında kaydettiği siyasi gelişiminin yönü ile Rusya'nın Kırım'a verdiği tarihsel ve stratejik önem nedeniyle, Rusya ile Ukrayna arasında siyasi kriz yaşanmıştır. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını doğuran bu siyasi gelişim nedeniyle, çalışmada Ukrayna yakın tarihinin ele alınması kaçınılmaz olmuştur.

Çalışmanın ana araştırma sorusu, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı süreci ile beraber Kırım Türklerinin, büyük sürgün sonrasında ana vatanlarına geri dönüş mücadelesini kazanarak tekrar yerleşmeye çalıştıkları topraklarında karşılaştıkları sorunların yeni bir boyut kazanıp kazanmadığıdır.

Halen ana vatanlarına geri dönüş mücadelesinin sonucunda Kırım'a yerleşen Kırım Türklerinin bu çalışmada da ele alınan sorunları çeşitli kaynaklarda araştırma konusu yapılmış ancak Kırım'ın Rusya tarafından işgal ve ilhakı sürecinde yaşanmakta olan sorunların incelenerek derlenmesi, güncel sorunların bir araya getirilmesi açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda yapılan çalışma, ilhak sonrasında Kırım'da yaşayan Türklerin sorunlarını, Avrupa Konseyi ve Türkiye'den oluşturulan resmi ve gayri resmi heyetlerin raporları, akademik alışmalar, Türkiye'de bulunan Kırım Türkleri ve Kırım Tatar Derneği yelerinin Kırım'da edindikleri izlenimler ile Rusya Federasyonu'nun resmi duyuruları doğrultusunda objektif bir Şekilde ele alarak nitel araştırma yöntemleri kullanılarak bir durum tespiti yapabilmeyi amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRIM VE KIRIM TÜRKLERİNİN TARİHİ

1.1. ALTIN ORDA DEVLETİ ÖNCESİ KIRIM

Kırım'ın tarihsel sürecine bakıldığında, tarihte Tauri olarak da adlandırılan bölgenin ilk yerleşik topluluklarının, MÖ 1250 yıllarından itibaren Kırım Ovası'na yerleşen İskit kavimlerinden, Taurular olduğu sanılmaktadır. MÖ 2. asırda Sarmatlar ve Alanlar, MS 3. asırda ise Gotlar Kırım'ı istila etmişlerdir. Kırım'ın coğrafi konumu ve dolayısıyla ticari önemi Miletli ve daha sonraları da Roma, Bizans ve Cenevizli bölgeye çekerek, Kırım sahillerinde koloniler kurarak ticaretle uğraşmalarını sağlamıştır (Sepetçioğlu, 2013: s.33).

MS 4. ve 5. yüzyıllarda ise bozkırdan gelip Avrupa içlerine doğru akın eden Atilla liderliğindeki Hunlar bu bölgeye yerleşmişlerdir. Daha sonraları ise doğudan bölgeye gelen tüm halkların Türk kökenli olduğu anlaşılmaktadır (Dejevskiy, 1993: s.34).

Yine bir Türk halkı olan Avarlar 6. yüzyıldan itibaren bölgeye yerleşmiştir. Fakat Avarların egemenliği 2-3 yüzyıl sonra çökmüştür. Avarların çöküşü Hazarların yükselişinin bir sonucu olmuştur. Bir başka Türk halkı olan Hazarlar, Kafkasların kuzeyindeki düzlükler ile Don, Volga nehirlerinin aşağısından Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgede yerleşmiştir. (King, 2008: s.95-96). Kırım'daki Türk varlığı Hazarlar döneminde kendisini hissettirmiştir. Varlığını 10.yüzyıla kadar sürdüren Hazarlar, bölgenin en güçlü imparatorluğu haline gelmiştir (Özcan, 2005: s. 26). Hazarların yönetici sınıfının Yahudiliği seçmesi, buldukları bölgede barış, istikrar ve dinsel hoşgörü getirmiş, 9. yüzyılda İbrani olmayan bir toplumun bu tarz bir dinsel tercihi tarihteki tek örnek olmuştur (Dejevskiy, 1993: s.35).

Türk kavimlerinden biri olan Peçenekler, Karadeniz'in kuzeyinde yer alan geniş bozkırlara yayılarak, genellikle buldukları coğrafyada askeri faaliyetlerde bulunarak diğer kavimlere akınlar düzenlemiş ve bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Bir yandan Balkanlara doğru ilerleyen Peçenekler bir koldan da 10.yüzyılın başlarında Kırım'a ulaşmışlardır (Yalçıntaş vd. 2013: s. 232).

Kırım'a etnik, dilsel ve kültürel olarak en etkili ve en güçlü mirası bırakan Türk kavmi Kıpçaklar olmuş, aynı yüzyılın sonlarında Peçenekleri yenerek Karadeniz'in kuzeyini ve Kırım'ı elde etmişler ve iki yüzyıldan uzun bir süre hâkimiyet kurmuşlardır. Bu dönem, Kırım'ın Türkleşmesi ve İslamiyet'in yayılması anlamında en önemli dönüm noktalarından birisi olmuş, aynı zamanda Orta Asya'dan Doğu Avrupa'ya kadar Karadeniz'in kuzeyinde yer alan bozkırlar "Dest-i Kıpçak" (Kıpçak Bozkırları) adını almıştır (Gökbel, 2000: s. 45.).

Kırım'da Kıpçakların hâkimiyeti ile İslamiyet'in bu bölgedeki yayılması süreci birleşmiş, dolayısıyla, Kırım'ın İslamlaşması bu döneme rastlamıştır (Kırımlı, 2013).

Cengiz Han'ın torunu ve Altın Orda Hanlığı'nın kurucusu olan Batu Han 1237 yılında Kırım'ı istila etmiş, burada Kıpçakları, Peçenekleri kovarak Avrupa ortalarına kadar ilerlemiştir (Gökbel, 2000: s. 45, 70-74).

Batu Han ile birlikte bu sefere katılan Türkler, Kırım'a yerleştirilmiştir. Bu gruplar Kırım'a gelişlerinde çoğunlukla Ermeniler, Yahudiler, Venedik ve Cenevizlerin yaşadığı siyasi ve ekonomik olarak gelişmiş yerleşim yerleriyle karşılaşmışlardır (Marple, vd. 1995: s. 262).

1.2. ALTIN ORDA DEVLETİ DÖNEMİ

Cengiz Han'ın 1227'de ölümünün sonrasında oğulları ve torunları tarafından bir Moğol-Türk Hakanlığı olarak kurulmuş Altın Orda Devleti'nin, başına Cengiz Han'ın oğlu Ögedey geçmiştir. 1237 yılı sonunda Doğu Avrupa'nın fethi için sefere çıkan ordunun başında ise yine Cengiz'in torunu Batu Han bulunuyordu. 1241 yılına gelindiğinde tüm Rus toprakları ele geçirilmiş, ordunun bir kolu da Balkanlar'a girmiş ve Adriyatik kıyılarına ulaşmıştır. Bu seferde Batu Han'ın ordusu bütün savaşları kazanarak, Doğu Avrupa'da binlerce kilometrekare alanı ele geçirerek buralardaki tüm askeri ve siyasi grupları yok etmiştir (Kurat, 1992: s. 400-408).

Altın Orda'nın merkezini oluşturan İdil (Volga) boyu, ile Deşt-i Kıpçak ve Kırım'daki Türk unsurların yanı sıra Cengiz ordularıyla beraber doğudan gelenlerin sayıca Moğollardan çok Türkleri ihtiva etmesi, Altın Orda'nın bir kaç nesil içinde tamamen Türkleşmesine yol açmıştır (Gökbel, 2000: s. 87-90).

Altın Orda 13-14. yüzyıllarda kültürel iktisadi ve siyasi olarak yalnız Doğu Avrupa'nın değil, Türk dünyasının da en önemli devletlerinden birisi olmuştur. Ancak 14. yüzyıl sonlarında Timur'un düzenlediği seferler ile birlikte Altın Orda

Devleti ağır yenilgiler alarak zayıflamış ve 1502 yılında iktidar mücadeleleri, ticaretin azalması, çevre devletlerin güçlenmesi sonucu yıkılmıştır. Daha önceleri Altın Orda Devleti'ne bağlı olan Moskova Knezliği, güçlenerek Rus Çarlığı haline gelmiştir. Dağılan devletin belirli bölgelerinde hâkimiyeti ellerine geçiren prensler, hanlıklarını ilân etmiş, böylelikle Altın Orda Devleti'nin topraklarında Kırım, Kazan, Sibir, Astrahan ve Nogay hanlıkları kurulmuştur (Kurat, 1992: s. 400-408).

Bu hanlıklar arasından Kırım Hanlığı, diğer hanlıkların en büyüğü, devamlısı ve Ruslar tarafından en son ortadan kaldırılanı olarak aslında Altın Orda'nın devamı kabul edilebilir (Gökbel, 2000: s. 92-93).

1.3. KIRIM HANLIĞI DÖNEMİ

Altın Orda Devletinin dağılmasından sonra ortaya çıkan Kırım Hanlığının merkezi Kırım yarımadasıydı. Bununla beraber Azak Denizi'nin çevresi, Tuna boyları ve Kıpçak Bozkırı olarak adlandırılan geniş stepler Kırım Hanlığının topraklarını oluşturuyordu (Gömeç, 2009: s. 63-65).

Kırım, 15. yüzyılın ikinci yarısında Altın Orda'da birbirine rakip beylerin ve hanların arasında süren taht kavgaları sırasında sığınılan bir bölge olmuştur. Bu haliyle Kırım, dağılan Altın Orda Devletinde müstakil bir bölge görünümündeydi. Hacı Giray Altın Orda tahtını ele geçirme denemelerinden sonra bağımsız bir Kırım Devleti kurmaya çalışmıştır (İnalçık, 1966: s. 15).

Hacı Giray'ın desteklerine ihtiyaç duyduğu komşularının dinleri ve milliyetleri önemli değildi. Hacı Giray, Altın Orda'ya karşı Moskova ile de ittifak kurarak, durumunu kuvvetlendirmiştir. Aynı şekilde Polonya Krallığı ile de ittifak kurmuş ve 1445'te Altın Orda Han'ı Kırım'ı ve güneyindeki Polonya arazileri için bir tehdit oluşturduğunda Hacı Giray Polonya ile ittifak gerçekleştirmiştir (Fisher, 2009: s. 17).

Hanlığın 1441-42 yıllarında Cengiz Han'ın neslinden gelen Hacı Giray Han tarafından kurulduğuna dair yaygın kanı, bu tarihte adına ilk parasını Solhat şehrinde bastırmış olmasından kaynaklanmaktadır. Hacı Giray 1446 yılında ölünce yerine oğlu Mengli Giray geçmiştir. (Öztürk, 2015: s15-17).

Hacı Giray'ın döneminde Kırım Hanlığının toprakları, Cenevizlerin elindeki liman şehirleri hariç Kırım yarımadasının tamamı ile Karadeniz'in kuzeyindeki geniş

Kıpçak bozkırları ve Kafkasya'nın kuzeyindeki bazı bölgeleri kapsamıştır (Yalçıntaş, vd. 2013: s. 233).

Hacı Giray'ın ölümüyle birlikte Kırım Hanlığında başlayan iktidar mücadelelerinden dolayı oğlu Mengli Giray, Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmet'ten Kırım'ı himaye etmesini istemiştir. Osmanlı Sultanı 1475 yılında bu talep üzerine Gedik Ahmet Paşa komutasındaki 300 parça gemiden oluşan donanmasını Kırım'a göndermiştir. Mengli Giray'ın desteği ile Azak, Kefe, Menkup Kaleleri Cenevizlerin elinden alınarak, Cenevizlerin Karadeniz'deki hâkimiyetlerine de son verilmiş ve bu kaleler Osmanlı Devleti'ne bağlı birer sancak haline getirilmiştir. Kırım Hanı Osmanlı devletinin bu desteğinin karşılığında, 1478'de yapılan bir anlaşmayla yaklaşık 300 yıl sürecek Osmanlı himayesini ve gerektiğinde asker ve para yardımı yapmayı kabul etmiştir (Subtleny, 1994: s. 78).

Fatih Sultan Mehmet'in Kırım'a yolladığı Osmanlı Donanması'nın Kefe'yi 1475 yılında Cenevizlerden alması ile doğan yaklaşık 300 yıllık Osmanlı İmparatorluğu ile Kırım Hanlığı arasındaki ittifak boyunca Kırım Türkleri, Osmanlı ordusu ile birlikte savaşlara katılmış, Yavuz Sultan Selim, Kefe'de uzun yıllar Şehzade olarak yaşamıştır (Toplu, 2015: s. 17-18).

Böylelikle, bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin himayesinde olan Kırım Hanlığı 18. Yüzyılın sonuna kadar Rusların Karadeniz'e inmesini önleyen en önemli etken olmuştur (İnalcık, 1955: s. 746-756).

Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki ilişkiler, tarihi ve efsanevi geleneklere dayanan siyasi ve kültürel temellere dayanmaktadır. Türklüğe vurgu, Cengiz Han'a dayanan siyasi bağ, Osmanlı Devletinin siyaset anlayışı için önem taşımıştır. Bu anlayış aynı zamanda, Orta Asya'ya uzanan Türk bozkırlarında hukuki siyasi otoriteye sahip olmanın önemli bir yoluydu. Aynı zamanda jeopolitik olarak Rusya'nın Kırım'daki Hanlık ve Osmanlı varlığına karşı duruşu ikili ilişkileri güçlendirmiştir. Bu sayededir ki, Kırım Hanı'nın liderliğindeki askeri bir gücün varlığı ile Osmanlılar, dikkatlerini batıdaki daha büyük rakipleri olan Habsburglara ve doğudaki Safevilere yöneltmeye imkân bulmuştur (Fisher, 2009: s. 27-28).

Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı ilişkilerinde Kırım Hanı kendi iç işlerini kendisi yönetiyor ve dış politika konusunda zaman zaman Osmanlı sarayından bağımsız hareket edebiliyordu. Hanlığın, Rus, Polonya, bazen de Eflak ve Boğdan kentlerine düzenlediği saldırılar, Osmanlılar açısından Karadeniz'in kuzeyinden

gelebilecek saldırıları engellemek ve isyancı Hıristiyanları denetim altında tutmak için faydalı bir yöntemdi. Ancak Hanların kendi başlarına hareketleri, onların zaman zaman Osmanlı İmparatorluğunun stratejik çıkarlarıyla çatışabileceği durumlar da meydana getiriyordu. Türk akınlarının Polonya ve Rus devletiyle büyük ölçekte bir savaşı kışkırtması riskini de taşıyordu (King, 2008: s.148).

16. yüzyıl başlarına gelindiğinde Altın Orda'nın siyasi unvanını devralmış olan Kırım Hanlığı, artık bölgedeki Türk/Müslüman hanlıkları karşısında güçlenmeye ve topraklarını genişletmeye başlayan Rusya'yı durdurabilen tek güç haline gelmişti. Öyle ki, 1571'de Kırım Hanı I. Devlet Giray Han komutasındaki Kırım ordusu, karşısındaki Rus birliklerini mağlup ederek, Moskova'ya kadar girebilecek güce erişmişti. Kırım yarımadasıyla birlikte, Dest-i Kıpçak ve Kafkasya'nın kuzey batısına Çerkezistan'a, hâkim olan Kırım Hanlığı kuzeye, doğuya ve batıya Polonya ve Moldavya'ya doğru genişlemekteydi (Purgstall, 2013: s.47-48).

Bu sayede Osmanlı Devleti de Kırım Hanlığı aracılığıyla Kafkasları denetleyebilmiştir ve Kırım Hanlığıyla Kafkasya üzerinden ilk kez doğrudan bağlantı kurulmuştur(Ayhün, 2014: s.57).

Ancak 17. Yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı'nın güç kaybına uğraması ve bunun karşısında ise Rusya'nın güçlenmesi, Doğu Avrupa güç dengelerinde değişiklik yaratmıştır. Bu değişikliğin neticesi olarak da Kırım'daki bazı kabileler Ruslarla ittifak içerisine girmiştir. Rusya artan gücü ile beraber güneye doğru yayılma girişimlerine başlamıştır. Rusya'nın kendisini bir tehdit olarak gördüğü Kırım Hanlığına karşı ilk ciddi istila girişimleri 1687 ve 1689 yıllarında gerçekleşmiş ancak Rusya, bu girişimlerinde Kırım Türklerine karşı başarı elde edebilecek yeterli güce sahip olamadığından bir sonuç alamamıştır. Fakat 1696'da Rus Çarı I. Petro'nun Azak'ı ele geçirmesiyle Ruslar ilk defa Karadeniz'e çıkarak Rusya'ya yapılan akınları sona erdirmiştir. Bu tarihten sonra Kırım Hanlığının gücü sürekli gerilemeye başlamıştır. 17. yüzyıl sonundaki Karlofça Antlaşması ve Azak'ın işgali, Kırım Hanlığının siyasi birliğini hızla bitirmiştir (Fisher, 2009: s.75-76).

1768'de büyük Osmanlı-Rus savaşı başlamıştır. Savaş süresince Kırım Hanlığı içerisinde karışıklıklar mevcuttu, kabile reislerinin bazıları özellikle de Nogay beyleri savaşa asker göndermemekle beraber Ruslarla ittifaklar içine girmişlerdir. Bu durum, hem Osmanlılara hem Kırım Hanlığına büyük bir darbe olmuştur. Rusların, Kırım Türklerine verdikleri, Osmanlıların himayesinden çıkmaları halinde bağımsız

devletleri olacağı vaadini 1771 yılı sonunda Girayların çoğunluğu ve kabile liderleri kabul etmiştir. Bunun sonrasında 1772 yılında Ruslar, “Tatar” genel adlandırmasıyla andığı Kırım Türkleri, Sahib Giray Han, Nogay Beyleri ve Karaçi Beyleri ile Karasubazar Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma ile Rusya’nın kontrolü ve koruması altında “bağımsız” bir Kırım Devleti kurularak Rus Çarlığı ile ittifak sağlanmıştır (Marples, vd. 1995: s. 263).

Osmanlı İmparatorluğunun elinde ise bundan sonra yalnızca Kefe eyaletini oluşturan bölge kalmıştır. Ancak bu bağımsızlığın gerçekleşmesi, Osmanlıların anlaşmayı onaylamasına bağlıydı ve Rusların hâkimiyetini kabul etmeyen diğer Türk toplulukları anlaşmayı ortadan kaldırmayı umuyorlardı (Fisher, 2009: s. 80-85).

Savaşın sonunda Rusya karşısında alınan bu mağlubiyetin sonuçları Osmanlılar ve Kırım Hanlığı için ağır olmuştur. Bu savaş esnasında Rus orduları Kırım’a girmeyi başarmış, 1774’de imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması ile de Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı himayesi kaldırılarak Kırım Hanlığının bağımsızlığı ilan edilmiştir. Kırım’ın bu statüsü Rusya’nın Kırım’daki nüfuzunu artırması ve yarımadaı ilhakı için kapının aralanmasını sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun Kırım’daki himayesi, yalnızca Müslüman Türkler üzerindeki dini hususlardan ibaret olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun batı, doğu ve kuzey Karadeniz’de Ruslarla olan sınırları yeniden çizilerek Karadeniz’deki güçler dengesi önemli değişime uğramıştır. Azak Denizi bu anlaşma sonucunda Ruslar için bir kapalı deniz haline gelmiş ve gerektiğinde Ruslar, Türkler üzerinde baskı uygulayabilecekleri konuma gelmiştir (Sarıkaya, 2014: s.31).

Nitekim Ruslar, Küçük Kaynarca anlaşmasına aykırı olarak Kırım Hanlığına kendi seçtirdikleri Şahin Giray’ı getirerek hanlığın yönetimine karışmaya başlamış, Şahin Giray’ın Rus Çariçesinin ekseninde hareket etmesi üzerine iç karışıklıklar ve ayaklanmalar çıkmıştır. Kırım’ın 1783’te Ruslar tarafından ilhak edilmesine kadar Kırım Türkleri için 9 yıl süren sözde bağımsızlık dönemi karışıklıklarla dolu geçmiştir. Osmanlılar, Küçük Kaynarca Anlaşmasının şartlarına uyulmasını sağlamak için Kırım’a asker göndererek Selim Giray’ın devletin yönetimine geçmesini sağlamışlardır. Ancak Osmanlı Filosu geldiğinde Ruslar ayaklanmayı bastırılmış bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa’nın arabuluculuğu ile Ruslarla 10 Mart 1779 tarihinde Aynalı Kavak Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşmaya göre Ruslar, Kırım’dan çekilerek Özü civarındaki bölgeyi

Osmanlılara geri verecekti. Bunun karşılığında ise Osmanlılar Şahin Giray'ın Hanlığını tanıyacak ve Kırım'ın yönetiminde dini konular olsa bile müdahalede bulunmayacaktı. Fakat Rusya'nın Kırım'ın siyasi meselelerine müdahale hakkını ise tanıyacaktı (Fisher, 2009: s. 97-99).

Ancak Kırım Hanlığı'nın 1783'te Ruslar tarafından ilhak edilmesinin ardından, Rusya'nın, Karadeniz bölgesindeki ticari ve askeri varlığının üssü bu bölge olacağından, burada Çarlık iktidarının kurulması ve devamının sağlanması, Karadeniz üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na baskı yapılabilmesi, Boğazlara ve Akdeniz'e ulaşılması için Kırım'da ekonomik ve kültürel reformlar gerçekleştirilmiştir (Çapraz, 2006: s.58-59).

Sonuçta Rusların ilhakından sonra da yaşanan Osmanlı-Rus savaşlarının sonuçlarına göre bölgenin statusünde bir takım değişiklikler olsa da genel itibarıyla Rus egemenliğinde önemli bir değişim yaşanmamıştır (Yalçınkaya, 2005: s. 104).

Kırım, günümüze kadar uzanan kendisine özgün birçok karakterini Kırım Hanlığı döneminde almıştır. Yabancı literatürde "Tatar" olarak adlandırılan, farklı şivelerde Türkçe konuşan ve Müslüman olan yarımada halkının oluşumunda Kırım Hanlığı dönemi büyük önem taşımaktadır. Kırım Hanlığı bir göçebe devleti olmaktan çıkarak, başkenti Bahçesaray olan, yerleşik ve görkemli bir Türk/İslam medeniyeti olmuştur. 16. Yüzyıl ile 17. Yüzyılın sonlarına kadar doğu Avrupa'nın en önemli devletlerinden birisi olarak, Kırım Hanlığında, birçok büyük devlet adamı, âlim, yazar, sanatçı ve askeri yetişmiştir. Kendi ordusu, bayrağı ve Kırım Hanları adına bastırılan parası ile Kırım Hanlığı, döneminin devlet özelliklerini karşılamaktaydı. Kırım Hanlarından birçoğu, Osmanlı devlet protokolünde Sadrazam ile birlikte Padişah'tan hemen sonra gelmekteydi. Günümüzde Kırım Tatarları olarak adlandırılan halkın özgün devleti ve yarımada üzerindeki hak taleplerinin tarihi referansı da yine Kırım Hanlığına dayanmaktadır (Markéta, vd. 2015: s. 90).

1.4. ÇARLIK RUSYA'SI DÖNEMİ

Rus Çarıçesi II. Katerina'nın 19 Nisan 1783'te yayınladığı bildiriyle Rusya tarafından ilhak edilen Kırım'da bu tarihten itibaren Rusya, kendi gücünü ve otoritesini hâkim kılabilmek için dört ana başlıkta toplanabilecek bir politika izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda ilk olarak yerleşim yerlerinin isimleri

değiştirilmiş, Türkçe yer adlarının yerine geçmişteki Rum veya Hristiyan adları konulmuştur. İkinci olarak, Hanlığın geniş arazileri, üst düzey Rus asilzade, devlet yöneticisi ve askerlere tahsis edilerek, Kırım'da bir Rus aristokrasisi tesis edilmiştir. Üçüncü aşama, bölgeye nüfus dengesini Kırım'da yaşayan Türklerin aleyhine değiştirecek seviyede başta Ruslar olmak üzere, Ukrain, Belarus, Litvanyalı, İtalyan göçmenlerin gelmesini, Türklerin ise Osmanlı topraklarına göç etmelerini teşvik etmek olmuştur. Dördüncü olarak ise Hanlık dönemine ait tüm kültürel mirasın izlerini silmeye yönelik olarak, döneme ait cami, medrese, kale, mezarlar, çeşmeler ve konaklar tahrip edilerek, Rus ve Ortodoks sembolü yapılar inşa edilmiş, kıyı şehirleri daha çok bir sayfiye yeri olacak şekilde imar edilmeye başlanmıştır (Kelkitli, 2014: s.291).

Kırım'da 1783'teki Rus ilhaki öncesinde, hiçbir Rus yerleşimi bulunmamakla birlikte Rus idarecileri, Kırım'ı yalnızca stratejik ve askeri açıdan önemli veya ekonomik açıdan sömürülecek bir bölge olarak görmemiş, Rusya'nın gerçek ve bölünmez bir parçası haline getirme çabasına girmiştir. Bu düşünce doğrultusunda Ruslar, Kırım'daki Kırım Türklerinin varlığını yarımadanın Ruslaştırılması planları önündeki bir engel olarak görmüştür (Ayhün, 2014: s.205).

Her ne kadar Kırım'ın Rusya'ya ilhakını ilan eden 8 Nisan 1783 tarihli bildiride Çarlık, Kırım Türklerine can ve mal güvenliklerinin sağlamak, inanç hürriyeti ve Rusya'da yaşayan diğer milletlerle aynı haklara sahip olmak konusunda teminat vermesine rağmen, Rusya'nın Kırım politikası, Çarlık hükümetinin ilan ettiği farklı yönde gelişmiştir. İlhak sonrasında Kırım devletine ve Giray hanedanına ait topraklara, ülkeden göç eden veya Ruslar tarafından sürülenlere ait arazilere devlet mülkü olarak el konulmuştur (Kırımlı, 2010: s. 8-9).

Bu politikanın sonucu olarak, 1796 yılında Kırım Türklerinin 313.989 hektarlık arazisi Rus asillerine devredilmiştir. 1802 yılına gelindiğinde ise bu miktar 381.500 hektara çıkmıştır (Devlet, 2014: s.24).

Kırım'ın Ruslar tarafından ilhak edilmesinin ardından, bölgede yaşayan Türkler, Rus iktidarının ekonomik ve kültürel reformlarına da maruz kalmıştır. Çar I. Petro'dan itibaren Kırım, Rusya'nın Karadeniz ve Kafkasya güney politikasının öncelikli bölgeleri olmuştur. Kırım, Rusya'nın Karadeniz bölgesindeki ticari ve askeri varlığının üssü olacağından, burada Çarlık iktidarının tam ve daim olması gerekmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın Kırım'a yerleşmesiyle Karadeniz

üzerinden güney komşusu Osmanlı İmparatorluğu'na baskı yapabilmesi, Boğazlara ve Akdeniz'e ulaşması kolaylaşacaktı. Ayrıca, karadan ulaşılması güç olan Kafkasya'nın güneyi ve Balkanlara daha kolay ulaşabilecek, kendisine karşı tehdit olarak gördüğü Kuzey Kafkasya halkını denizden kuşatabilecekti. Bu nedenlerle, Çarlık Rusya'sı Kırım'daki iktidarını sağlamlaştıracak olan, idari, nüfus, toprak sistemi ve kültür alanlarında köklü reformlar yapmıştır (Çapraz, 2006: s. 58-59).

Çarlık Hükümeti, Kırım Türk halkının dini-örfi ve kültürel ayrılıklar ile uygulanmakta olan idari ve ekonomik reformlardan doğan sorunlar nedeniyle her an isyana kalkışabileceği endişesindeydi. Çarlık Rusya'sının Kırım'a yönelik hedeflerinden birisi de bu bölgedeki Türk nüfusunu azaltarak, yerlerine yeni göçlerle bölgedeki Rus nüfusunu arttırmak olmuştur. Uygulanan reformları benimseyemeyen Kırım Türkleri de göç etmeyi tercih etmiş, bu durum Rusya'nın politikasını kolaylaştırmıştır (Çapraz, 2006: s. 68-69).

Rus Çarlığı bir yandan Kırım ile ilgili politikasını yürütmekteyken diğer yandan da diğer Avrupalı devletler ile rekabeti söz konusuydu. 1853-56 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşının kökenleri Rusya ve İngiltere arasındaki Yakınoğu ve Orta Asya'da artan rekabete dayanıyordu. Bu rekabetin merkezinde ise bizzat Osmanlı Devleti'nin geleceği ve Boğazların kontrolü meselesi bulunuyordu (King, 2008: s.221-222). Osmanlı Devleti, Karadeniz ve Boğazlar üzerinde tek söz sahibi devlet olarak, Boğazlar üzerindeki mutlak hâkimiyetini 18. yüzyılın sonlarına değin sürdürmüş ve bütün devletlere eşit mesafede tutum sergilemiştir. Rusya, Avrupa'nın iki büyük devleti olan Fransa ve İngiltere ile rekabet edebilmek için deniz ticaretini geliştirerek Akdeniz'deki ticaretlerine darbe vurması gerektiğini düşünmüştür (Keleş, 2008: s. 151).

Rusya, 18. yüzyıldan itibaren güneydeki denizlere inebilmenin önündeki en büyük engel olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni yıkarak Karadeniz'e ve Boğazlara sahip olmak politikasını uygulamaya koymuştur. Rusya, bu politika doğrultusunda 1850'de Kudüs'teki kutsal mekânların idaresi hakkında Katolik ve Ortodoks liderler arasında ortaya çıkan anlaşmazlık nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Ortodoksların koruyuculuğunun Rusya'ya verilmesini önermiştir. Osmanlı Devleti İngiltere'nin desteğine de güvenerek Rusların bu isteklerini reddetmiştir. Bu sırada Rusya'nın Osmanlı topraklarını paylaşmayı teklif ettiği İngiltere, Avrupa'daki

güçler dengesinin kendisi aleyhine bozulmasını engellemek için Osmanlı Devleti'ne destek vermiştir (Ortaylı, 2013).

Aynı zamanda Rusya, Eflak ve Boğdan'ı işgal ederek savaş hazırlıklarına başlamış, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında çatışmalar başladıktan sonra 1854'te İngiltere, Fransa, Avusturya ve kısa bir süre sonra da Sardinya, Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında savaşa katılmıştır (King, 2008: s. 223).

Kırım Savaşında Rusya yenilmiş ve sonucunda 1856 yılında Paris Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşmanın en önemli maddesi Karadeniz'de hiçbir devletin donanma buldurmuyacak olmasıdır. Böylece, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile kabul edilen statükoya geri dönülerek, Boğazların barış zamanında tüm devletlerin savaş gemilerinin geçişine kapalı hale getirilmesi sağlanmıştır (Keleş, 2008: s. 187).

Kırım tarihinin, Çarlık Rusya'sı hâkimiyeti dönemindeki en çarpıcı sahnesi Kırım Türklerinin kitleler halinde Osmanlı coğrafyasına göçleridir. Bu göçler kesintisiz olarak özellikle savaşların yaşandığı belirli yıllarda çok daha büyük rakamlara ulaşmıştır. Bu göçlerin yoğunluğu Rus idaresinin Kırım Türklerine karşı olan tavrına bağlı olarak değişmiştir. Hanlığın düşmesi ile birlikte Osmanlı topraklarına göç başlamıştır. En büyük göç dalgaları 1785-1800, 1828-1829 ve 1860-1861 yıllarında yaşanmıştır. 1790 yılında 300 bin kişi bir defada göç etmiştir. Rus istatistiklerine göre, 1860-1861 göçüne 141.667 kişi katılmış olup, bunun 60 bin kadarı yollarda açlık ve hastalıktan ölmüştür (Devlet, 2014: s.24). Bu kapsamda 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç eden Kırım Türklerinin sayısının tahminen 1,5-2 milyon civarında olduğu sanılmaktadır. Her yeni göç dalgasıyla birlikte ortaya çıkan sorunların yanı sıra Kırım'da geride kalan Kırım Türklerinin nüfusunun azalması, durumlarını daha da zorlaştırarak onların da göç etmeyi düşünmelerine neden olmuştur (Kırımoglu, 2009: s.20). Sonuçta, 1783'te Kırım'daki Türk nüfus %98 iken, Rus işgalinden sonra bu oran %35'e kadar gerilemiştir (Olçar, 2007: s. 360).

1.5. KIRIM'DA TÜRK MİLLİ KİMLİĞİNİN GELİŞİMİ

Bu karanlık ortam içinde Kırım'da İsmail Gaspıralı, milli bir uyanış ve Müslüman Türk toplumunun yenilenmesi hareketini başlatan kişi olmuştur.

Petersburg, Paris ve İstanbul'da aldığı eğitimler ve çalışmaları sonrasında Kırım toplum geleneklerinin Rusların baskılarına direnemeyecek güçte olduğunu görmüş Kırım Türklerinin ve bütün Rusya Müslümanlarının önünde sadece iki tercihleri olduğuna inanmıştır. Birinci seçenek, Ruslaşarak tamamen Rus toplumuna kaynaşmak; ikincisi de İslami ve Türk içerikli Batı (Rus) şekillerini kabul edip Müslüman ve Türk toplumunu yenilemekti (Fisher, 2009: s. 145-147). Kırım'da işlerin gidişatından duyduğu kaygı ve Kırım dışında bulunduğu yerlerde edindiği tecrübeler, Gaspıralı'da bir "halkı uyandırma" duygusu doğurmuştur. Bu doğrultuda Türk dilinde bir gazete çıkarmak için çalışmaya başlamış ve Nisan 1883'te Bahçesaray'da Tercüman gazetesini çıkarmıştır. Tercüman Gazetesi, Kırım'da basılan ilk Türk gazetesiydi ve Rusya İmparatorluğundaki Müslümanlar arasında yayınlanmış gazeteler arasında en etkili ve en uzun ömürlüsü olmuştur (Kırımlı, 2010, 39-40).

İsmail Gaspıralı, Rus Çarlığı hâkimiyetindeki Kırım'da faaliyetlerini yürütmesi dolayısıyla, temkinli davranarak siyasi bağımsızlığı öne çıkarmaktan çok, millet bilincinin oluşmasında en büyük etken olan kültürün ve dilin korunması ve geliştirilmesine önem vermiştir. Kırım Türklerinin ve Rus Çarlığındaki diğer Müslüman halkların eğitim sistemlerinin kökten değiştirilmesini, birbirlerine dil ve din bağlarıyla bağlı bulunan Türk halklarının birleşmesini ve kültürel açıdan yenilenme sürecine girmelerini amaçlamıştır (Sarıkaya, 2014: s.124).

Rusların Türklere karşı uyguladığı Ruslaştırma politikalarının, Türklerin yok olmasına yol açacağı bilinciyle Gaspıralı, Rusya Türklerini birleştirmeyi amaçlamıştır. Gaspıralı her zaman öğrencilerini Rus hükümetine karşı siyasi muhalefetten uzak tutmuştur. Çarlık rejimine karşı düşmanca bir tavrın kolayca ezileceğini bildiği için Çarlığı desteklemekle Müslüman Türk yenileşme hareketi ve milli benliğe kavuşmak için çalışmanın çelişmediğini savunmuştur. Rusya'ya karşı mücadele mümkün değildi ancak İslamiyet Rusya ile işbirliğinden faydalanabilirdi. Bu nedenle Rusların eğitim ve kültür metotları ile kendi örf ve ananelerini koruyarak yeni bir eğitim sistemi oluşturmaya çalışmış ve "Usul-ü Cedid" adıyla yeni eğitim kurumları kurmuştur. Bu okullarla amaçlanan, modern usullerle eğitim yapmak ve çağın gerisinde kalan Türkleri bilinçli bir şekilde eğiterek yok olmaktan kurtarmaktır. Ayrıca yine bu okullar sayesinde dil birliğini amaçlayan Gaspıralı, Türkçe şiveler arasındaki farklılıkları da bu şekilde gidermek istemiştir (Fisher, 2009:s.149-150).

1905 İnkılabının getirdiği özgürlük havası, İsmail Gaspıralı'ya fikir ve ideallerini açıkça ifade edebileceği ve bu amaç uğruna daha serbest çalışabileceği bir ortamı sağlamıştır. Gaspıralı, Tercüman'da fikirlerini daha açık, daha ciddi olarak ortaya koymanın yanında, hem bütün Rusya, hem de bütün Kırım ölçeğinde Türk/Müslüman halkları bir araya getiren toplantı ve teşkilatlarda da öncü rolünü oynamıştır. İsmail Gaspıralı, Tercüman gazetesini Rusya Türklerini “Dilde, Fikirde, İşde Birlik” sloganıyla bir araya getirmenin en önemli aşaması ve millet olma bilincinin temeli olan ortak bir yazı ve konuşma dilinin hâkim ve geçerli kılınmasının gereğine inanarak, bu amaca yönelik bir vasıta olarak kullanmıştır (Hablemitoğlu, N. 2004:s.63).

O dönemde Gaspıralı'ya göre Kırım Türkleri, Kazan Tatarları, Türkistanlılar, Kafkasyalılar ve diğerleri bir arada tek bir milleti yani Türk milletini oluşturmaktaydı. Bu fikirler çerçevesinde Gaspıralı, Tercüman gazetesinde hararetle bir Müslüman partisi kurulmasını savunmuştur. Gaspıralı, Rusya İmparatorluğu'ndaki Türkler arasında birliğin sembolü, Türk/Müslüman hareketi faaliyetleriyle meşgul olan Türk aydınları da ya onun öğrencileri veya onun sisteminin ürünleriydi. Bu bakımdan, Gaspıralı'nın muhalifleri tarafından bile büyük bir saygı görmekteydi. 1905-1906'daki bütün Rusya ve bütün Kırım Müslümanları kongre ve toplantılarının en azından ana ilkeleri onun çizgilerini taşımaktaydı (Sarıkaya, 2014: s.125).

Kırım'da İsmail Gaspıralı'nın gayretleriyle oluşan aydın zümresi, zamanla Kırım Türkleri arasında halkçı milliyetçi hareketin temellerini hazırlamıştır. Bu zümre içinde Gaspıralı'ya bağlı ve onun gibi ihtilalci olmayan, Müslümanlarla Ruslar arasında işbirliğine inananların yanında, “Genç Tatarlar” (Kırım Türkçesiyle “Yaş Tatarlar” veya “1905 İnkılapçıları”) olarak adlandırılan, 1905'te inkılap fırtınaları eserken genellikle Akmesic'teki Tatar öğretmen okulundan mezun olan gençlerden oluşan bir grup bulunmaktaydı. Genç Tatarlar inançlarının şekli ve içeriği bakımından Gaspıralı'dan daha ihtilalci ve Gaspıralı'nın siyasi alandaki pasifliğine karşıydılar (Marples, vd. 1995: s.264).

Rus Çarlığının Japonya ile giriştiği savaştan yenilgiyle ayrılması sonrasında gelişen olaylar sonrasında anayasal monarşiye geçişin yaşandığı 1905 İnkılabı ile birlikte, Gaspıralı yeni devrin getirdiği bir takım imkânlardan faydalanmayı bilmiş, ancak radikal inkılapçı akımlarla işbirliğine girmemiştir. Fakat Genç Tatarlar, Kırım

Türklerinin ve genel olarak bütün Rusya'nın sorunlarının temel sebebi olarak Çarlık rejimini görmekte ve Çarlığın yıkılması amacıyla Rus inkılapçılarla işbirliği yapmış ancak, sosyalist fikirleri benimsememiştir. Genç Tatarlar, İsmail Gaspıralı'yı Kırım Türklerine ait meseleler yerine genel Türk Müslüman meselelerine önem verdiği için eleştirmiştir. Genç Tatarlar, Kırım Türk halkının aydınlatılması, mekteplerde Usûl-i Cedid'in desteklenmesi, halkın ve özellikle de kadınların tahsilinin yaygınlaştırılması, şehir ve köylerdeki Kırım Türkleri arasında milli kadroların yetiştirilmesi, hurafeyle mücadele ve Çarlık hükümetinin zulmüne karşı kuvvet hazırlanması gibi amaçlara yönelmiştir (Yüksel, 2003: s.424).

Genç Tatarlar Vatan Hadimi gazetesini çıkarmış, böylece Kırım Türkleri tarihinde Tercüman'dan sonra ikinci gazete çıkmıştır. Yayın hayatı boyunca Vatan Hadimi toprak meselesi ve Kırım Türklerinin Çarlık tarafından yok edilmiş bütün haklarının iadesi konularına odaklanmış, gerek üslup gerekse içerik olarak dönemin Kırım Türk toplumunun alıştığından daha radikal ölçüdedir. Gazete, Çar'dan ricada bulunmak yerine, Kırım Türklerinin haklarına istinaden durumun değişmesini talep etmiş, bu bağlamda da Çarlık rejiminin yıkılması için Rus inkılapçılarla birlikte hareket etmeyi meşru görmüştür. Gazetede, Kırım Türklerinin asli meseleleri ve amaçları vurgulanarak, hemen her konuya Kırım açısından bakılmış, Kırım Türk okuyucusuna hitap edilmiştir (Kırımlı, 2010: s.97-101).

1907'den sonra "Kırım Talebe Cemiyeti" olarak anılan üçüncü bir Tatar aydın kesimi ortaya çıkmıştır. Merkezi İstanbul'da olan bu grup, Genç Türkler hareketinin içinden gelişmiştir. Kırımlı öğrencilerin büyük kısmı, Rus-Tatar okullarındaki eğitimlerini tamamladıktan sonra İstanbul'da İslami eğitimlerine devam ediyorlardı. 1908'de Numan Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet ve Alimseyyid Cemil Jön Türklerin etkisiyle düzenli olarak gizli toplantılar yapmaya başlamışlardır. Kırım Talebe Cemiyeti 12 Ocak 1909 tarihinde Çelebi Cihan başkanlığında resmen kurulmuştur. Kırım Talebe Cemiyeti, Kırımlı öğrencilerin Osmanlı entellektüel çevrelerinden edindikleri yeni toplumsal, siyasi ve edebi fikir ve görüşleri aralarında tartışabilmeleri için uygun bir ortam sağlamıştır (Kırımlı, 2010:s.188).

Kırım Talebe Cemiyeti üyeleri Osmanlı fikir ve siyaset yaşamını takip ediyor aynı zamanda da Rusya'dan gelen tanınmış misafirler ve mültecilerle temas kuruyorlardı. Kırım Talebe Cemiyeti'nin Kırım'dan İstanbul'a eğitim için gelen gençlere büyük faydaları olmuş, fakir ve kalacak yeri olmayan pek çok genç öğrenci

Cemiyetin desteği sayesinde okuyabilmiştir. Ayrıca İstanbul'da okumak isteyen Kırım'daki gençleri varlığı ile cesaretlendirmiştir. Cemiyetin ise gelirleri üye aidatları ve İstanbul'daki Kırımlı tüccarların bağışlarından sağlanmaktaydı (Sarıkaya, 2014: s.128).

Kırım'dan gelen önemli miktarda öğrenci, İstanbul'da eğitim gördükten sonra vatanlarına dönerek, Kırım'daki Türkler arasında yeni bir entelektüel topluluğunun oluşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Kırım'da anadilde eğitim verecek edebi ve ilmi Türkçeye hâkim, iyi yetişmiş milli kadrolar ortaya çıkmaya başlamıştır. İsmail Gaspıralı'nın başlattığı milli reform hareketi ve Genç Tatarların inkılapçı milliyetçiliği mevcut şartlarda varabilecekleri azami sınırlara ulaşmıştır. (Kırımlı, 2010: s. 199). Tamamen meşru bir dernek olarak kalan Kırım Talebe Cemiyeti 1917'de kapanınca, 1909'da Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Yakup Kerçi, Ahmed Şükrü ve diğer birkaç Kırım Türkü öğrenci tarafından kurulan ancak Kırım Talebe Cemiyetinden gizli faaliyet yürütmüş olan "Vatan Cemiyeti" çalışmalarına devam etmiştir (Fisher, 2009: s.154-155).

Kırım Talebe Cemiyetinin üyelerinin çoğunluğunun siyasi faaliyetlere girmeye muhalefet etmeleri nedeniyle bu dar grup siyasi amaçlı yer altı teşkilatını kurmuşlar ve üyeliğe sadece güvenilirliği tam olarak ispatlanmış kişileri kabul etmişlerdir. Vatan Cemiyetinin siyasi amacı, geniş anlamda Rusya İmparatorluğu'ndaki Müslüman Türklerin tamamını içeren "Tatarlar" olarak ifade ettikleri "milletimizi kurtarmak" şeklinde belirlenmiştir. Bununla birlikte, faaliyet sahaları ve ilgilerinin odak noktası göz önüne alındığında bu "Tatar" kavramı Kırım Türklerine, "Vatan" ise Kırım'a karşılık geliyordu (Kırımlı, 2010: s.202).

1910-1914 yıllarının Kırım Türk milliyetçilerinin çoğunluğu Türkiye'de tahsil görmüş kişiler veya fikren ve siyaseten Türkiye etkisindeki aydınlardan oluşuyordu. Bunlar Gaspıralı'nın ve Genç Tatarların fikri birikimlerini özümstedikleri gibi Meşrutiyet Türkiye'sinin hızla gelişen fikir hayatının ürünlerini de Kırım şartlarına göre uyarlamaktaydılar (Kırımlı, 2010: s.232).

1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Vatan Cemiyeti üyeleri harekete geçerek, Kırım'daki milliyetçi eğilimlerdeki çeşitli grupları birleştirme yönünde çalışmalara başlamıştır. 1917'de Kırım'ın köylerinde Vatan Cemiyetine bağlı bir inkılapçı milliyetçi hücre kurulmuş durumdaydı. Kırım'daki Türklerin milliyetçi

teşkilatlanmalarının etkisi Mart 1917'de Bolşevik İhtilali ile birlikte, mahalli hücrelerin derhal ortaya çıkmasıyla belli olmuştur (Sarıkaya, 2014: s.129).

İhtilal sonrası Mart 1917'de yarımadanın her tarafından Akmescit'e gelen iki bini aşkın delege ile "Bütün Kırım Müslümanları Kongresi" toplanmış ve kongre sonunda "Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi" oluşturularak başkanlığına Numan Çelebi Cihan seçilmiş, aynı zamanda da Kırım Müftüsü olmuştur. Oluşturulan komite, Bolşevik ihtilali sonrası ortamda Kasım 1917'de Kırım'ın gelecekteki siyasi statüsünün "Kırım Kırımlılarıdır" prensibine göre belirleneceğini duyurmuştur (Hablemitoğlu, 2004: s. 157-159).

Yirmi yaşından büyük kadın-erkek her Kırım Türkünün seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu ve bütün İslam dünyasında bu açıdan bir ilk olan seçim yapılmıştır. Ardından Kırım Tatar Milli Parlamentosu (Kurultay) 9 Aralık 1917'de Bahçesaray'da toplanarak 26 Aralık 1917'de de Kurultay tarafından Kırım Tatar Kanun-u Esasisi (Anayasası) ile "Kırım Demokratik Cumhuriyeti" ilan edilmiş, ilk hükümetinin başkanlığına da Numan Çelebi Cihan seçilmiştir (Kırımlı, 2010: s. 250-251).

Kırım Demokratik Cumhuriyeti, dünya tarihindeki bilinen ilk demokratik Türk Cumhuriyeti olması anlamında ayrı bir öneme sahiptir (Özçelik, 2015: s. 348). Rus çarlığının ortadan kalkması Rusya'daki bütün Türkler için bir umut olmuş, milli bir devlet kurulup, eğitimin, basın ve ordunun millileştirilmesi kararları alınmış ve uygulamaya geçilmiştir (Sepetçioğlu, 2013: s.46). Aynı zamanda askeri bir teşkilata da sahip olan Kırım Tatar Milli Hükümeti Akyar haricinde yarımadanın her yerinde kontrolü ele geçirmiştir. Ancak Rus Karadeniz Filosunun ana üssü olan Akyar'daki Bolşevik taraftarı Bahriyeliler, Ocak 1918'in ikinci yarısında milli kuvvetleri yenerek yarımada kontrolü ele geçirmişlerdir. Bolşevik Ruslar, Kırım Hükümeti başkanı Numan Çelebi Cihan'ı Şubat 1918'de şehit ederek, Kırım'ı yeniden tamamen ele geçirmiştir (Yalçıntaş, vd. 2013: s. 234).

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ, BÜYÜK SÜRGÜN ve GERİ DÖNÜŞ MÜCAELESİ

2.1. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE KIRIM

SSCB'nin ilanından sonra Mayıs 1921'de Kırım Komünist Partisi Komisyonu Kırım'ın SSCB'nin bir eyaleti olmasına karar vermiştir. Ancak Moskova'daki merkezi hükümet bu kararı yeterli görmemiştir. SSCB devlet başkanı Lenin, 18 Ekim 1921'de Kırım Türklerini rejime kazandırmak ve ülkede yaşayan diğer Türk gruplarına propaganda mesajı vermek amacıyla Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (KÖSSC)'nin kuruluşuna yönelik kararnameyi imzalamıştır (Olçar, 2007: s. 361).

Aslında Lenin, azınlıklara, gerektiğinde halkların self-determinasyon haklarını kullanabileceği tezini, Çarlık rejimini zayıflatabilmenin aracı olarak, savunmuştur. Bu sayede Rusya'da sosyalist düzenin kurulabilmesi için, ulusal hareketlerin devrimci potansiyeli kullanılarak azınlıkların milliyetçi duyguları teşvik edilmiştir. Gerektiği zaman milliyetçi söylemin kullanılmasında bir sakınca görülmesi de, genelde evrensel sosyalist ideolojiden beslenen sistem, temelde Rus ulusal kimliğinin sistemin önündeki bir engel olduğunu değerlendirerek, bir "Sovyet" kimliği oluşturmaya çaba sarf etmiştir (Gürhan, 2017: s.45).

Kırım Özerk Cumhuriyetinde, Kırım Tatar dilinin resmi dil olması ve Kırım Türklerinin kültür ve medeniyetinin geliştirilmesi öngörülmele beraber Kırım Tatar Hükümetinin Moskova'yı dost ve müttefik olarak kabul edeceği ve Rusya'nın menfaatlerine aykırı hareket etmeyeceği kabul edilmiştir (Fisher, 2009: s. 192). Kırım Türkleri bu şartlar altında iktisadi ve siyasi alanda geçici bir süre uygulanan "korenizatsiya" yani yerelleşme, yerlileşme politikası çerçevesindeki toleransa uygun olarak, özerklik içinde özellikle eğitim, kültür, sanat ve edebiyat sahalarında önemli gelişmeler kaydetmiştir (Figes, 2014: s. 188-189).

Ancak Stalin'in SSCB'nde iktidara gelmesiyle beraber, Kırım Türk Hanlığını tekrar kurabilmeyi uman Türk milliyetçilerinin tam tersine Sovyet Rusya'sının hâkimiyetine giren Kırım'da kurulan Sovyet rejimi de Çarlık dönemindeki gibi kültürel değişim ve sürgün metotlarını kullanarak Kırım'ın Ruslaştırılması politikaları uygulamıştır (Şahin, 2015: s. 326-339).

Stalin yönetimi, komünizm politikalarını uygulamaya önce köylülerden başlayarak, Rusya'daki bütün topraklara devlet adına el koymuştur. Yetiştirilen ürünler ve hayvanlar ile beraber araçları da köylünün elinden alınmıştır (Bozkurt, 2007: s.221-233).

Şehirlerde yaşanan kıtlık nedeniyle işçi kesimi ve daha fazla maddi imkân talebinde bulunan köylüler arasında tercih, kulak adı verilen çiftçi köylü kesiminin ortadan kaldırılması yönünde verilmiştir (Kılınç, 2007: s. 215-221). Kırım'daki iktisadi hayatın parçası olan burjuva unsurları ve kulaklar 1929 yılına kadar tasfiye edilmiştir. 1929 yılında SSCB'nde kolektifleştirme sürecinde, uygulamaya direnen tüm köylüler de aynı kapsama alınarak, 1930'lardan itibaren kulaklarla beraber ya yok olmuş ya da Sibiry'a'daki çalışma kamplarına ve yerleşim merkezlerine gönderilmiştir. Süreç içinde kulak ve aşağı kulak olarak sınıflandırılan büyük ve orta 35.000-40.000 Kırımlı Türk köylüsü ve çiftlik ağaları, Sibiry'a ve Urallardaki kamplarına sürülmüş ve büyük bir kısmı sürgünde ölmüştür. Yarımada'daki köylü ve çiftçilerin önemli bir miktarını teşkil ettiklerinden dolayı, bunun sonucunda Kırım'ın köylü nüfusunda büyük bir boşluk meydana gelmiştir (Fisher, 2009: s. 204).

SSCB'nin nüfusu yaşanan üç büyük kıtlık döneminde büyük kayıplar vermiştir. Bu dönemlerin ilki ihtilalin ardından yaşanan iç savaşın sona erdiği 1921-1922 yıllarında yaşanmıştır. Bu afetten etkilenen 5 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. Kayıpların önemli bir kısmı da 1932-1933 yılları arasında yaşanmıştır. Özellikle Ukrayna, Kırım, Kuzey Kafkasya ve Kazakistan'da etkili olan kıtlık sonucunda 6 milyon kişi yok olmuştur. 1946-1947 yıllarında ise yaklaşık 500 bin kişinin yine kıtlık nedeniyle hayatını kaybettiği bilinmektedir (Gürhan, 2017: s.49).

SSCB genelinde Müslümanların devlet kontrolü altına alınmasından sonra, İslamiyet'i ortadan kaldırma gayretleri 1928 yılında başlayarak takriben on yıl sürmüştür. Camiler kapatılarak, vakıflara ait mallar devletleştirilmiş, şeriat mahkemeleri kaldırılmış ve Müslüman din adamları çeşitli bahaneler üretilerek tutuklanmış, sürgüne gönderilmiş veya idam edilmiştir (Bennigsen, 1988: s.314). Bu

faaliyetler kapsamında Kırım'da onlarca Hıristiyan tapınak ve manastır korunurken, eski camilerden yalnızca birkaç tanesi korumaya alınmıştır. Bunun yanı sıra Hıristiyan din adamları hiçbir zaman Müslüman din adamlarının suçlandığı gibi suçlanmamıştır (Vozgrin, 2002: s.771).

Eğitim ve kültür alanındaki Ruslaştırma/Sovyetleştirme faaliyetlerinde öncelikle bütün eğitim kurumlarındaki yönetim kademelerinde köklü değişiklikler yapılmıştır. Eğitimlerini ihtilalden daha önce tamamlamış olan Kırım Türkleri yönetimden uzaklaştırılıp yerlerine Sovyet Tatar aydınları getirilmiştir. Gazete ve dergilerin yazı işleri kurulları, yazarlar ve şairler, milli tiyatroların müdürlerinin birçoğu burjuva milliyetçiliği veya Sovyetlere karşı faaliyetlerde bulunmakla suçlanıp, Urallara, Sibiryaya sürgüne yollanmıştır. Veli İbrahimov'un tasfiyesini müteakip yıl içinde ihtilal öncesinin Kırım Türk aydın zümresinin neredeyse tamamı tasfiye edilmiştir (Alaç, 1965: s. 5-20).

KÖSSC'nin Başbakanı ve Türk milliyetçiliğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Veli İbrahimov, 1927 yılında Dobruca'daki Kırım Türklerinin de Kırım'a yerleştirilmesini önermiştir. Ancak bir yandan da Yahudilerin Kırım'a yerleştirilmesine şiddetle karşı çıktığı için sınıf düşmanlığı gerekçesiyle tutuklanarak 1928 yılında idam edilmiştir (Sepetçioğlu, 2013: s.50).

Aynı zamanda Sovyet rejimi tarafından Veli İbrahimov adının kullanıldığı Türk kurumları yasa dışı ilan edilerek engellenmiştir. Bunun yanında, Türk dilinde yayınlanan gazete ve dergiler ile okul kitapları yasaklanarak yayınlarına son verilmiştir. SSCB döneminde 1926-1936 yılları arasında Türklerin Kırım'ın toplam nüfusuna oranı, Rus, Ukrain ve Yahudilerin yerleştirilmeleri nedeniyle %26,2'den %23,1'e düşmüştür. 1936'da ise KÖSSC'nin nüfusunun yaklaşık %43,5'ini Ruslar, %10'unu Ukrainler teşkil etmektedir (Olçar, 2007: s.362).

1939 yılında yapılan Sovyetler Birliği nüfus sayımına göre, Kırım'ın nüfusu 1 milyon kişi civarındaydı. Nüfusun 557 bin 500'ünü Ruslar, 118 bin 500'ünü Ukrainler, 253 bin 500'ünü de Kırım Türkleri oluşturuyordu. Stalin'in düşüncesi tıpkı Çariçe II. Katerina gibi yarımadanın tamamen Ruslaştırılmasıydı. Bunun için 1941 sonbaharında Türkleri topluca Kazakistan'a sürmek istiyordu ancak Almanya ile patlak veren çatışmalar bunu mümkün kılmamıştır. Benzer şekilde Almanların da Kırım için farklı planları olmuştur. Kırım'ın işgal edilmesinden sonra bölgenin Alman ordusunun üst düzey mensupları için bir tatil beldesi olmasını ve İtalya ile

ihtilafli oldukları Güney Tirol'deki Almanların yerleştirilmesini planlamıştır. (Özcan, 2015: 302).

2.2. BÜYÜK SÜRGÜN VE SÜRGÜNDE YAŞANANLAR

Alman orduları II. Dünya Savaşı'nda Alman-Sovyet savaşının başlamasıyla birlikte kısa sürede SSCB'nin batısını işgal ederek 24 Ekim 1941'de Kırım'a girmişlerdir. Alman Ordusu Kasım 1941'e kadar Akyar (Sivastopol) hariç Kırım yarımadasının tamamını ele geçirmeyi başarmış, Akyar ise şiddetli çatışmalar sonunda ancak 4 Temmuz 1942'de ele geçirilmiştir (Pohl, 2010: s.230). Kırım'ın Almanlar tarafından işgaliyle beraber, dini ve sosyal hayatta sınırlı seviyede birtakım tavizler haricinde Alman yönetiminin de Kırım Türklerine özgürlük tanımaya niyetli olmadığı görülmüştür. İşgal yönetiminin sert tutumu, Kırım Türklerinin milli oluşumlarını kurmalarına izin vermemiş üstelik, binlerce Kırım Türkü de Almanya'ya işgücü olarak kullanılmak üzere götürülmüştür. Almanya'nın Kırım'ı işgalden sonra bölgeyi Türklerden temizleyerek oraya Almanları yerleştirme niyetinde olduğu ve daimi olarak Almanya'ya ait bir bölge haline getirmeyi planladığı, savaşın sonunda, Nürnberg Mahkemeleri sırasında ortaya çıkmıştır (Hablemitoğlu, 2002: s.48).

Ayrıca Kırım'da bir kısım Kırım Türklerinden, Sovyet hâkimiyetinden kurtularak, müstakil bir Kırım Türk devleti kurabilmek amacıyla, Alman ordusu bünyesinde, Alman esir kamplarında Nefsi Müdafaa Taburları oluşturulmuştur. Kesin rakamlar bulunmamakla birlikte bu askerlerin sayısı yaklaşık 20 bin civarındadır. Alman askeri belgelerinde ise bu sayı 9255 kişi olarak belirtilmiştir. Bu birlikler, Kırım'da diğer milletlerin korunması ve Sovyet partizanlarına karşı mücadele etmek üzere görevlendirilmiştir. Kırım Türklerinin önemli bir kesimi ise Sovyet Kızıl Ordusu içinde veya partizanların saflarında Almanlara karşı savaşmış, üstün başarılar elde edenlere SSCB Kahramanı madalyası dahi verilmiştir (Özcan, 2015:s.304).

Almanların SSCB'yi işgal etmeye başlamasından yaklaşık iki yıl sonra Sovyet Ordusu'nun karşı üstünlüğü elde etmesiyle birlikte 10 Nisan 1944'te Kırım, tekrar Rusların eline geçmiştir. Vakit geçirilmeden alınan bir kararla 13 Nisan 1944'te

Kırım'daki Sovyet karşıtı unsurların temizlenmesi için bölgeye İçişleri Halk Komiserliği (NKVD) birlikleri gönderilmiştir (Marples, 1995: s. 266).

Stalin tarafından 11 Mayıs 1944'de imzalanan ve Kırım Türklerinin tamamının Kırım'dan sürülmesini emreden "çok gizli" ibareli bir kararnamede, Alman gönüllü askeri birliklerinde yer alıp Kızıl Ordu ve Sovyet partizanlarına karşı savaşmakla ve Kırım'da yaşayan Sovyet vatandaşlarının Almanlar tarafından topluca imha edilmelerine yardım etmekle suçlanmışlardır. Buna dayanarak Kırım Türklerinin aileleri ile birlikte topluca Kırım'dan çıkarılmasına ve ağırlıklı olarak Özbekistan olmak üzere, belirlenen yerlerde daimi olarak ikamet ettirilmelerine karar verilmiştir. Buna rağmen Kızıl Ordu mensubu Kırım Türk askerleri de sürgüne gönderilmiştir. Bu askerlerden 524'ü subay, 1392'si astsubay ve 7079'u çeşitli rütbelere olmak üzere yaklaşık 10 bin civarında Kızıl Ordu mensubu Kırım'dan çıkarılmıştır (Özcan, 2015: s. 310).

Bu karar NKVD birlikleri tarafından 18 Mayıs 1944 tarihinde sabaha karşı Kırım'ın her yerinde aynı anda yerine getirilmeye başlanmıştır. NKVD askerleri tarafından uyandırılan Kırım Türklerine, hazırlanmaları için yalnızca 15-20 dakika zaman verilmiş, yanlarında ise taşıyabilecekleri kadar özel eşya, aile başına 500 kg erzak almalarına izin verilerek trenlere yüklenmiştir. Pek çoğunda oturmaya yer kalmayacak derecede doldurulan vagonlar dışarıdan mühürlenerek üç-dört hafta sürecek olan yolculuğa çıkarılmıştır. Günlerce yeterli yiyecek ve su verilmeyen, hiç bir tıbbi yardımın yapılmadığı yolculuk sırasında açlık, susuzluk, havasızlık ve hastalıktan on binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Williams, 2002: 332-335).

Sürgün olayının trajik bir bölümü de Arabat köyü halkının akıbetidir. Kırım yarımadasında yaşayan Türklerin tamamının sürüldüğü raporlandıktan sonra, Azak Denizi ile Sivaş arasında yer alan, balıkçılık ve tuz üretimiyle geçinen Arabat köylülerinin unutulduğu fark edilmiştir. Transferlerin tamamlanmış olmasından dolayı, köylüler bir gemiye bindirilmiş, gemi Karadeniz açıklarında batırılmıştır. Bu olayda yaklaşık 500 kişilik köy halkından kurtulan olmamıştır (Olçar, 2007: s. 381-382).

Kuzey Kafkasya ve Kırım'daki sürgünden yıllar sonra resmi olarak Almanlara yardım ve işbirliği yapmak ve vatana ihanetin cezası olarak duyurulmuştur. Ancak Çeçen-İnguş bölgesine Almanlar hiç girmemiştir ve herhangi bir iletişimleri olmamıştır. Bununla birlikte aynı bölgede yaşamakta olan ve bir kısmının Almanlar

lehine faaliyette bulunduğu tespit edilen Çerkes, Edige ve Kabardlar, hiçbir yaptırımla karşılaşmamışlardır (Olçar, 2007: s.378).

Bu sonuçlardan, sürgün hareketlerinin, Karadeniz sahillerini emniyet altına almaya dönük önlemlerin bir gereği olarak, sadakatinden şüphe edilen hasım ülke milletleri ile soydaşlık bağı olan ahalinin uzaklaştırılması amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Kırım, Kafkasya ve Karadeniz sahilleri, önemi artan stratejik cazibe merkezleri olduklarından bu bölgelerde yaşayan halkın tamamı gelecekte oluşabilecek rejim karşıtı güç potansiyelini engellemek amacıyla sürgünle sindirilmiştir. Bu sürgünlerden Anadolu'ya sınırdaş Sovyet topraklarında yaşayan Ahıska Türkleri de nasibini almıştır. Zorunlu göçler ve yerine yerleştirme hareketleri, SSCB genelinde Ruslaştırma siyasetine dönüşmüştür. Sürülerek yerlerinden çıkarılan halkların yerine öncelikle Ruslar yerleştirilerek nüfus üstünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sayede stratejik önemi olan bütün bölgeler Ruslaştırılmıştır (Karagöz, 2011: s.229-231).

Kırım'ın Alman işgalinden sonra, Sovyet hükümetinin bölgeyi Slav olmayan unsurlardan temizlenmesi politikası kapsamında, Kırım Türklerinin sürgününün devamında, Kırım'da yaşayan Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar ve Almanlar da zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır (Olçar, 2007: s. 379).

Sürgün yalnızca Kırım Türklerinin yaşadıkları yerleri zorunlu olarak değiştirmesi ve bir kısmının hayatlarını kaybetmelerine yol açmamıştır. Sürgünle sonrasında, Kırım Türklerinden geriye kalan her türlü iz bu topraklarda daha önceleri var olmadıklarını göstermek istercesine süratle yok edilmeye başlanmıştır. Kırım Türklerinden kalan bütün mallar yağmalanarak, pek az istisna dışında Kırım'ın Türk-İslam tarihine ait bütün binalar, abideler ve eserler yok edilmiştir. Sürgün edilen bütün halklar orada hiç yaşamamışlar gibi resmi kayıtlardan silinmiş, kitaplardaki Kırım Türklerine ait maddeler tamamen çıkarılmış, nüfus kayıtlarında Kırım Türkü ifadesi yasaklanmıştır. Kırım Türkçesi ile yazılmış yayınlar SSCB ve Kırım'daki kütüphanelerden toplanarak imha edilmiştir. Yerleşim yerlerine Rusça adlar verilmiştir (Fisher, 2009: s.245-247).

Sürgün kararname gereğince Kırım Türklerinin geride bıraktıkları tüm mallar ve taşınmazlara Sovyet yönetimi tarafından el konulmuştur. Kurulan Eşya Kabul Komitesi tarafından kayda alınan mallar mahalli yöneticilere devredilmiş, bunlar, mühürlenerek koruma altına alınacağı yerde, Kırım'daki diğer ahali tarafından

yağmalanmış ve yerlerine gelen yeni yerleşimcilere tahsis edilmiştir (Özcan, 2015:s312).

Kırım Türkleri ve Kırım'da yaşayan toplulukların zorla SSCB'nin çeşitli bölgelerine sürülmelerinden sonra Kırım'da her alanda iş gücü açığı ortaya çıkmış, ekonomik hayat olumsuz yönde etkilenmişti. Özellikle Kırım'ın ekonomisine ayakta tutan bağ ve bahçeler tahrip olmuştur. Sürgün kararnamesinin ardından Halk Komiserliği Sovyeti tarafından Kırım şehirlerinde ve Kırım'ın güney bölgelerinde ziraat için çalışabilecek iş gücü temini konusu ele alınmıştır. Kırım devlet yetkilileri, Kırım Türklerinden boşalan yerlere 1944 yazından itibaren SSCB'nin diğer bölgelerinden Ukrayin ve Ruslar yerleştirmiştir (Olçar, 2007: s. 389).

Kırım Türklerinin çoğunluğu, halkı kendileri gibi Türk ve Müslüman olan Özbekistan'a yerleştirilmiştir. Önceki dönemlerde de çeşitli milliyetlere mensup sürgünlerin gelişine şahit olan Özbek halkının, Kırım Türklerine karşı tutumları hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Sovyet yönetiminin Kırım Türklerini vatan haini, casus şeklindeki propagandalarının etkisiyle yerli halkın düşmanlık ve nefretle karşıladığı görüşlerinin yanında, zamanla kendileri gibi Türk ve Müslüman olduklarını gördükçe onlara yardım ettikleri yönünde görüşler de bulunmaktadır. Kırım Türkleri ile görece daha muhafazakâr ve dini geleneklere sahip Özbeklerin, ortak dil ve kültür nedeniyle birbirlerine yakınlaştıkları görülmüştür (Williams, 2002: s.362).

Orta Asya ve Sibirya'da yerleşim yerlerinden uzak çöllere yerleştirilen Kırım Türklerinin, bu sayede yerli halkla iletişim kurmaları engellenmiş ve devlet fabrikalarında ucuza, ağır koşullarda, karın tokluğuna çalışmak zorunda bırakılmışlardır (Karagöz, 2011: s.247-248).

Sürgün planı esnasında bir değişiklik yapılarak, Özbekistan'a gönderileceklerin yaklaşık 30 bini Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nde Urallar'a ve Sibirya'ya yönlendirilmişlerdir. Sibirya'da bahsi geçen çalışma alanları, kereste ve kâğıt fabrikaları olup, çoğunlukla yaşanması güç koşullarda yeterli alt ve üst yapı hazırlıkları tamamlanmamış yerleşim ve ağır çalışma şartlarıyla karşı karşıya kalmıştır (Kireçci, 2016: s.17).

Özbekistan'ın geniş pamuk tarlalarında, madenlerde, Farkhad ve Nizhnebossi hidroelektrik santrallerinin inşasında, çalışma ve barınma koşulları karşısında Sovyet yetkilileri bile merkeze yolladıkları raporlarla çaresizliklerini dile getirmişlerdir.

Örneğin Kologrin bölgesi yetkilisinin merkeze yolladığı raporda, kış hazırlıklarının çok yavaş ilerlediğinden, elde cam bulunmayışından dolayı pencerelerin onarılamadığını, elbise ve ayakkabı temin edilemediğinden ormanda çıplak ayak çalışıldığından, yerleşimcilere ekmek tedarikinin her defasında iki veya üç gün kesintiye uğradığından, dizanteri, uyuz, egzema gibi salgın hastalıkların baş gösterdiğinden bahsedilmiştir. Yerleşimcilerin yetersiz barınma koşulları o derece sağlıksızdır ki kimi bölgelerde, çamurdan evlerin de ötesinde kazılan çukurlarda barınmak zorunda kalınmıştır (Pohl, 2000).

İklim ve doğa koşullarının farklılığı, yetersiz beslenme, sağlıksız barınma şartlarının yol çatığı salgın hastalıklar nedeniyle Kırım Türkleri arasında toplu ölümler görülmüştür. Sürgüne gönderilen 112 bin 700 çocuktan 60 bini, 93 bin 200 kadından 40 bini, 32 bin 600 erkekten 12 bini sürgün esnasında ve sürgüne gönderildikleri yerlerdeki koşullardan dolayı hayatını kaybetmiştir (Özcan, 2015: s.316).

Sürgünden Stalin'in ölümüne kadar Kırım Türkleri özel iskân kurallarına tabi tutulmuşlardır. Bu kurallar gereği yalnızca SSCB dâhilinde değil, yaşadıkları cumhuriyette dahi seyahat özgürlüğü tanınmamış, iki haftada bir yerel NKVD bürosuna görünmek zorunda bırakılmışlardır (Fisher, 2009: s.249).

Kırım Türklerine yönelik Sovyet eğitim ve kültür politikası gereği Ruslaştırma politikası uygulanmıştır. Sürgün edilenler, yaşadıkları yerlerde ilköğretimi zorunlu olarak Rusça görmüşlerdir. Bunun sonucunda da yeni nesil ana dilini kısmen unutmuştur. Ancak istatistiklere göre Kırım Türklerinin ana dilini Sovyetler Birliği sınırları içindeki birçok topluluktan daha fazla korumuş olduğunu göstermiştir. Bu durumu sağlayan önemli etkenlerden birisi de 1957'den itibaren yayınlanmaya başlayan Kırım Türkçesi ile basılmış "Lenin Bayrağı" adlı gazetedir (Çapraz, 2012: s.24).

SSCB'nde yaşanan sürgün olaylarından, dünya kamuoyunun ve hatta ülkede yaşayan insanların uzun süre haberi olmamıştır. Dönemin iletişim imkânlarının kısıtlılığı ve Sovyet rejiminin uygulamaları buna engel olmuştur. Yalnızca sürgünlerden iki yıl sonra Sovyet Hükümetinin 25 Haziran 1946'da İzvestiya gazetesinde yayınladığı bir kararnamede, Kırım Türkleri ve Çeçenlerin Alman işgali sürecinde, Kızıl Ordu'ya karşı savaştıkları gerekçesi ile ülkenin diğer bölgelerinde zorunlu ikamete tabi tutuldukları bildirilmiştir (Hablemitoğlu, 2002: s. 73).

Sürgünler sonrasında, Kırım Türklerinin sürülmesiyle birlikte Lenin tarafından 1921’de ilan edilen KÖSSC, 30 Haziran 1945’te ortadan kaldırılarak Kırım’ın özerkliği sona ermiş ve yarımada, Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne bir oblast olarak bağlanmıştır (Kuzio, T. 2007:s.102).

2.3. ŞİDDET İÇERMEYEN DİRENİŞ KAVRAMI VE ANAVATANA GERİ DÖNÜŞ MÜCADELESİ

Kırım Türklerinin milli kimliklerini güçlendirmelerinde yaşadıkları sürgünün büyük etkisi vardır. Her Kırım Türkü, Kırım’ın onların anavatanı olduğu inancındadır. Zorunlu sürgünün yarattığı travmadan dolayı, kendilerini bu etnik kökene bağlı hissetmişlerdir. Kırım Türk halkının bu güçlü birlik ve beraberliği, sükûnet ve şiddetsizliğin tercih edilmesini sağlamaktadır. Sürgün süreci ve sonrasında yaşanan cezalandırmalar da Kırım Türklerinin şiddetten uzak durmalarına neden olmuştur (Özçelik, 2015:s.347).

Kırım Türklerinin gösterdikleri çabaların yöntemi olarak toplu dilekçe ile müracaatlar, şikâyetler, toplantı ve gösterilerin dışında başka yol ve yöntem kullanılmamıştır. Kırım Türkleri, öncelikle, milli bir devlet olmanın ve demokratikleşmenin koşullarını belirlemiştir. Bu koşullar, Milli Kurultay, Meclis, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları vb. gibi ana organların kurulması, gönüllü aidata dayanan bir finansal sistem, yargıda milli örf ve adetlerin dikkate alınması, Kırım Türk isimlerinin Ruslaştırma politikasından arındırılması, olarak sıralanabilir. Bunlar, Kırım Türklerinin elinden alınan toprak ve malların yeniden sahiplerine iade edilerek sürgün edilenlerin anavatanlarına geri dönebilmesini sağlamak için atılması gereken adımlar olarak belirlenmiştir (Fisher, 2009: s.140).

Kırım Türklerinin anavatanlarına dönüş mücadelesi, bu bağlamda, Stalin’in ölümü sonrasında SSCB’nde yaşanan yumuşama döneminde başlamıştır. Kırım Yarımadası, 19 Şubat 1954 tarihinde Stalin’in yerine devlet başkanı olan Ukraynalı Kruşçev tarafından, Ukrayna ile Rusya’yı birleştiren 1654 tarihli Pereyaslav Antlaşması’nın 300. Yıldönümü anısına, Ukrayna ile Rusya’nın ölümsüz dostluğunun nişanesi olarak, Ukrayna’ya bağlanmıştır. (Özçelik, 2015:s.343). Esasen SSCB döneminde Kırım’ın Ukrayna’ya bağlanması kararı, yarımadaanın coğrafi

bakımdan Ukrayna'ya karasal bağlantısı olmasından kaynaklanan idari bir tasarruftur (Ortaylı, 2013).

Devlet başkanı Kruşçev, 1956'da Komünist Parti'nin 20. Kongresindeki konuşmasında, Stalin'i hoşgörüsüzlük ve acımasızlıkla, suçlayarak, geçmişte yaşanmış olumsuzlukların sorumlusu olarak göstermiş, yüz binlerce insanın onun zamanında sürgün edildiğini söylemiştir. 1957'de, Sovyet hükümeti, Stalin döneminde sürgüne gönderilen birçok topluluğun ihanet suçlamasını kaldırmış ve kendi vatanlarına geri dönme hakkını tanımıştır. Ancak Kırım Türkleri, Ahıska Türkleri ve Volga Almanlarının dönüşlerine izin verilmemiştir (Fisher, 2009: s. 251).

Stalin döneminden sonra Sovyet siyasetinde görülen yumuşama sonucu seyahat engeli kaldırılmış, sıkı denetimler altında olsa bile kendi gazetelerini çıkarma hakkı verilmiştir. Bu imkânlar, Kırım Türklerini demokratik yöntemler kullanarak anavatana dönüş amacıyla teşebbüsler yapmak için halkın ileri gelenleri tarafından Taşkent'te bir Teşebbüs Grubu'nun oluşturulmasını sağlamıştır. Oluşturulan grup, Kırım Türklerinin topluca ve organize olarak anavatana dönüşünü, sürgün öncesi sahip olunan hakların iadesini ve Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin yeniden kurulmasını amaçlamıştır (Marples, 1995: s.268). Bu teşkilatın ilk girişimi, Stalin sonrası büyük anlamda demokratikleştigiğine inandıkları hükümete, vatanlarına dönmek için ricacı ve itaatkâr üslupta mektuplar yollayarak müracaatlarda bulunmak olmuştur. Bu bağlamda 1957'de 6000 kişinin imzaladığı ilk dilekçe gönderilmiştir. Ardından 1958 yılının Mart ve Ağustos aylarında da 16.000 ve 12.000 kişinin imzası bulunan dilekçeler Sovyetler Birliği yüksek makamlarına gönderilmiştir. Bu şekildeki toplu dilekçelerden en çok katılım 1966'da gerçekleşmiş, o yıl Sovyet makamlarına gönderilen dilekçeye 120 bin imza toplanmıştır (Olçar, 2007: s.395).

SSCB'nde bu şekilde bir toplu hareket ilk defa yaşanmaktaydı. Stalin sonrası yumuşama döneminin etkisinde ilk başlangıçta bu hareketin mensuplarına herhangi bir polisiye tedbir alınmamıştır. Ancak Sovyet yönetimi, kendilerine sunulan raporlardan, bu faaliyetleri rejim için bir tehdit unsuru olarak görmüş ve bu nedenle hareketin büyümesine engel olmak için bazı tedbirler almıştır. Vatana dönüş mücadelesinde aktif rol alan Kırım Türklerine karşı baskı ve yıldırma olayları başlamıştır (Olçar, 2007: s.396).

Sovyet hükümetinin Kırım Tatar Milli Hareketi bünyesinde faaliyet gösterenlere yönelik başlattığı baskının sonucu ilk tutuklama 1959'da, Kırım

Türkleri aleyhine açılan ilk dava ise 11 Ekim 1961’de Taşkent bölge mahkemesinde görülmüştür. Yargılanan Teşebbüs Grubu mensupları, bu mahkeme sonunda, kendilerine yöneltilen “Sovyet karşıtı milliyetçi hisler taşıyan bildiriler hazırlamak ve dağıtmak” suçlarından 7 ile 5’er yıl hapis cezalarına çarptırılmıştır (Hablemitoğlu, 2002: s.114).

Teşebbüs Grubu üyeleri, yüksek düzeyde devlet mercilerine gönderilmek üzere toplu dilekçeler için imza toplamanın yanında, kendi aralarında seçmiş oldukları temsilcileri, Moskova'ya göndermiş, bu temsilcilerin yol masraflarını karşılamak, tutuklu bulunanların ailelerine yardıma bulunmak ve diğer harcamaları karşılayabilmek için para toplamışlardır. Moskova'ya gönderilen temsilci heyetleri çeşitli devlet yetkilileri ile görüşerek, gazete ve dergileri ziyaret edip, yazarlara Kırım Türklerinin sorunlarını anlatmışlardır. 1967 yılında bu temsilcilerin sayısı 400 kişiye ulaşmıştır (Özcan, 2002: s.128).

Kırım Tatar Milli Hareketi’nin bu ilk dönemi, sıkıntı ve zorluklarla geçmiş, ancak önemli adımlar atılmıştır. Her şeyden önce teşkilatlanma çalışmaları yapılmış, hareketin temel ilke ve hedefleri belirlenmiştir. Hareket, temelde Kırım’ın tarihi vatan ve Kırım Türklerinin yeryüzündeki tek milli toprağı olduğu inancını yerleştirerek, Kırım Türklerinin başka topraklarda veya devlet yapıları içinde yaşamasının kabul edilemeyeceğini düşünmüştür(Özcan, 2010: s. 155).

1962 ile 1966 yılları arasında Kırım Türkleri mücadelelerini iki yönde arttırmışlardır. Öncelikle, Kırım Türkleri arasında, Kırım Türklerine geçmişlerini, Alman işgali ile ilgili gerçekleri, sürgünün adaletsizliğini anlatacak komiteler kurmuşlardır. İkinci olarak, imzalanan dilekçelerin verilmesi ve durumlarının Sovyet makamlarına anlatılması için bu komitelere mensup heyetler Moskova’ya gönderilmiştir. Bu faaliyetlerin, o dönemin Sovyet hukukuna ve 1956 kararının özel maddelerine göre meşruluğu, Sovyet idarecilerinde rahatsızlık kaynağı olmuştur (Fisher, 2009: s. 253).

Kırım Tatar Milli Hareketi, 1964 yılından itibaren yavaşlamış, bu durumun karşılaşılan baskılar sonucu değil, vatana dönüş taleplerinin yumuşak, son derece itaatkâr ve ricacı bir üslupla kaleme alınmasından kaynaklandığı düşünülmüştür. SSCB yönetiminde Leonid Brejnev’in iktidara gelmesi ile birlikte Kırım Türklerine daha sert baskılar uygulanmaya başlanmıştır. Kırım Türklerinin haklarını elde etmek için teröre ve zorbalığa başvurmamış olmaları, meşru yöntemlere ve hukuka riayet

etmeleri, Sovyet hükümetinin baskı ve korkutma politikasını artırmasına sebep olmuştur. Kırım Türk liderleri tutuklanarak dava edilmiş ve hapis cezaları verilmiştir (Olçar, 2007: s.396-397).

Bu dönemde hareketin üslubu değişim göstermiş, toplu dilekçelerin verilmesine devam edilmekle beraber dilekçelerde, hükümete karşı daha eleştirel ve sert ifadeler kullanılmış, 1944 sürgünü soykırım olarak tanımlanmıştır. Ağustos 1965'te Kırım Türklerinin tatillerini Kırım'da geçirmelerine izin verilmesi ise Kırım Türklerinin vatana dönüş mücadelesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. İzinlerin ardından Kırım Türklerinin Kırım'ı ziyaretlerinde hissedilir bir artış olmuş, bu esnada önceden vatana dönüp yerleşme fırsatı bulan vatandaşlarla görüşülerek, Teşebbüs Grubunun faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir (Olçar, 2007: s.398).

Yoğun faaliyetlerin sonucunda, 5 Eylül 1967 tarihinde yayınlanan bir kararname ile 1944 yılında vatanlarından sürülen Kırım Türklerine haksızlık yapıldığı, o zamana kadar uygulanan tüm kısıtlamaların kaldırıldığı ve Kırım Türklerinin de diğer SSCB vatandaşlarının yararlandığı her türlü sosyal ve siyasal haktan istifade edebilecekleri belirtilerek, Kırım Türklerinin itibarı iade edilmiştir. Ana dillerinde radyo ve gazete yayını yapabilecekleri, iş ve pasaport kanunlarından yararlanarak, SSCB'nin her yerinde çalışma ve yerleşme hakkına sahip olacakları kabul edilmiştir (Hablemitoğlu, 2002: s.120).

Ancak kararnamede "Kırım Tatarları" tabiri yerine "Kırım'da eskiden yaşamış Tatar milletinden yurttaşlar" denilerek, Kırım Türklerini bir millet olarak yok sayma siyaseti sürdürülmüştür. Ayrıca, sürgünün haksız olduğu kısaca belirtilmekle beraber, yine de birçok Kırım Türkünün düşmanla işbirliği yaptığı özenle vurgulanmış, Kırım Türklerinin sürgün yerlerinde tamamen yerleşerek, Sovyet vatandaşlarının tüm haklarından yararlandıkları, toplum ve siyaset hayatına katıldıkları bu nedenlerle de geriye dönmelerine gerek olmadığı imasında bulunulmuştur (Fisher, 2009: s. 257).

Sovyet hükümeti, Kırım Türklerinin geri dönüş için yürüttükleri faaliyetleri engelleyebilmek ve insiyatifi elinde tutabilmek amacıyla 1968 baharından itibaren, Kırım'a geriye göçün devlet tarafından düzenli olarak gerçekleştirileceğini açıklamıştır. Devletin uygulamaya koyduğu düzenlemeye göre, SSCB'nin istihbarat ve gizli servisi olan Devlet Güvenlik Komitesi (KGB, Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti) tarafından belirlenen Kırım'a yerleştirilecek kişilerde, Kırım

Teşebbüsüne hiç katılmamış, gönderilen dilekçelerde imzası bulunmayan ve hiçbir toplantıya katılmamış, Türk temsilcilerin Moskova'ya gitmeleri için para vermemiş olmak gibi şartlar aranmıştır. Çoğunlukla vasıfsız, kültür seviyesi düşük Kırım Türkleri arasından seçilen bu kişilerin Kırım'da tarım alanlarında çalıştırılması planlanmıştır. Sovyet hükümetinin bu uygulaması ile 1968'de 198, 1969'da 104, 1970'te 45, 1971'de 65, 1972'de 50 aile Kırım'a yerleştirilmiştir. 195 aile ise kendi imkânlarıyla Kırım'a gelmiştir. Bu dönemde gelenlerin toplam sayısı 3496 kişiden ibarettir (Olçar, 2007: s.400).

Bunun yanında 1967 Kararnamesi'ndeki boşluklarından istifade ederek Kırım'a dönüş hakkının kendilerine tanındığını düşünen Kırım Türkleri, kendi imkânlarıyla gruplar halinde göç etmeye başlamıştır. Kendilerine kolaylık sağlanacağını düşünürken yerel polisin engeliyle karşılaşmışlardır. Sadece iki aileye yerleşme izni verilirken bunun dışında kalan yaklaşık 10,000 civarında Kırım Türkü ya zorla geri gönderilmiş ya da kendileri geri dönmek zorunda kalmışlardır (Hablemitoğlu, 2002: s.124-125).

Ancak Kırım'dan çıkarılanların büyük çoğunluğu, tekrardan Özbekistan'a veya diğer Orta Asya ülkelerine geri dönmeyip, Kırım'a giriş izninin çıkabileceği umuduyla Kırım'a yakın yerlere yerleşmiştir. Ancak Sovyet yetkililer göçmenlerin topluca herhangi bir yere de yerleşmelerine izin vermemiştir. Bu şekilde yaklaşık 100 bin Kırım Türkü dağınık bir şekilde kendilerine gösterilen yerlere yerleşmiştir (Olçar, 2007: s.401).

Mücadelede sertlik yanlısı tutumların yöntem olarak kullanılmamasında Mustafa Cemil Kırımoğlu ve dava arkadaşlarının, İsmail Gaspıralı gibi tüm Türk dünyasına yol gösterici olmuş bir devlet ve edebiyat adamının fikirlerinin de etkisi olmuştur. İsmail Gaspıralı, mücadelenin, mevcut devletin kanunlarına ve insan haklarına uygun olarak sürdürülmesini, şiddet ve teröre başvurulmamasını, masum insanlara zarar verilmemesini, diğer insanların ve halkların haklarının korunarak, davalarına destek verilmesini istemiştir (Olçar, 2007: s.411).

2.3.1. Mustafa Cemil Kırımoğlu'nun Geri Dönüş Mücadalesi

Kırım Türklerinin lideri Mustafa Cemil Kırımoğlu evrensel insan hakları ve demokrasi değerlerini benimseyerek ve Sovyet Komünist Partisi'nin

merkeziyetçiliğini reddederek, uygulanan pasif direnişin temelini oluşturmuştur. Kırımöğlü'nun açlık grevleri ve diğeri sivil itaatsizlik yöntemlerinin tek amacı Kırım Türklerinin anavatanlarına dönmelerini sağlamak olmuştur. Kendisi bu mücadeleleri nedeniyle altı kere tutuklanıp ceza evine girmiş, 1960'ların sonlarında dünya kamuoyunda ses getirebilmek için 303 günlük açlık grevine giderek kendisini adeta feda etmiş böylelikle yalnızca kendisini riske atmış, milletini ve hareketi korumuştur. (Özçelik, 2015: s.344).

Mustafa Cemil Kırımöğlü, 1944 yılında henüz 6 aylıkken sürgüne maruz kalmış, Özbekistan'da büyümüş ve yaptığı faaliyetlerle vatana dönüş mücadelesinde Kırım Türklerinin lideri olmuştur. Kırımöğlü, 18 yaşına geldiğinde Kırım Türklerinin birlik olması için bir hareket planı hazırlamış, yaptığı konuşmalarda, Kırım'ın Kırım Türklerinin tarihi vatanı olduğunu anlatarak, Kırım Türklerinin vatana dönüş hareketini heyecanlandırmıştır (Marples, vd, 1995:s. 268).

Kırımöğlü, 1961 yılında arkadaşlarıyla beraber "Kırım Tatar Milli Gençlik Teşkilatı" adlı bir siyasi birlik kurmayı denemişse de kısa süre içinde teşkilatın liderleri tutuklanmıştır. Bununla beraber Kırımöğlü da çalıştığı uçak fabrikasından çıkartılmıştır. 1965 yılında Taşkent Ziraat Mekanizasyon ve Sulama Enstitüsü'nden, Komünist Parti ve Sovyet Devleti aleyhine propaganda yapmakla suçlanarak atılmıştır (Hablemitoğlü, 2002: s.117).

Enstitüden atıldıktan sonra milletini yok sayan ve tanımayan bir devlete askerlik yapmayacağını ifade etmiş, Kızıl Ordu'da askerlik yapmayı reddedince tutuklanarak 1,5 yıl hapse mahkûm edilmiştir (Engin, 2014: s.14).

Sovyetler Birliği'nde kurulan İnsan Hakları Teşebbüs Grubu'nun kurucuları arasında yer alan Kırımöğlü, bu dönemde Kırım Türklerinin durumu ve hakları konusunda mektuplar ve makaleler yazdığından, Sovyet Devleti aleyhine faaliyette bulunmak ve SSCB'nin milliyet siyasetini karalamakla suçlanarak 1969'da 3 yıl ağır şartlı çalışma kampına gönderilmiştir. 1974 yılı ve sonrasında da defalarca çalışma kamplarında çalışma cezaları almıştır. Bu süreçte Kırım Türklerinin milli davasını dünyaya duyuran ve 303 gün sürecek olan açlık grevine başlamıştır (Engin, 2014: s.19).

Birçok Sovyet aydın ve insan hakları savunucuları onun serbest bırakılmasını talep etmeleri ve bu maksatla Birleşmiş Milletlere, İslam Dünyası'na, İnsan Hakları kuruluşlarına yaptıkları müracaatlar ile Kırımöğlü'nun ve Kırım Türklerinin meselesi

dünya kamuoyuna duyurulmuştur. Zorunlu çalışma cezası devam eden Kırımöğlu ancak Türkiye'de ve ABD'de serbest bırakılmasına yönelik başlatılan yoğun kampanyalar ve tarihi Gorbaçov-Reagan Reykjavik zirvesinde, Reagan'ın ön şart olarak aralarında Kırımöğlu'nun da bulunduğu hapisteki 5 insan hakları savunucusunun serbest bırakılmasını talep etmesi sonucunda şartlı olarak serbest bırakılmıştır(Sarıkaya, 2014: s.143).

Ömrünün 15 yılını ağır çalışma kamplarında, hapiste ve iç sürgünde geçiren Kırımöğlu, 1989 yılı Mayıs ayında Taşkent'te toplanan Kırım Tatar Milli Hareketi Teşebbüs Grupları Genel toplantısında kurulan Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı başkanlığına seçilmiştir. Bu teşkilatın öncülüğünde 1991 yılında, SSCB'nin Kırım Türklerinin yaşadığı her yerinde yaptıkları demokratik seçimler sonucunda II. Kırım Tatar Milli Kurultayı 26 Haziran 1991'de Akmescit'te toplanmıştır. Kırımöğlu, bu Kurultay'da, Kırım Türklerini temsile yetkili en üst organ olan Kırım Tatar Milli Meclisi (KTMM) Başkanlığına seçilmiştir (Avşar, 2007: s.413).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRIM TÜRKLERİNİN ANAVATANA DÖNÜŞÜNÜN KABULÜ VE DÖNÜŞTE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

3.1. YENİDEN YAPILANMA VE AÇIKLIK SÜRECİNDE, GERİ DÖNÜŞÜN KABULÜ

SSCB'nde yaşanan sosyal ve siyasi değişiklikler de Kırım Türklerinin vatana dönüş mücadelesine etki eden önemli unsurları oluşturmuştur. Özellikle 1985 yılında SSCB'nin yönetim kadrosunda meydana gelen değişiklik Mihail Gorbaçov'u iktidara taşımış ve ülkede uygulamaya konulan Yeniden Yapılanma ve Açıklık politikası her alanda köklü yeniliklerin meydana gelmesine yol açmıştır. Kırım Türklerine yönelik baskılar bu dönemde ortadan kalkmış ve hapisanelerdeki halk liderleri serbest bırakılmaya başlanmıştır. Mustafa Cemil Kırımoğlu da Aralık 1986'da tutuklu bulunduğu Magadan Hapishanesinden çıkarılmıştır (Kırımoğlu, 1997).

Kırım Türkleri bir türlü yerine getirilmeyen taleplerini bu defa Moskova'da Kızıl Meydan'ı 23-27 Temmuz 1987 tarihlerinde dört gün, dört gece bini aşkın kişilik bir grupla işgal ederek dile getirmiş ve bu durum, bir anda bütün dünyanın dikkatini çekmiştir. Bunun sonucu olarak Kırım Türklerinin taleplerinin incelenmesi amacıyla SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Andrey Gromiko başkanlığında bir devlet komisyonu kurulmuştur. Ancak on bir ay çalışmalarını yürüten komisyonun, yine aynı yöntemleri uygulayarak Kırım Türklerinin Kırım'a dönüş taleplerini yok saymış, sürgünde yaşadıkları yerleri benimsetecek bir yaklaşımda olmuştur (Sarıkaya, 2014, s.144).

Kırım'a dönmek yolunda mücadeleye devam eden Kırım Türkleri 14 Kasım 1989'da Sovyet hükümetinden bir karşılık daha almış ve SSCB Yüksek Sovyeti geçmiş dönemde haksızlığa uğramış vatandaşlarının hakkını teslim eden bir deklarasyon yayınlayarak her türlü insani haklarının garanti altına alındığı açıklamıştır. Bu deklarasyon ile Kırım Türklerinin ve vatanlarından uzakta yaşayan diğer toplulukların özgürce vatanlarına dönmeleri için bütün engeller ortadan

kaldırılmıştır. Devlet artık vatana dönüşü engelleyen değil organize edecek bir makam olarak sorunla resmi olarak ilgilenmeye başlamıştır (Özcan, 2010: s. 247-252).

Bu kapsamda bir göç planı hazırlanmıştır. Bu planda öncelikle Kırım Türklerinin vatanlarına dönüşü ve milli bütünlüklerinin sağlanması da kanunlarla garanti altına alınmıştır. İkinci olarak, Kırım Türk toplumunun geriye dönüş sorunu merkezi yönetim tarafından gerçekçi bir şekilde ele alınarak üç safha belirlenmiştir. Birinci safhada konut, altyapı, sosyo-kültürel ortam ve istihdam alanındaki sorunların çözülmesiyle, kişilerin yakınlık dereceleri göz önünde tutularak bizzat devlet gözetimi ve denetiminde dönüşlerin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. İkinci safhada, kişilerin kendi başlarına, bireysel imkânlarını kullanarak dönmeleri düşünülmüştür. Üçüncü safhada ise, toplu dönüş planlanmıştır. Böylece Kırım'a dönenlerin toplu olarak bir arada yaşayacağı yeni köyler ve kasabalar oluşturulması planlanmıştır. (Özcan, 2015:s334).

Sonuçta, Kırım Türklerinin 1944 yılından beri vatana dönüş uğruna verdiği mücadeleler somutlaşmış ve kitleler halinde dönüş başlamıştır. Bu kapsamda, 1987 yılında Kırım'a yerleşen Kırım Türklerinin sayısı 2300, 1988'de 19.300 ve 1989'da 28.000'e ulaşmıştır. 1 Mayıs 1990 tarihi itibarıyla Kırım'da yaşamaya başlayan Türklerin sayısı toplam 83.116'ya çıkmıştır (Olçar 2007: s.404).

Kırım Türklerinin dönüş çabalarını hızlandırdıkları bu dönemde Kırım'daki Rus çoğunluk içindeki milliyetçi unsurlar o döneme kadar Kırım Türklerinin talep etmiş oldukları KÖSSC'nin tekrar kurulması fikrini ortaya atmışlardır. Ancak, Rusların hâkimiyetindeki bir Kırım ÖSSC, Kırım Türkleri tarafından kesinlikle reddedilmiştir. Buna rağmen Kırım'da 20 Ocak 1991'de yapılan referandumun sonucunda, Ukrayna SSC Yüksek Sovyeti'nin 12 Şubat 1991 tarihli kararıyla Kırım Oblastı Ukrayna'ya bağlı KÖSSC'ne dönüştürülmüştür. Kırım Türklerinin hiç bir seviyede yer almadığı bu yeni özerk cumhuriyet idaresi Kırım Türklerinin geri dönüş taleplerine karşı olumsuz tavrını sürdürmüştür. Tüm güçlülere rağmen, Kırım'a dönen Kırım Türkleri, Rus çoğunluğun tatmini için kurulan KÖSSC'nin bu şeklini tanımayı reddetmiş ve Kırım'ın statüsünün ancak Kırım Türklerinin kendi kaderlerini tayin hakkına uygun olarak belirlenebileceği fikrinde ısrarlı olmuşlardır. 1991 yılı sonunda SSCB'nin tamamen ortadan kalkması ile Kırım artık bağımsız bir devlet olan Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet haline gelmiştir. (Baştürk, 2014: s.13).

3.2. BAĞIMSIZ UKRAYNA CUMHURİYETİ DÖNEMİ ANAVATANA DÖNÜŞ SÜRECİ

Kırım Türklerinin geri dönüşü, bir yanda 1991’de Ukrayna’nın bağımsızlığını ilan ettiği, aynı zamanda da Kırım’ın Ukrayna içinde tekrar özerklik statüsü aldığı bir döneme denk gelmiştir. Bu dönemde Kırım’daki pek çok Rus grup, Kırım’ın Ukrayna’dan bağımsızlığını ilan ederek Rusya’ya yaklaşmak doğrultusunda girişimlere başlamıştır (Özçelik, 2015: s.350).

Aynı zamanda 1991’de, Sovyet döneminin sonlarında, Kırım Tatar Milli Kurultayı toplanmıştır. Bu Kurultay Kırım’daki ve başka yerlerde yerleşmiş olan Kırım Türklerinin seçilmiş temsilcilerinin 1917’de yapılan ilk ve tek kurultaylarından sonraki ikinci toplantısı olmuştur. Kurultay ve onun sürekli temsil organı olan KTMM ile Kırım Türkleri bir defa daha kendi siyasi yapılarını oluşturmuştur. Bu Kurultay’da birtakım çözümler ve beyannameler benimsenmiştir. Bunların en önemlisi, Kırım Türklerinin Milli Bağımsızlığının Deklarasyonu’dur. Bu bildiriye, Kırım toprakları içinde Kırım Türklerinin politik, ekonomik, dinsel ve kültürel doğuşunun yalnızca milli egemen bir devletin kurulması ile mümkün olabileceği ve bu devletin Kırım Türkleri ve bütün diğer milli ve etnik grupların arasında birbirine saygı temeline dayanacağı vurgulanmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için uluslararası hukukun sağladığı bütün araçların kullanılması kararlaştırılmıştır (Sarıkaya, 2014: s.145).

SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Kırım’a geri dönüş yapan Türklerin egemenlik ilanı, Kırım’da çoğunlukta bulunan Rusların egemenlik ilanının gölgesinde kalmıştır. Hemen ardından ise Kırım, bağımsızlığını ilan eden Ukrayna’nın bir parçası olmayı kabul etmiştir (Aydın, 2014: s.83).

Ancak SSCB’nin daha yeni dağıldığı ve Ukrayna’nın bağımsızlığını ilan ettiği bu dönemde, azınlık sayıdaki Kırım Türklerinin geri dönüşü, Ukraynalılar için yeni bir devlet düzeni kurmaya çalışılırken, etnik siyasi bir sorun olmaktan çok, bir ayak bağı ve sosyo ekonomik sorun olarak görülmüştür. Çoğunluk nüfusa sahip Rusların daha fazla özerklik ve hatta Rusya’ya bağlanma talepleri daha acil bir sorun olarak görülmüştür. Yeni anayasa hazırlanması konusunda Kırım ve Ukrayna yetkilileri arasında yaşanan uzun tartışmalar ve krizler sonrasında, 1998 Anayasası Kırım Meclisinde kabul edilmiştir. Anayasa 1997 yılında Ukrayna devlet başkanına sunulan

sorunların çözümüne yönelik bir anayasa olmaması dolayısıyla, Kırım Türklerinin büyük tepkisini toplamıştır. Kırım'a geri dönüş kapsamında yerleşmiş olan Kırım Türklerinin önemli sorunlarından birisi olan otomatik vatandaş olabilmeme sorunu bu anayasada çözümlenmemiştir. Bu nedenle 1998 Parlamento seçimlerinde yaklaşık 80 bin Kırım Türkü oy kullanamamıştır (Markéta, vd. 2015: s.11).

Vatandaşlık sorunu uluslararası kuruluşlar, AGİT ve BM (UNHCR- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri)'nin de destek sağladığı uzun uğraşlardan sonra 2000 yılı başlarında çözümlenmiştir. 2002 yılında Özbekistan ve diğer bölgelerden Kırım'a geri dönüş yapan Türklerin yaklaşık olarak 235 043'ü ki, Kırım Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Kırım Türklerinin %90 kadarıdır, Ukrayna vatandaşı olmuştur (Blitz, vd. 2011: s.103).

Kırım'a geri dönüş yapanların sayısı yaklaşık 500 000 Kırım Türk'ünün yarısı kadar olup o dönemde geride kalanların da dönme arzusu taşımalarına rağmen hem Ukrayna hem de Özbekistan karşılıklı olarak sınırlarında giriş çıkışları kontrol altına alarak geniş nüfus hareketlerini kontrol altına almışlardır. Ayrıca Ukrayna, daha fazla geri dönüşler için ilave kaynak sağlamak için Kırım'da bulunan ve Türklerin geri dönüşünden açıkça rahatsız olan çoğunluk Rusları da yatıştırmak maksadıyla isteksiz davranmıştır (Aydın, 2015: s.83).

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte oluşan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin on üyesi, 9 Ekim 1992'de, sürgün edilenlerin haklarının yeniden düzenlenmesiyle ilgili konular hakkında Bişkek'te bir antlaşma imzalamıştır. BDT'nun üyeleri, geçmişte SSCB halklarının, zorla sürgüne gönderilmesini insanlığın prensiplerine aykırı gelen totaliter rejimin suçu olarak kınayarak, vatandaşlarının zorla sürülmesi hususundaki tüm kanun ve kararnameyi yasa dışı ve hükümsüz ilan etmiştir. Taraflar, uzlaşarak, sürgüne gönderilenlerin yasal menfaatlerini ve sürülmeden önce yaşadıkları yerlere geri dönüşünü sağlamayı üstlenmeleri gerektiğini kabul etmiştir (Pretto, 2013: s.33).

Bişkek Antlaşması, Kırım Türklerinin geri dönüşü ile ilgili olarak taraf ülkelerin gerekli kolaylıkları sağlamalarını ve yasal düzenlemeleri yapmalarını, bireylerin haklarını koruyup gözetmelerini sağlaması açısından önemlidir. Ayrıca, BDT çerçevesinde kabul edilen ve baskı ve sürgün politikalarına tabi tutulan halklara anavatanlarına dönüş hakkı tanıyan tek belgedir. Bu sayededir ki geri dönüşler hızlanmış, ancak yine de bürokratik işlemlerin ağırlığı nedeniyle vatandaşlık

konularındaki belirsizlikler aşılamamıştır. 1993'te yürürlüğe giren bu antlaşma 10 yıllığına yapılmış, 2003'te 10 yıl daha uzatılmış ve 30 Mayıs 2013'te süresi dolmuştur (HCNM, 2013: s.3).

Anlaşmaya göre, taraflar, sürgüne gönderilen bireylere, onların döndükleri yerlerde yaşamakta olan vatandaşlarla siyasal, ekonomik ve sosyal alanlardaki hak eşitliğini ve onların yerleşim, iş, eğitim, milli, kültürel ve manevi ihtiyaçları için gereken şartları sağlayacak ve bu topraklarda yaşayan insanların yasal hakları ve menfaatleri kısıtlanmayacaktır. Anlaşma geri dönüş yapacakların, anlaşmaya taraf olan bir devletin topraklarından diğer taraf devletin topraklarına engelsiz geçmesini ve geçişler esnasında malların da gümrük vergisiz taşınmalarını ve bırakılmış mülklerinin işleminin vaktinde yapılmasını sağlayacaktır. Anlaşma aynı zamanda kişilerin ekonomik anlamda da haklarını gözetmiştir. Emekli maaşlarının sağlanmasını garanti etmiş, bankalarda bulunan hesapların korunmasını veya transferini garanti etmiş, ihtiyacı olanlara konut inşaatı, konut satın alınması için kredi sağlanması istenmiş, yerleşme süresince gelir vergisinden muaf tutulmuştur (HCNM, 2013: s.4).

Kırım Türk topluluğunun Ukrayna Hükümeti nezdinde anlaşmanın uzatılması konusunda yaptığı girişimler sonrası, Ukrayna Dışişleri Bakanının 19 Eylül 2013'te yaptığı açıklamada, anlaşmanın süresinin uzatılması için 2014 yılı ortalarını öngörmüştür. Kırım Türklerinin vatana dönüşü ile ilgili birçok sorunun çözülememesi nedeniyle Bişkek Antlaşması'nın uzatılması konusu, baskı ve sürgün politikalarına tabi tutulan Kırım Türklerinin haklarının iadesine yönelik BDT ülkeleri arasındaki işbirliği için önemli olmasına rağmen, Ukrayna'da yaşanan siyasi kriz nedeniyle hiçbir zaman gündeme getirilememiştir (Milli Fırka, 2014: 1).

3.3. ANAVATANA DÖNÜŞTE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Kırım Türklerinin geri dönüşlerinin büyük ölçüde gerçekleştiği bağımsız Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kırım'da 1995 nüfus sayımına göre 2.600.000 kişi yaşamaktaydı. Bunun %67'sini Ruslar, %22'sini Ukraynalılar, %10'unu Kırım Türkleri ve % 1 'ini diğerleri (Karaim, Kırımçak, Rum, Ermeni, Alman, Bulgar, Yahudiler) oluşturmaktaydı (Olçar, 2007: s.404).

2001 yılı Ukrayna nüfus sayımında ise Kırım Türklerinin nüfusun yaklaşık %12.1'ini teşkil ettiği, 2013 Mayıs'ındaki hükümet raporunda ise bu oranın %13.7'ye ulaştığı bildirilmiştir. Kırım Türklerine hükümetin yerleşim yeri göstermemesi, gelenlerin ise buna tepki olarak uygun buldukları yerleri işgal etmesi, mevcut işsizlik sorununa yeni işsizlerin eklenmesi, sosyal hizmetlerdeki aksamalar, bölgede gerginliklere yol açmıştır (HCNM, 2014: s.3).

Geri dönüş yapacakların tüm masraflarının ortaklaşa karşılanacağına yönelik taahhüdünü, dağılan SSCB'nin mirasçıları olan BDT üyesi devletlerin hiç birisi yerine getirmeyerek, Ukrayna'nın karşılaştığı ekonomik yükü paylaşmamıştır. Ukrayna, 1991'den 2000 yılına kadar, yaklaşık 300 milyon dolar harcamıştır. Ağır ekonomik yük altına giren Ukrayna'da, başlangıçta 1992 yılında 95 milyon dolar harcama yapılmışken, 1997'de 6.9 milyon, 1999'da ise 5 milyon dolar olarak belirlenen bütçeden yalnızca 1 milyon dolar kullanılmıştır. Dönemin ihtiyaçlarına göre yapılan hesaplamalara göre Kırım Türklerinin ihtiyaçlarının karşılanması için ihtiyaç duyulacak miktar 2 milyar dolar olup, bu miktar Ukrayna'nın tek başına sağlayabileceğinin çok ötesindeydi (Shevel, 2000: s.9).

Bununla birlikte Ukrayna Parlamentosu, 2014 yılı Mart ayında, Kırım Türklerini Ukrayna'nın yerli halklarından olarak tanımıştır. Aynı zamanda Ukrayna devlet organları ile KTMM arasında en kısa zamanda koordinasyon mekanizmaları kurulması kararı alınmıştır (İslam.in, 2014).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, Ekim 2011'de Kırım Türkleri temsilcilerinin, Kırım'ın gelişmesi, geri dönenlerin kaynaşması ve istikrarı sağlamaya yönelik, sürgün edilenlerin tam entegrasyonu için engel teşkil eden sorunları belirleyecek ve çözümlerini ortaya koyacak bir Uluslararası Forum düzenlenmesi önerisini, destekleme kararı almıştır. Bu kapsamda AGİT himayesinde teşkil edilen Uluslararası Forum, Ukrayna Hükümeti, Kırımlı yetkililer, Kırım Türk temsilcileri ile yakın işbirliği ile bir yol haritası belirlenmesine karar vermiştir. Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, Kırım Türklerinin entegrasyonunda karşılaşılan ekonomik, sosyal, politik, kültürel sorunlardaki bilgi eksikliğini gidermek ve sorunları genel başlıklar altında toplamak amacıyla konusunda derinlemesine araştırma yapacak yedi bağımsız uzman belirlemiştir. Bahse konu uzmanlar, geri dönüşün hukuksal boyutları, arazi, konut ve mülkiyet, siyasi katılım, geri dönüş ve entegrasyonun sosyo ekonomik boyutu, dil,

kültür, din ve eğitim, konu başlıkları üzerinde araştırma yapmayı kararlaştırmıştır. AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, görevlendirilen uzmanların çalışmaları sonunda hazırladıkları raporları Ağustos 2013'te yayınlamıştır. (HCNM, 2014: s.3).

3.3.1. Yerleşim Sorunları

Tüm eski SSCB ülkeleri gibi, Ukrayna'da da arazi reformu, özelleştirmeler ve kıymetli kamu kuruluşlarının dağıtımıyla ilgili büyük sorunlar yaşanmıştır. Kırım'da arazi, konut ve mülkiyet sorunu geri dönüş yapanlar ile Kırım'da yaşayanlar arasında ve toplulukların kendi aralarında yaşanan gerginliklerin sebebi ve en hassası olmuştur. Kırım Türkleri, SSCB'nin dağılmasının öncesindeki anda Kırım'da yaşamıyor olmalarından dolayı, Kırım'daki komünist rejim sonrası mülk paylaşımından faydalandırılmamıştır (Aydingün, vd. 2010: s.36).

Sonuçta bir Kırım Türkü anavatanına dönüp ailesi için özel olarak ev satın alabilmiş ancak, son yıllarda Kırım'da ev fiyatları iki kat artmış ve evinin tapusunu üzerine yapabilmesi için Kırım'da çalışma izninin olması gerekmiştir (Olçar, 2007: s.404).

Çoğunlukla Özbekistan'dan geri gelen Kırım Türk aileleri, Kırım'da gayrimenkul fiyatlarının daha yüksek olmasından (yaklaşık on katıdır) dolayı aşamalı olarak yerleşmiştir. Öncelikle aile babası ve en büyük erkek çocuk dönüş yaparak, altı ay ile bir yılda iş, barınacak yer vb. hazırlıkları yapmış, daha sonra mülklerini satarak ailelerini getirmişlerdir (Aydingün, vd. 2010: s.36).

Kırım Türkleri geri döndükleri yerler olarak, öncelikle sürgün edilmeden önceki şehirlerini, kıyı şeridini tercih etmiş ancak, bölge otoritelerince kendilerine yer tahsisi yapılmamıştır. Bu durumda başka şehirlerin dış mahallelerinde boş arazileri işgal etme eylemi başlamıştır. İşgal eylemi yaşanan gerginliklerin en önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Bölge halkı bir yandan haksız yere arazilerin gasp edildiğini ileri sürmüş, öte yandan yerel yönetim, kanunsuz olarak kurulan yerleşimlerin su, elektrik, kanalizasyon hizmetlerini sağlamadığından, son derece sağlıklı yaşam koşulları ortaya çıkmıştır. Ukrayna hükümetinin istatistik kayıtlarına göre, 2000'li yıllara girerken, Kırım'a geri dönüş yapmış olan Türklerin %60'ı işsiz durumdaydı ki bu oran Kırım'ın genel ortalamasının iki katıydı. Geri dönenlerin %50'sinin uygun koşullarda barınma imkânı yoktu. 300 civarındaki yerleşim yerinin

%25'inde elektrik, %70'inde su, %96'sında gaz ve %90'ında yol ve hiç birisinde kanalizasyon altyapısı bulunmamaktaydı (Shevel, 2000: s.9).

3.3.2. Sosyo Ekonomik Sorunlar

Fakirlik, kötü barınma koşulları, işsizlik, sosyal sağlık ve güvence sistemi dışında kalmak gibi sorunlar, geri dönüşte Kırım Türklerinin uyumunun sağlanmasında en önemli engeller olmuştur. O dönemde, Kırım Türk ailelerinin %43'ü yoksulluk seviyesinin altındadır. Sosyal hizmetlerden yararlanılması konusunda da yerleşim sorununda bahsedildiği gibi iskânı olmayan konutlara hizmet götürülmemiştir. Sağlık sistemi ise tüm Kırım'da sorundur. Sağlık güvencesinden yararlanamayanların oranı %33 civarındadır (HCNM, 2014: s. 4-30).

Kırım'ın birçok bölgesinde alelacele yürürlüğe konulan kararlar gereğince, yeni işçi alan her işletmeye ülkenin genel bütçesine büyük oranlarda katkıda bulma mecburiyeti getirildiğinden yeni işe alımlar, çok zor hale gelmiştir. Kırım Türklerini işe almamak konusunda gerekçe olarak, birçok fabrika ve tarım işletmesi, sermaye yetersizliğini öne sürmüştür. (Olçar, 2007: s.404).

İşsizlik sorunu Kırım Türkleri için önemli sorunlardan birisidir. Kırım Türklerinin iş bulmada yaşadıkları ayrımcılık ve buldukları işlerde görece daha az ücretle çalıştırılmaları, şehirlerde yaygın durumdadır. Kırım Türklerinin çoğunluğu şehir merkezlerine uzak yaşadıkları için işe gidiş gelişler de sıkıntılıdır. Kırsal kesimlerde de kooperatif tarzı tarım işletmeleri kapatıldığı için iş imkânı sınırlıdır. Tüm bu sebeplerden dolayı, Kırım Türkleri, kendi işlerini yapmaya zorlanmaktadır (HCNM, 2014: s. 4-30).

3.3.3. Eğitim Sorunları

Kırım Türkleri için, vatana dönüş sonrasında yaşanan kültürel canlanma çabalarında karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi eğitim sorunudur. Sürgünde yaşarken kültürlerini korumakta büyük gayret sarf eden Kırım Türkleri, benzer şekilde ana dillerini korumak için de çaba harcamışlardır. Ancak, dil yönünden kayıplar, gelenek ve göreneklerin kaybindan daha fazla olmuştur. Vatana dönüşle birlikte gündeme gelen ana dilde eğitim sorunu, Kırım Türk aydınları tarafından

sadece bir dil sorunu olarak değil, aynı zamanda bir kültür sorunu olarak görülerek, Milli Mekteplerin açılması süreci başlatılmıştır (Aydingün, 2004: s.114-115).

Ukrayna Eğitim Bakanlığı müfredatı çerçevesinde açılan Milli Mekteplerde eğitimin sadece bazı dersler için Kırım Türkçesinde ancak genel ağırlıkta Rusça olarak yapılması ve ana dilin, ikinci bir dil olarak öğretilmesi kararlaştırılmıştır (Engin, 2014: s.44).

Diğer yandan, Milli Mekteplerin yeniliği ve devlet tarafından çok desteklenmediği düşüncesiyle, birçok Kırım Türkü okul seçerken tereddütler yaşamıştır. Buna rağmen bir kısım veli çocuklarının ana dillerini ve kültürlerini öğrenmeleri için Milli Mekteplere gönderirken, bir kısım veli ise, çocuklarının Rusça eğitim almalarının onlara daha iyi bir gelecek ve iş olanakları sağlayacağı düşüncesiyle, Rus okullarını tercih etmiştir (Aydingün, 2004: s.114-115).

Kırım Türk çocuklarının, Kırım'da anadillerinde eğitim veren milli mekteplere devam edenlerin oranı Rus okullarına devam edenlere göre sadece %10 olarak tahmin edilmektedir (HCNM, 2014: s. 4-30).

KTMM Başkanı Mustafa Cemil Kırımoglu, hemen her konuşmasında bu tehlikeye işaret ederek en önemli ve öncelikli meselenin anadilde eğitim olduğunu vurgulamıştır. Ana dilde yeterli eğitimin olmamasının, ana dilin yavaş yavaş unutulması ve gelecek nesillere aktarılamaması demek olduğunu birçok konuşmasında dile getirmiştir (Engin, 2014: s.44).

3.3.4. Dini ve Kültürel Sorunlar

Kırım Tatarlarının karşılaştığı başlıca problemlerden biri de, şu anda Hıristiyanların çoğunluğu oluşturduğu ülkede, bir Müslüman olarak kabul görme çabalarıdır. Bu konuda Kırım Tatarları çok sayıda problemle karşılaşmaktadır. Bunların başında dini mabetlere ve kutsal mekânlara yapılan saldırı eylemleri gelmektedir. Camilerin yetersizliği ve yeni yapılan camilerin iskân sorunları vardır. Örneğin, o dönemde Simferepol'de tahsis edilen yere bir cami yapılması için maddi kaynak bulunamamıştır. (HCNM, 2014: 4-30)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UKRAYNA KRİZİ; RUSYA’NIN KIRIM’I İLHAKI VE SONRASINDA KIRIM TÜRKLERİNİN SORUNLARI

4.1. BAĞIMSIZLIK SONRASI UKRAYNA

SSCB’nin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Ukrayna, idari olarak 24 bölge (oblast) ve kendi meclisi ve bakanlar kurulu olan Kırım Özerk Cumhuriyeti’nden oluşmuştur. Ukrayna’da bir Anayasası’nın hazırlanması, ekonomik sebepler, yetkilerin paylaşımı ve demokrasi tecrübesinin olmayışının yol açtığı nedenlerden dolayı uzun zaman almıştır. Anayasanın kabulü, ülkenin bağımsızlığını 1991 yılında ilan etmesinden ancak beş yıl sonra, 28 Haziran 1996 yılında gerçekleşmiştir (Sasse, 2002: s.13.).

SSCB’nin dağılmasından sonra Ukrayna’da son derece kırılğan bir siyasal sistem yapılanmıştır. SSCB döneminin sanayisi en gelişmiş bölgesi ve tahıl ambarı olarak bilinen Ukrayna’da ihtiyaç duyulan siyasal ve ekonomik reformların yapılamaması siyasi istikrara kavuşulmasını engellemiştir (İmanbeyli, 2014: s.2). Ukrayna’nın siyasal hayatında 1990’lardan günümüze kadar hiçbir siyasal parti tek başına hâkim konumda olamamış, 1990-2014 yılları arasında yapılan yedi genel seçimde de sürekli koalisyon hükümetleri kurulmuştur (Derman, vd. 2014: s.13). Ukrayna’da siyasal yaşamı belirleyen en önemli unsurlardan birisi bölgesel farklılıklardır. Ülke içindeki doğu-batı ayrımı Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacak derecededir (Sasse, 2001: s.69).

Ukrayna’nın genelde batı kesiminde yaşayanlar, Avrupa’ya kendilerini daha yakın hissetmekte ve komünizm dönemini, kültürlerinin ve dillerinin baskılandığı, zulüm ve Holodomor olarak adlandırılan kıtlık ve sefalet dönemi olarak görmektedir. Doğu kesimi ise Sovyet döneminin sağladığı düzen, istikrar ve sosyal güvenceyi hatırlamaktadır (Pretto, 2013:s.28).

Bu durumun siyasal yaşama yansımaları, örneğin 2010 devlet başkanlığı seçimlerinde, Doğu ve Güney Ukrayna’nın ülkenin siyasal kaderinde önemli rol

oynadığını göstermiştir. Ukrayna'nın 25 yönetim bölgesinden Batı ve Orta Ukrayna'da yer alan 16'sında seçmenlerin çoğunluğu Timoşenko'yu desteklemiş, ancak seçimlerin galibi, Doğu ve Güney Ukrayna'daki dokuz yönetim bölgesinde çoğunluğu elde eden Yanukoviç olmuştur. 2004 devlet başkanlığı seçimleri dışında bütün seçimlerin belirleyicisi olan bölge, sanayinin gelişmiş olduğu Doğu ve Güney Ukrayna olmuştur (Sarıkaya, 2014: s.43).

Ülkeyi ortadan ikiye bölen Dinyeper Nehri'nin doğusu, daha genel anlamda Güney ve Doğu Ukrayna'da, Rusya yanlısı siyasi eğilimler güçlüyken, diğer taraf Rusya'ya daha mesafelidir. Özellikle de güneydeki Kırım Yarımadası ile en batıdaki Galiçya bölgesi siyah ve beyaz olarak nitelendirilebilecek bölgelerdir. Kırım Yarımadası'nda, Kırım Hanlığı, Rus Çarlığı, SSCB ve Ukrayna hâkimiyetinde geçen karmaşık bir tarihinin sonucu, farklı etnik unsurlar bulunmaktadır. Bugün halkın büyük çoğunluğu, Rus etnik grubuna mensuptur ve bölgenin Rusya ile ekonomik ve kültürel ilişkilerinin yoğunluğunun da etkisiyle, kendisini Ukrayna'dan daha çok, Rusya'ya bağlı hissetmiştir. Etnik Ukraynalıların birçoğu da Ruslaşmış durumdadır ve Ruslar gibi düşünmektedirler. Üstelik Ukrayna'da bazı kesim siyasetçiler, "Kırım'daki gerçek Ukraynalılar, yalnızca Kırım Türkleridir" söylemini kullanmaktadır (Demirtürk, S. vd. 2009: s.56-62).

Kırım'da, Rus çoğunluk ile ciddi sorunlar yaşayan Ukrayna yönetimi, Kırım Türklerini, bir denge unsuru olarak görmektedir. Doğu Ukrayna, sanayi bölgesi olması nedeniyle sermaye biriktiren seçkinlerin ortaya çıktığı bir bölge olarak görülmektedir. Doğu Ukrayna'da yerel sanayinin Rus enerji kaynaklarına bağlı olması gibi belli nedenlerden ötürü ülke çapındaki güçlü çıkar grupları Rusya ile ilişkilerin tümünden kopmasına neden olabilecek politikalara karşıdır (Sarıkaya, 2014: s.44).

Dinyeper Nehri'nin batısı ise, Rusya'ya karşı daha temkinlidir. Yüzyıllarca Polonya'nın egemenliğinde yaşayan ve Rusya'nın bölgede hâkim olmasından sonra bile Polonyalılar, Orta ve Batı Ukrayna'da toplumun önde gelen kesimini oluşturmuştur. Halen Polonya'nın kültürel ve siyasi etkisi devam etmekte ve kendilerini Doğu Avrupa'nın bir parçası olarak görmektedirler (Gafarlı, 2014).

Ayrıca Ukraynaca diğer bölgelere oranla çok daha güçlüdür. Orta Ukrayna bölgesinde, Ukraynalılık bilincinin güçlü olmasına ve Ukrayna geleneklerinin çok daha canlı olmasına rağmen, bu Rusya karşıtı bir Ukrayna milliyetçiliği anlamına

gelmemektedir. Orta Ukrayna’da Batıcı eğilimler daha güçlü olmakla birlikte, Rusya karşıtlığına dayanan politikalar, Batı Ukrayna’daki kadar fazla toplumsal destek bulmaz. Ekonomik yapı olarak da bu bölgede sanayiden çok tarım büyük önem taşımaktadır. Ukrayna milliyetçiliğinin, Rus karşıtlığı ile birlikte en güçlü olduğu yer, Batı Ukrayna’nın Galiçya bölgesidir. Bu bölge, Ukrayna’nın tarih boyunca çoğu bölgelerinden farklı olarak Polonya, Litvanya ve Avusturya-Macaristan egemenliğinde yaşamıştır. Galiçya halkının, Rus egemenliğine girmesi ancak 1939’da gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nda ya Alman Ordusu desteklenmiş ya da Sovyet partizanlarına karşı çarpışan Ukrayna isyancı Ordusu’na katılım olmuştur (Sasse, 2001: s.72). Galiçya bölgesi, Turuncu Devrimin merkez bölgesi olmuş ve 2004’teki devlet başkanlığı seçimlerinde bu bölgeden on binlerce kişi Kiev’e giderek, seçimlerin tekrar yapılması için gösterilere katılmıştır (Sarıkaya, 2014: s.46). Bu bölgelerdeki siyasi eğilim, Batıyla bütünleşme söyleminin BDT ve Rusya yanlısı seçeneklere alternatif olabileceğini ve bu yüzden de ülkenin bir an önce NATO’ya girmesi gerektiğini savunmuştur (Larrabee, 1996: s.146).

Dinsel açıdan bakıldığında ise, 1654-1686 yılları arasında Rusya ile Polonya arasındaki savaşların sonucunda Ukrayna’nın doğusunun Rusya’ya batısının ise Lehistan’a geçmiş olması ülkenin siyasi, kültürel, ekonomik ve dinsel hayatında farklılıklara neden olmuştur. Özellikle Katolik ve Ortodoks misyonerler Ukrayna siyasi hayatında kiliselerinin etkisini arttırmak için yoğun çaba harcamıştır. Bu mücadele, Moskova merkezli Ortodoks Rusya ile Vatikan merkezli Katolik Avrupa’nın çekişmesinin dini boyutunun göstergesi olmuştur (Olçar, 2007: s. 217-219). Bu nedenle dini bakımdan da karmaşık bir yapıya sahip Ukrayna’nın batısında genel nüfusun %10-15’ine denk gelen Katolik Ukraynalı nüfus hâkimdir. Ülkenin doğusunda ise Ortodoks Ruslar çoğunluktadır. Katolikler iki ayrı kiliseye bağlıdır. Bunlar Vatikan’a bağlı Katolik Kilisesi ve Uniate Kilisesi diye bilinen Rum Katolik Kilisesi’dir (Katchanovski, 2006: s.154-158).

4.1.1. Ukrayna’da Siyasi Sürecin Gelişimi

Ukrayna, güçler ayrılığı ilkesine dayanan, yarı başkanlık sistemiyle yönetilir. Yarı başkanlık sistemi çerçevesinde Ukrayna Devlet Başkanı, yürütmenin ve devletin başı olup doğrudan seçimle, beş yıllığına seçilir ve en fazla iki dönem başkanlık

yapabilir. Devlet başkanı, Başbakan'ın görüşleri doğrultusunda kabinenin merkezi devlet kuruluşlarının başkanlarının ve bölgesel yöneticilerin de atamasını yapar (DEİK, 2012: s.2).

1991 yılında bağımsızlığın ilanından sonra, Ukrayna'nın siyasi yaşamında, siyasal bir değişim olmamış eski politik yapılar değiştirilerek, yeni duruma adapte edilmeye çalışılmıştır. Yapılan ilk devlet başkanlığı seçimini SSCB döneminin Ukrayna Sovyeti Komünist Parti ikinci sekreteri ve parlamento başkanı Kravçuk, kazanmıştır. Aynı şekilde, Ukrayna'nın komünist dönem anayasası, yenisinin yürürlüğe girdiği 1996 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Katchanovski, 2006: s.79).

Batıyla ilişkilerin geliştirilmesine yönelik politikalar izlenerek, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine başlanmıştır. Kravçuk, Rusya ile yakın ilişkilerin devam edeceğini de ifade etmiştir. Ukrayna, 1992'de AGİT'e ve 1994'te NATO'nun Barış için Ortaklık (BİO) programına üye olan ilk Sovyet Cumhuriyetidir. Bununla birlikte Moskova'yı yatıştırmak için de önemli adımlar atarak, 1991'de Rusya ve Belarus ile birlikte BDT'nu kurmuştur. Eski komünistlerin yönetimde yer almasından dolayı, Ukraynalılar, milliyetçi politikaları pek desteklememiştir. Bu durum Ukrayna'yı pek çok eski Sovyet Cumhuriyeti'nden ayıran bir özelliktir. Zira Kafkas ve Baltık Cumhuriyetleri ile Moldova'nın bağımsızlıkları sonrasında genellikle milliyetçi isimler iktidar olmuştur (Bilener, 2004: s.321).

Bağımsızlık ilanı sonrasında, bütün önemli devlet kurumları acele ile kurulmuş, hem içeride hem de dış dünyada tam bağımsız yeni bir devlet olduğu ispatlanmak istenmiştir (Kuzio, 1998: s.168). Bu durum nedeniyle Ağustos 1991'de bağımsızlık ilan edilmesine rağmen, yabancı hükümetlerin çoğu Aralık 1991'de yapılan bağımsızlık referandumu sonrasına kadar Ukrayna'nın tanınmasını ertelemişlerdir (Sarıkaya, 2014: s.49).

Ekonomik zorluklar ve politik istikrarsızlık, Ukrayna'nın dönüşümü yolunda lideri olan başkan Kravçuk'un güvenilirliğini kısmen baltalamıştır. 1994 seçimlerine giderken iç politik gerilimler artmıştır. 10 Temmuz 1994'te yapılan seçimler öncesinde devlet başkanı adayları Leonid Kuçma kampanyasında Rusya ile yakın bağ kuracağına ilişkin vaatlerde bulunmuş ve ülkedeki Rus etnik nüfusun oylarının %90'ını almıştır. Kuçma'nın başkan seçilmesinden sonra iki ülke arasında bir miktar yakınlaşma olmuştur. Slavlıktan çok Ukrain kimliğini öne çıkaran Kuçma, resmi

konuşmalarında sürekli Ukrain dilinde konuşarak hiçbir zaman Rusçayı kullanmamıştır (Purtaş, 2005: s. 164).

Ancak Ukrayna'nın, ekonomik ve politik olarak Rusya'ya bağımlılığı nedeniyle Kuçma, önceki dönemdeki gibi Avrupa yanlısı ifadeleri sürdürmekte tereddütlü davranmıştır. Kuçma 1994'teki pek çok konuşmasında, Ukrayna'nın, Rusya ile yakın ilişkiler kurma zorunluluğu olan bir merkezi Avrupa ülkesi olduğundan bahsetmiştir. Bununla birlikte Kırım, Karadeniz Filosu ve BDT konuları bağlamında Rusya ile ilişkilerdeki zaman zaman gerilim artmıştır. Kuçma hükümeti, Avrupa yanlısı söylem doğrultusunda yapılması gereken reformları tam olarak takip etmemekle birlikte, bu batı yanlısı söylem, batıdan daha fazla finansal yardım ve kredi alma konusunda Ukrayna'ya yardımcı olmuştur (Sarıkaya, 2014: s.50).

Kravçuk döneminde Polonya, Moldova, Macaristan ve Slovakya ile yapılan anlaşmalarla mevcut sınırlar teyit edilmiş ve güvence altına alınmıştır. AB ile bütünleşmeyi dış politika önceliği olarak gösteren Kuçma, 1996 baharında ilk kez açıkça AB'ye üyeliğin hedeflendiğini ilan etmiştir (Purtaş, 2005: s. 165).

1996'da yeni bir anayasa kabul edilmiş ve yarı başkanlık sistemine geçilmiştir. 1996 Anayasası, diğer bazı yasal düzenlemeler ve Başkan Kuçma'nın siyasi manevraları ile Başkanlık ofisinin pozisyonunun güçlenmesine yardımcı olmuştur. Kuçma, 14 Kasım 1999 devlet başkanlığı seçimlerini de %56 oyla kazanınca, yarı otoriter yönetim tarzını sürdürmüştür. 16 Nisan 2000 tarihinde bir referandum düzenleyerek parlamentodaki sandalye sayısını 300'le sınırlama, parlamenter dokunulmazlığını kaldırma, parlamentonun gücünü kırmak için ikinci bir meclis oluşturma ve eğer bütçe reddedilirse parlamentoyu feshetme hakkının cumhurbaşkanına verilmesi yönündeki önerileri halka sunmuş ve %80 oy oranıyla halk tarafından kabul edilmiştir (Bilener, 2004: s.323).

Leonid Kuçma, yeniden devlet başkanı seçildikten sonraki ilk resmi ziyaretini Moskova'ya yapmıştır. Sembolik değeri olan bu ziyareti sırasında Kuçma, "Rusya'nın önemli stratejik ortak olduğunu; ancak, ülkesinin Avrupa ve NATO tarafında ilerleyeceğini" belirtmeyi de ihmal etmemiştir (Purtaş, 2005: s. 165).

AB'nin Ukrayna'nın AB'ye üyelik sürecindeki isteksizliğinden dolayı Ukrayna'nın 1999 yılından sonra AB ile ilişkileri zayıflamış, Turuncu Devrim'e kadar Rusya'ya daha fazla yakınlaşmıştır (Erbil, 2010: s.132).

4.1.2. Turuncu Devrim ve Sonrası Siyasal Süreç

Bağımsızlık sonrası Ukrayna'nın tarihindeki en önemli olaylarından birisi 2004-2005 kışı meydana gelen, "Turuncu Devrim" olarak adlandırılan siyasal krizdir. Ukrayna siyasal sisteminde gerginlik yaratan bir takım gelişmeler krize dönüşerek iktidar ve muhalefet arasında sokağa taşan mücadele ile sonuçlanmıştır. Sürecin başlangıcında, bir gazetecinin ortadan kaybolması sonrasında Kuçma'nın bu olayla ilgili illegal emirleri nedeniyle muhalefet harekete geçmiştir. Kuçma'nın ülkede otoriter ve yolsuzluğun yaygın olduğu bir rejim yarattığını, muhalefeti ve basını baskı altına aldığını düşünen sağ ve sol muhalefet, olay karşısında Kuçma'ya karşı birlikte hareket etmeye başlamıştır. 19 Aralık 2000'de yaklaşık 8 bin kişinin katıldığı büyük bir gösteri gerçekleştirilmiştir. 8 Şubat 2001'de 37 muhalif kuruluş bir araya gelerek Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin kurulduğunu ilan etmiş ve Şubat-Mart 2001'te gerçekleştirilen gösteriler polis tarafından zor kullanılarak dağıtılmıştır (Cafersoy, vd, 2001: s.25).

Diğer bir başkan adayı olan Yanukoviç, Yuşçenko'yu Rusça konuşan nüfusa baskı uygulayacak radikal bir milliyetçi olarak göstermeye çalışmıştır. Bunun yanında Yanukoviç ise dürüst bir kamu çalışanı ve Rusya'nın dostu olarak tanımlanmıştır. Rus basınına göre, Moskova Yanukoviç'in kampanyası için yarım milyar dolar destekte bulunmuştur. Dahası seçimlerin ilk turundan 5 gün önce Putin, Kiev'e bir ziyaretinde Yanukoviç hükümetini övmüştür. (Sarıkaya, 2014: s.54).

Seçim kampanyaları esnasında, Yuşçenko, Eylül başında zehirlenerek hastaneye kaldırılmıştır. Seçimlerde ilk sırayı muhalefetin en güçlü adayı Viktor Yuşçenko almıştır. Yuşçenko Batı yanlısı tavırlar sergileyerek ABD ve diğer batılı devletlerin desteğini kazanmıştır (Oğan, 2004: s.236).

En çok oy alan iki aday Viktor Yanukoviç ile Viktor Yuşçenko ikinci tura kalmıştır. 21 Kasım 2004'te yapılan devlet başkanlığı ikinci tur seçimleri Ukrayna'yı bölünmenin eşiğine getirmiştir. Yanukoviç %49,56 oy oranıyla devlet başkanı seçildiği, Yuşçenko'nun ise %46,61'lik oy oranıyla ikinci olduğu belirtilmiştir. Seçimlerde büyük ölçüde usulsüzlük yapıldığını iddia eden ve seçim sonuçlarını kabul etmeyerek, turuncu renkli kıyafetleri kendine sembol belirleyen göstericiler sivil itaatsizlik eylemlerine başlamıştır. AGİT'in de seçimlerin adil bir şekilde ve uluslararası standartlara uygun olarak yapılmadığını açıklamasıyla, Yuşçenko

yanlılarına uluslararası bir meşruiyet zemini oluşturulmuştur. Avrupa Birliği, ABD ve Kanada gibi batılı aktörler ittifak içerisinde ve tereddütsüz bir şekilde sonuçların tanınmayabileceği, bu sonuçların Ukraynalıların gerçek tercihi olmadığı yönünde açıklamalar yapmıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine Ukrayna Yüksek Mahkemesi, Merkez Seçim Kurulunun sonuç kararını iptal ederek 2. turun tekrarlanmasına karar vermiştir. Eylemciler amaçlarına ulaşarak Ukrayna Yüksek Mahkemesinin ikinci turda seçim ihlali yapıldığını tanınmasını sağlamış ve seçimi tekrar ettirmiştir. Tekrarlanan bu turun sonucunda Viktor Yuşçenko devlet başkanı seçilmiştir. (Sarıkaya, 2014: s.56).

Kırım Türkleri de Turuncu Devrim eylemlerine tüm güçleri ile destek vermişlerdir (Yüksel, G. 2012: s.343).

Devlet Başkanı Yuşçenko yemin etmesinin ardından ilk olarak Moskova'ya resmi bir ziyarette bulunmuş, bu ülkeyle olan ilişkilere özel bir önem verdiğini ve Rusya ile ilişkileri koparma niyetinde olmadığını vurgulamıştır. Ancak bu iyi niyet gösterisi her iki ülke arasındaki ilişkilerin 2005 yılı boyunca giderek gerginleşmesine engel olmamıştır (Bilener, 2004: s.125).

1999-2004 yılları arasındaki Ukrayna-Rusya yakınlaşması 2004 başkanlık seçimleri ve bu süreç içerisindeki Turuncu Devrim olayı ile yerini gerginliğe ve iki ülke arasındaki şüphelere bırakmıştır. Bundan dolayı da Ukrayna, 2004 seçimlerinden sonra yönünü tekrar AB ve ABD'ye ve NATO'ya üyeliğe çevirmiştir. Ukrayna'daki Turuncu Devrim Ukrayna siyasi hayatında dış politikasında değişiklikler yaratmıştır. Yuşçenko, Batı ile bütünleşme sürecinde Ukrayna'nın politik dönüşümünün, ABD gibi ortak değerlere sahip devletlerden destek almaksızın gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını vurgulamıştır (VOA, 2005).

Yuşçenko'nun 2005 tarihinde gerçekleştirdiği ABD ziyareti Ukrayna dışişleri ve güvenlik politikasının yeni yönünün ilk somut adımını oluşturmuştur. 22 Şubat 2005 tarihinde Brüksel'deki NATO zirvesinde Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yuşçenko, nihai hedeflerinin Avrupa ve NATO'ya entegrasyon olduğunu söylemiştir. Yüzünü artık tamamıyla Batıya çeviren Yuşçenko, Rusya'nın stratejik ortağı olduğunu, Ukrayna'nın NATO'ya yönelmesinin Rusya veya bir başka ülkeyi hedeflemediğini belirterek, Moskova'nın kaygılarını da gidermeye çalışmıştır (Oğan, 2005).

26 Mart 2006 tarihinde Turuncu Devrim'den sonraki ilk parlamento seçimleri yapılmıştır. Seçim sonuçları Turuncu Devrim iktidarının geleceği açısından olumlu sinyaller vermemiştir. Bu seçimde Yanukoviç'in Bölgeler Partisi, Yuşçenko'nun Bizim Ukrayna ve Timoşenko Bloğu'nun aldıkları oy oranları tek başlarına hükümeti kurmaya olanak sağlamamıştır (Sarıkaya, 2014: s.60).

Bu seçimlerde Yanukoviç'in ise birinci olmasının en büyük nedeni Yuşçenko'nun ve iktidarın verdiği vaatleri yerine getirememesi ve halkı hayal kırıklığına uğratmasıdır. Bu sonuçlar doğrultusunda Yanukoviç'in başbakan olmasıyla birlikte Ukrayna'nın gerek iç politikasında ve gerekse dış politikasında değişiklikler yaşanmıştır. Yuşçenko, Ukrayna'nın AB ve NATO üyeliğini gerçekleştirmeye yönelik politikalar izlerken Yanukoviç Ukrayna'nın NATO üyeliğinden vazgeçtiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bu şekilde Devlet başkanı ve başbakanın birbirlerinin aldığı kararları uygulamayı engellemeye başlamasıyla Ukrayna yeni bir siyasi krizle karşı karşıya kalmıştır (Kamalov, 2007: s.12).

2010 başkanlık seçimi Ukrayna için önemli siyasal gelişmelerden birisi olmuştur. Yanukoviç, devlet başkanı seçimini kazanarak göreve başlamıştır. Batılı ülkeler, Ukrayna'nın diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olduğunu ve Ukrayna'ya yönelik politika oluşturamayacaklarını görmüşlerdir. Rusya ile ilişkilerin düzeltilmesini, AB sürecinin devamını ve ekonomik iyileşmeyi savunan Yanukoviç, Rusya ve BDT üyeleri ile ilişkilerin dış politikada öncelik teşkil edeceğini vurgulamıştır (Sarıkaya, 2014: s.63).

4.1.3. Ukrayna Siyasi Krizi

Ukrayna, 28-29 Kasım 2013'te Litvanya'da yapılacak AB Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership, EaP) Zirvesi öncesinde, AB Ortaklık Anlaşması hazırlıklarını dondurduğunu açıklamıştır. Ukrayna-AB ilişkilerinde beklenmeyen bu karar, Ukrayna'nın gerekli ekonomik reformları yerine getirmesine bağlı olarak Ortaklık Anlaşması'nın imzalanacak olmasından dolayı, çok büyük bir beklentinin sonlandırılması anlamı taşımasa da uluslararası aktörler açısından da sürpriz olmuştur. Fakat Kiev'in hazırlık komisyonunu "ulusal güvenlik" gerekçesiyle dondurma kararı alması, sadece dış politikayı değil iç politikayı da etkilemiştir. Bu

gelişme, Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ve doğu bölgelerinde ülkeyi iç savaş eşiğine getiren sürecin başlangıcı da olmuştur (Sarıkaya, 2014: s.87).

İsveç ve Polonya'nın girişimleriyle AB'nin oluşturduğu, Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership, EaP), 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan çatışmaların da etkisiyle Transkafkasya bölgesine yönelik, Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile tam üyelik hedefi olmadan ilişkilerin geliştirilmesini amaçlamıştır (Lapczynski, 2009: s.146).

Bu kapsamda, AB'ne üyelik hedefi olmaksızın Doğu Avrupa'dan Kafkasya'ya uzanan coğrafyada bulunan ülkelerle serbest ticaret, aşamalı vize serbestisi, bilim ve kültür alanında işbirliği, ortak güvenlik politikası, çevre ve sınır kontrolü, güvenli taşımacılık gibi konularda işbirliği yapılması hedeflenmiştir (Cianciara, 2008: s.2).

Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması, Doğu Ortaklığına kabul edilen ülkelerin, AB mevzuatına uygun düzenlemeleri hayata geçirmesi gerekeceği anlamına gelmektedir (Özdal, 2013: s. 4). AB ile Ukrayna arasında imzalanacak olan Ortaklık Anlaşması'nın, 2005 yılından beri yürürlükte olan AB-Ukrayna Eylem Planı'nın yerini alarak, geliştirilecek işbirliğinin derinleştirilmesi bekleniyordu. Ancak siyasi sistemdeki kırılganlık, oligark yapılanması, ülkedeki yolsuzluklar, halkın sosyo-politik ihtiyaç ve taleplerinin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Siyasi istikrarsızlık, ülke ekonomisinin gelişme kaydedememesi, borç yükünün giderek artması işbaşına gelen yönetimler ile halk arasında gerilimi tırmandırmıştır. 2010 ile 2014 yılları arasında Yanukoviç yönetiminde siyasi ve ekonomik baskıların da artmasıyla birlikte, siyasi muhalefet güçlenmiş ve AB ile yürütülen ortaklık anlaşmasının imzalanmasından son anda vazgeçilmesi siyasi gerilimi iyice arttırmıştır (İmanbeyli, 2014: s.4).

Aslında AB ile yapılan ortaklık görüşmeleri, ekonomik sıkıntı içindeki halka umut kaynağı olarak görünmekteydi. AB sayesinde mevcut politik ve ekonomik yapının reformu ve demokratik bir rejime geçilmesi mümkün olabilecekti. Bu sürecin tıkanması nedeniyle Ukraynalıların başlattığı protesto gösterilerine karşı polislin aşırı güç kullanımı, yönetimden duyulan memnuniyetsizlik nedeniyle tırmanan gösteriler nedeniyle ülke iç savaşın eşiğine gelmiştir. Rusya'nın, Ukrayna'ya karşı uyguladığı diplomatik baskı, olayların başlangıcının 2014 Soçi Kış Olimpiyatları'na denk gelmesi nedeniyle daha geri plandan yürütülmüştür. ABD ve AB ise eylemcilere destek veren tutum sergilemiştir (Koçak, 2014: s.2).

Turuncu Devrimden sonra yaşanan en geniş katılımlı protestolara dönüşen gösteriler, sivil protestocuların kamu binalarına girmeye ve illerin yönetimini sembolik biçimde ele geçirmeye çalışmalarına dönüşmüştür. Protestoların başlamasından itibaren tırmanan şiddet çerçevesinde, Yanukoviç'in istifası talep edilmiştir. (Sarıkaya, 2014: s.90).

Yanukoviç gösterilerde gözaltına alınan kişilerin serbest bırakılmasını sağlayacak af yasasını imzalamış, ancak bu adımlara rağmen protestolar dinmemiştir. Muhalefetin meclisi içten ve dıştan kuşatması sonrasında Devlet Başkanı Victor Yanukoviç, gösterilerin merkezi olan Maidan'ı boşaltma emri vermiş polisin başlattığı operasyonda çok sayıda can kaybı gerçekleşmiştir. Çatışmaların ve ölü sayısının artması üzerine ABD ve AB'den Ukrayna yönetimine yönelik diplomatik baskı ve yaptırım uyarıları üzerine Yanukoviç hükümeti AB'nin arabuluculuğunu kabul etmiştir. Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç ile muhalefet liderleri arasında yapılan görüşmelerin ardından ateşkes ilan edilmiş ve anlaşmada anayasada değişiklik yapılması, erken devlet başkanlığı seçimine gidilmesi ve devlet başkanının yetkilerini daraltan 2004 anayasasına dönülmesi, iktidar ve muhalefet partilerinden oluşacak karma bir hükümetin kurulması yönünde uzlaşmıştır (The Voice of Russia, 2014).

Taraflar arasında uzlaşmaya varılmasına rağmen şiddet olayları dinmemiş ve gerilim daha da tırmanmış, Yanukoviç'in Kiev'den kaçarak Harkiv'e sığındığı haberi gelmiştir. Aynı gün, Yanukoviç'in Parlamento tarafından azledilerek 25 Mayıs'ta seçim yapılacağı ilan edilmiştir. Yanukoviç hakkında, gösteriler sırasında yaşanan yüksek sayıda can kaybı olması nedeniyle "toplu katliam" suçlamasıyla yakalama emri çıkarılmış, kurulan yeni hükümete karşı Rusya, bu hükümetin meşruiyetinden şüphe duyduklarını ve onları tanıyan Batılı ülkelerin de hata yaptığını ve isyancılarla masaya oturmayacaklarını belirtmiştir (Hürriyet, 2014).

4.1.4. Ukrayna ve Rusya Arasında Kırım Sorunu

Kırım sorunu, SSCB'nin dağılmasından sonra Ukrayna ve Rusya arasında ortaya çıkan temel krizlerden birisidir. II. Dünya Savaşı sonrası vatanlarından sürülmüş yarımadanın yerli halkı Kırım Türkleri, Karadeniz Filosu kaynaklı askeri-stratejik sorunlar, 1954 yılında Ukrayna'ya devrinin yasallığı, çoğunluğu oluşturan

etnik Rus nüfus gibi çeşitli boyutları olan bir sorundur (Marples, vd. 1995: s.261). Kırım sorunu, aynı zamanda Sovyet mirasının paylaşımı sorunu olarak, Ukrayna'nın, sınırları içerisindeki bölgenin aidiyetini tartışmaya açmayan taraf olmasına rağmen, Rusya'nın mevcut hukuki statüsü ve Akyar (Sivastopol) limanında konuşlanmış olan Karadeniz Filosu'nun sahipliğini sorgulamasıyla ortaya çıkmıştır (Bukkvoll, 2001: s.88).

Ruslar, Ukrayna'nın 1654 yılında Pereyaslav Anlaşması ile Rus Çarlığı'na katılmasını, tarihin doğal akışı içinde Rusya ile gerçekleşmesi gereken bir birliktelik olarak kabul etmiş ve 300 yıllık entegrasyon sürecinde kültürel farklılıkların ortadan kalkmasına rağmen, devrim sonrası Bolşeviklerin kurdukları Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni suni bir yapı olarak görmüşlerdir. Birliğin dağılması sonrasında da Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bağımsız Ukrayna devletine dönüşmesini kabullenememiş, Ukrayna'yı Büyük Rusya'nın bir parçası olarak görmüşlerdir. Bunun yanı sıra, Ukrayna coğrafi konumu olarak, Rusya'nın Avrupa ve Karadeniz'e açılan kapısı durumu, Rusya'yı Avrupa'dan kopartarak, birdenbire Batı'da 17. yy sınırlarına çekilmesine sebebiyet vermiştir. (Zaborsky, 1995).

Rusların çoğunluğu Kırım'ın kendi ülkelerinin mirası olduğunu, Ukrayna'nın bir parçası olmasının doğal olmadığını ve eninde sonunda Rusya'ya geri dönmesi gerektiğini düşünmektedirler. Birçok Rus siyasetçi için tarihsel olarak Karadeniz Filosu ve Kırım'ın büyük bir sembolik değeri de bulunmaktadır. Tarihsel açıdan Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı ile savaşmış, 1783'te Kırım'ı elde ettiği ve ele geçirdikten sonra da, gerek 1853-56 Kırım Savaşında Batılı müttefiklere gerekse de II. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı savunduğu için, Kırım'ı Rus tarihinin önemli bir sembolü olarak görmektedir. (Sarıkaya, 2014: s.107).

Karadeniz filosunun bulunduğu şehir olan Sivastopol ise Çarlık döneminden günümüze kadar Rus devlet ve toplumunun gözünde özel ve ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Sivastopol halkı tarihte iki kez, 1854-1855 Kırım Savaşı ve 1941-1942 Alman işgali sırasında kahramanca bir direniş göstermiş olduğundan on iki kahraman şehirden biri ilan edilmiştir. Kırım'ın derin ve korunaklı limanları Karadeniz Filosunun gelişmesini sağlamıştır. Gerektiğinde yedi denizaltının sığılabildiği yarımada'daki derin mağaralar SSCB döneminde hem silah deposu, hem denizaltı bakım ve tamirat yeri, hem de nükleer silah sığınağı görevi görmüştür. Karadeniz

Filosu Soğuk Savaş yıllarında SSCB'nin Beşinci Operasyonel Filosu'na bağlı olarak görev yapmış, özellikle ABD'nin Akdeniz'deki Altıncı Filo'sunu dengeleme görevini görmüştür. Bunun sonucu olarak, Karadeniz filosu krizi, Kırım'a, Kırım'dan da Ukrayna'ya dönüştürmektedir. Aslında, Rusya, Karadeniz'deki baskın konumunu kaybetmek istememektedir. Kırım sahillerine sahip olmak Rusya'yı Karadeniz'in ikinci büyük kıyıdaşı haline getirmektedir. Kırım yarımadası, aynı zamanda Kuzey Kafkasya jeopolitiğinde de Rusya'nın elini güçlendiren bir konumdadır (Kelkitli, 2014: s.294).

Rusya, Kırım sorununu, 1954 yılında Kırım'ın, Sovyet dayanışması kapsamında Rusya ve Ukrayna arasındaki dostluğa vurgu yaparak Ukrayna'ya verilmesinin sonrasında tekrar Rusya'ya iade edilmemesi olarak görmektedir (Solchanyk, 1995: s.4). Ukrayna için ise Kırım sorunu, bağımsızlığını kazanmasıyla Kırım'daki etnik Rusların siyasi liderlerinin, egemenlik ilanı ve Rusya ile bağların sıkılaştırılması çabasına girmeleri nedeniyle bir ayrılıkçılık sorunudur. Aynı zamanda Ukrayna, Rusya'nın, Kırım'daki aşırı milliyetçi Rusları desteklemesi ve Akyar (Sivastopol)'daki Karadeniz Filosu'nu doğrudan yönetmeye çalışması nedeniyle, kendi egemenliğine saygı duymadığı görüşündedir (Karaman, vd. 2011).

Kırım Oblastının hukuki statüsünün yeniden düzenlenmesi çabası SSCB'nin dağılması sürecinde Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan ettikleri 1990-1991 yıllarında ortaya çıkmıştır. Şubat 1991'de Ukrayna Parlamentosu Kırım'ı Ukrayna içerisinde Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti seviyesine çıkartmıştır (Marples, vd. 1995: s.273). Ancak, özerk bölge yönetimi, yalnızca altyapı, tarım, turizm gibi konularda Kiev'in yasalarıyla uyumlu kararlar alabilen ve uygulayan bir parlamentoya ve hükümete sahip, göreceli olarak az bir yetkiyle donatılmış, devlet içinde devlet olmasına izin verilmeyecek şekilde tasarlanmıştır (Karaman, vd. 2011). Kırım Türklerinin Kırım'dan sürülmesinden sonra buraya yerleştirilen Ruslar, SSCB'nin dağılması ve Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olmasıyla kendilerini bu devletin içinde yabancı gibi hissetmişleridir (Kuzio, 2007: s.109). Kimlik bunalımının yaşandığı dönemde, Rus topluluğu içinde, Kırım'da daha geniş özerklikten tam bağımsızlığa, Rusya ile bağların sıkılaştırılmasından Rusya'ya iltihaka kadar farklı görüşler dile getirilmiştir. Rus milliyetçisi bu gruplar, Kırımlıların Ukrayna ile birlikteliğinin, SSCB döneminin gereği olduğunu, Birliğin

çöküşüyle beraber şartların değişmesiyle, Ukrayna'dan ayrılma ihtimalinin oluştuğunu savunmuşlardır (Marples, vd. 1995: s.275).

Kırım'daki ayrılıkçı hareket, Kırım Komünist Partisi'nin talebiyle, kendi kaderini tayin hakkını elde etmek amacıyla 1991 yılı Ocak ayında bölgeye otonomi verilmesi için referandum yapılmasını istemiştir. Şubat 1991'de Ukrayna Parlamentosu Kırım'a özerklik vermiş, 20 Haziran 1991'de düzenlenen referandumla Kırım Otonom Sovyet Cumhuriyeti ilan edilerek, özerk demokratik meşruiyet zeminine oturtulmuştur. Kırım Parlamentosundaki çoğunluktaki Ruslar ve diğer Rusya taraftarı gruplar 1992 yılından itibaren Kırım'ın Ukrayna'dan kopup Rusya'ya iltihakını savunmaları, Kiev ile Kırım arasındaki ilişkileri hızla kötüleştirmiştir. (Sarıkaya, 2014: s.110).

Ukrayna'nın bağımsızlığını ve Kırım'ın ona bağlı olmasını hazmedemeyen Rus politikacılar, Kırım'ın 1954 yılında Ukrayna'ya verilmesi kararını Rus parlamentosunda tartışmaya açmışlardır. Kırım ve Sivastopol'ün tarihsel ve etnik olarak Rusya'ya ait olduğuna inanan Rus parlamenterler, Rusya Yüksek Sovyeti'nde 23 Ocak 1992'de aldıkları bir kararla bu toprak transferini kınamış, Haziran 1992'de de bu transferi illegal olarak niteleyen bir karar çıkarmıştır (Kuzio, 2010: s.18).

Kırım'da da 1992 yılında bir bağımsızlık referandumu düzenleme kampanyası başlatan ayrılıkçı Rus milliyetçisi gruplar 180,000 imza toplamayı başarmıştır. Kırım Yüksek Sovyeti, bir yandan 5 Mayıs 1992'de Ağustos ayında yapılacak referanduma bağlı olarak bağımsızlık ilan ederken, diğer yandan da bağımsızlık ve çifte vatandaşlığı öngören ilk Kırım Anayasasını yayınlamıştır (Sasse, 2002: s. 14-15). Bu Anayasa, Kırım Cumhuriyetini Ukrayna içinde, bağımsız dış ilişkilere sahip, kendi toprağında egemen güçleriyle bir "devlet" olarak tanımlamıştır (Sasse, 2001: s. 92).

Kiev yönetimi bu kararları kanunsuz ilan ettiği gibi, kararların değiştirilmemesi durumunda merkezin, doğrudan yönetimi ele alacağını duyurmuştur. Yükselen tansiyon tarafların karşılıklı taviz vererek uzlaşmaları ile düşüşe geçmiştir. Uzlaşma gereğince, yetkilerin dağıtılması konusunda, mevcut otonominin genişletilmesine, Kırım Parlamentosunun, siyasi ve ekonomik politikalar, dış ekonomik ilişkiler, konularında yetkilendirilmesine karar verilmiştir. Buna karşılık, Kırım Parlamentosu da bağımsızlık yanlısı duruşundan geri adım atarak, Ukrayna'ya bağlı kalmayı, iki parlamentonun ortak kararı olmadan başka bir ülkeye iltihak edilemeyeceği konusunda güvence vermiş, çifte vatandaşlık talebini geri çekmiştir. 1994 Ocak

ayında Kırım'da yapılan ilk seçimlerde Rusya ile yakın bağları savunan Yuri Meşkov başkan seçilmiştir (Sarıkaya, 2014: s.112).

Rus yanlısı görüşleriyle bilinen Meşkov'un bu görüşleri hayata geçirme çabası ve bu seçimi Kırım'ın Rusya ile yeniden birleşmesi olarak tanımlaması yeni bir gerginliğe sebep olmuştur. Bu doğrultuda Meşkov, bağlayıcı olmasa da bağımsızlık için referandum yapacağını, Ukrayna parlamento seçimlerini boykot edeceğini, bölgede uygulanacak saat dilimini Moskova'ya göre ayarlayacağını söyleyip, Rusya vatandaşlığına sahip bir kişiyi başbakanlığa atamıştır (Wilson, 1997: s.167).

27 Mart 1994'te düzenlenen referandum daha fazla özerklik lehine sonuçlanınca, Mayıs 1994'te mevcut Kırım Anayasasını revize etmek, Kırım'ın bağımsızlığı, çifte vatandaşlık, bağımsız Kırım askeri birlikleri gibi unsurların mevcut Kırım Anayasasına eklenmesi gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Ukrayna merkezi yönetimi, Kırım'ın özerk statüsünü değiştirerek merkeze yetki devri öneren bir kararname yayınlamıştır. Kırım Parlamentosu bu kararnameyi reddederek Haziran 1994'te çifte vatandaşlık konusunu onaylamış, Kırım yasalarının Ukrayna yasalarından üstünlüğünü vurgulayan 6 Mayıs 1992 tarihli Kırım Anayasasını referanduma sunmuştur (Zaborsky, 1995: s. 17-20).

Yetki dağılımı hususunda oldukça gerginleşen Kiev ile Kırım arasındaki ilişkiler Ukrayna Devlet Başkanlığı'na Leonid Kuçma'nın seçilmesiyle yeni bir döneme girmiştir. Kuçma, Kravçuk'un milliyetçilik yaklaşımının tersine, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü için Rusya ile ilişkilerde çatışmadan kaçınarak, Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, özellikle de ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesi vaatleri ile Kırım yarımadasında desteğini arttırmıştır (Karaman, vd. 2011).

Diğer yandan da 1995 yılında Kırım'daki ayrılıkçı grupları bertaraf etmeye başlamıştır. Ocak ayında Ukrayna Parlamentosunun talebi doğrultusunda mevcut Kırım kanunları lağvedilmiştir. 17 Mart 1995'te Ukrayna Parlamentosu Kırım'ın mevcut anayasasını ve Kırım devlet başkanlığı kurumunu kaldırdığını ilan etmiştir. 31 Mart 1995'te ise Kuçma geçici olarak Kırım hükümetini doğrudan kontrolü altına almış, kendisini geçici hükümete başkan olarak atamış ve Kırım parlamentosuna yeni bir anayasa hazırlaması direktifi vermiştir (Sasse, 2001: s. 92).

Bu esnada Rusya'da siyasetçiler Kırım hakkındaki irredentist arzularından vazgeçmemişlerdir. Rus parlamenterler, bu dönemde de Akmescit'te (Simferopol)

konsolosluk açmak, Kırımlılara Rus vatandaşlığı verilmesi, Kırımlıların da Rus parlamentosunda temsil edilmesi gibi önerileri parlamento oturumlarında tartışmaktan çekinmemiştir. (Sarıkaya, 2014: s.112).

Rus yönetiminin tutumu ancak Kuçma'nın Kırım'da yönetimi doğrudan kendisine bağlaması üzerine sertleşmiş ancak 1994'te başlayan Rus-Çeçen savaşı, Kırım konusunda Rusya'nın elini zayıflatan bir unsur olmuştur. Rusya'nın, Kırım'a müdahale etmesi durumunda iki bölgede aynı anda savaşma imkânı olmadığı için Kırım'daki aşırı milliyetçi Rus gruplar, Moskova'dan bekledikleri desteği bulamamışlardır. 1995 sonrasında Kırım'da siyaset aşırı uç düşünceler yerine daha merkezde konumlanmaya başlamıştır. Rus milliyetçisi aşırı gruplar zayıflayarak, Rus nüfusun büyük kısmı da apolitik hale gelmiştir. Bunun karşısında ise iyi bir şekilde organize olmuş Kırım Tatar Milli Hareketi yerini almıştır (Sasse, 2002: s. 17).

1996 yılında yürürlüğe giren Ukrayna Anayasası ile Kırım, Ukrayna'ya bağlı sınırlı bir özerklik hakkına sahipken Karadeniz filosunun bulunduğu Akyar (Sivastopol) kenti ve çevresinin yönetiminde özel bir düzenleme ile Kiev merkezi otoritesine bağlanmıştır (Sarıkaya, 2014: s.115).

1996 Anayasası ayrıca bölgesel temelli siyasi partilerin kurulmasını da yasaklıyordu. Anayasanın öngördüğü biçimde ulusal düzlemde faaliyet gösteren siyasi partilerin çatısı altında 1998 yılındaki Kırım parlamentosu seçimlerine giren ayrılıkçı Rus milliyetçi gruplar yenilgiye uğramıştır. Bu seçimlerin ardından 21 Ekim 1998'de yürürlüğe giren 5. Kırım anayasası ise Kırım'ın özerk devlet statüsünden hiçbir şekilde bahsetmemiş, Ukrayince Kırım'ın tek resmi dili sayılmıştır (Sasse, 2002: s.6-7).

31 Mayıs 1997'de Kiev'de Rusya ve Ukrayna arasında "Dostluk İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması" imzalanmış ve bu anlaşma ile Rusya, Ukrayna'nın sınırlarını tanıyarak Kırım'ın, Ukrayna'nın bir parçası olduğunu resmen tanımıştır. Ancak Yeltsin'in aksine 2000 yılında Rusya başkanlığına seçilen Vladimir Putin Rusya'nın yakın çevresinde etki alanı inşa etmek genel stratejisi çerçevesinde bu bölgelerde yaşayan Rus azınlıkların desteklenmesi gerektiğini düşünmüştür. Rusya-Ukrayna ilişkileri, 2004 "Turuncu Devrim" süreci ve 2005'te Yuşçenko'nun seçilmesiyle tekrar zor bir döneme girmiştir. Yuşçenko, Batı yanlısı duruşu ile Ukrayna'nın yönünü AB ve NATO'ya çevirmek istemiştir. Bozulan ikili ilişkilerin yansıması doğrudan Kırım yarımadasında da görülmüştür. Ukrayna'nın yönetiminin NATO'ya

katılma eğilimini, Rusya'nın güvenliğine tehdit olarak gören Putin, bunu tersine çevirmek için Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve Kırım üzerindeki egemenliğine yönelik tutumunu değiştirmiştir (Sarıkaya, 2014: s.116).

4.1.5. Kırım'ın Bağımsızlık Referandumu ve Rusya'nın Kırım'ı İşgal ve İlhakı

2014 yılında, Ukrayna siyasi krizi nedeniyle Kiev'de yaşanmakta olan kargaşa Kırım'a sıçramış ve gerilimin tırmanması sonucu Akmescit'te (Simferepol) Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu önünde ayrılık karşıtı Ukraynalılar ve Kırım Türkleri ile ayrılık yanlısı Ruslar toplanarak ayrı ayrı miting düzenlemeye başlamıştır (Sarıkaya, 2014: s.92). Ukraynalılar ile Kırım Türkleri, AB ve Batı'dan yana tavır sergileyerek, Ukrayna'nın birliğinden yana durmuş, Kırmılı Ruslar ise Rusya ile bütünleşmekten yana tavır almıştır (Dünya Bülteni, 2014). Moskova yanlısı politikacılar ve aktivistler mitingler düzenleyerek Rusya'dan yardım istenmiş, 27 Şubat 2017'de, Kırım parlamentosunun ve yerel hükümet binalarının kontrolü silahlı kişilerce ele geçirilerek binalara Rus bayrağı asılmıştır. Gönüllü halk milisi olduğu iddia edilen askeri ancak herhangi bir arma veya rütbe işareti olmayan, üniformalı silahlı kişiler resmi daireleri ve havalimanlarını kontrol altına almıştır (Sarıkaya, 2014: s.92). Buna karşılık KTMM Başkanı Refat Çubarov, Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılamayacağını belirtmiştir. Kırım Parlamentosu ve Başbakanlık binası üniformalı ve silahlı kişiler tarafından ele geçirilmiş ve başbakan seçilen Sergey Aksenov, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin statüsünün Ukrayna'ya bağlı bir cumhuriyet olarak devam edip etmeyeceğinin oylanacağı bir referandum gerçekleştirileceğini açıklamıştır (Özdal, vd. 2014: s.6). Rusya yanlısı Kırım parlamentosu Rusya ile birleşmeye yönelik olarak, Kırım Özerk Cumhuriyetinin ve Sivastopol kentinin bağımsızlığına ilişkin bildiriyi kabul etmiştir. Rusya anayasasına göre federasyona katılmak isteyen bir bölgenin bağımsız olması ve kendi isteği ile katılma kararı alması gerekmektedir. Böylece, kendi isteği ile katılım, alınan bağımsızlık şartı yerine getirilerek, 16 Mart'taki referandumla sağlanacaktır. (Özbay, 2014:s.10).

KTMM etrafında birleşerek Kırım'ın en örgütlü grubunu oluşturan Kırım Türkleri, Rusya'ya bağlanmaya karşı çıktıkları için protesto ederek referanduma katılmamıştır. Kırım'da yönetimi ele geçiren Konsey, referanduma katılımın %83

olduğunu, seçmenlerin %96,77'sinin Rusya'ya katılmak yönünde oy kullandığını açıklamıştır (KHAa, 2014).

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in talebi üzerine toplanan Rus Parlamentosu'nun üst kanadı ise Putin'e Ukrayna'ya asker gönderme yetkisi vermiştir. Yeni Ukrayna iktidarını meşru görmeyen Rusya, beklenmedik bir hamle ile Kırım'a özel kuvvetlerini çıkararak yarımada'yı fiilen işgal etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne referandumu gayrimeşru sayan bir karar tasarısı getirilmiş ancak Çin'in çekimser oyu ve Rusya'nın vetosu nedeniyle tasarı, bir yaptırım gücü kazanamamıştır. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü destekleyen ülkelerin referandum sonuçlarını tanımadığı Kırım'ın, de facto bir statüye sahip olmasına yol açmıştır (Sarıkaya, 2014: s.95).

Referandumun ardından 18 Mart'ta Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, "Kırım'ın Rusya'ya bağlanması ve yeni bir federal bölge oluşturulmasını" öngören anlaşmayı, imzalamıştır (Hürriyet, 2014). Aynı tarihte de Ukrayna Başbakanı Arseniy Yatsenyuk ve Avrupa Birliği'ne üye 28 ülke başkanları ve hükümet başkanları Brüksel'de Ukrayna ve Avrupa Birliği arasında Ortaklık Anlaşmasının "siyasi kısmını" imzalamıştır (KHAb, 2014).

29 Mart'ta Kırım Tatar Milli Kurultayı olağanüstü toplanarak, Kırım'da, Kırım Türk halkının kendi tarihi topraklarında, milli coğrafi özerkliğin oluşturulması için siyasi ve hukuki süreçlerin başlatılması ve Kırım'da Kırım Türk halkının, kendi tarihi topraklarında, kendi kaderini tayin etme haklarının sağlanması için uluslararası kuruluşlarla bağlantıya geçilmesi kararı alınmıştır (KHAc, 2014).

4.2. İLHAK SONRASINDA KIRIM TÜRKLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

4.2.1. Siyasi Sorunlar

KTMM, Kırım Türklerinin 1989'da Kırım'a dönüşlerinden beri Ukrayna Hükümeti tarafından Kırım Türklerini hem ulusal hem de uluslararası platformlarda temsil eden meşru bir sivil toplum örgütü olarak kabul edilmiştir. Kırım Tatar Kongresi (Kurultay) delegeleri tarafından seçilen 33 üyeden oluşan KTMM'ne, 2013

yılı Ekimine kadar Mustafa Cemil Kırimoğlu tarafından başkanlık edilmiş, sonrasında Rafet Çubarov görevlendirilmiştir (Kırım Raporu, 2015: s.13).

Kırım Türkleri, ilhaktan sonra düzenlenen yerel seçimleri, Rusların, ilhakı meşrulaştırmak için düzenledikleri düşüncesiyle boykot etmiştir. Seçime katılım düşük olmuş ve sonuçlar açıklandığında, Türklerin seçimi boykot ettikleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB), polis ve askerlerin nezaretinde KTMM'ni basarak, doküman ve bilgisayarlara el koymuştur. Meclis binası kapatılarak, mallarına el konulmuş, binanın mal sahibi olan Kırım Yardım Derneği'ne, Meclis'i binadan tahliye etmesi için 24 saat süre tanınmıştır. Ayrıca Mustafa Cemil Kırimoğlu'nun derneğin kurucuları listesinden silinmesi istenmiştir. Meclis, 22 Ekim 2014'te Kırım Türklerini temsil etmediği gerekçesiyle kapatılmış, gerekçe olarak, Başbakan Aksenev, Meclis'in bir Sivil Toplum Kuruluşu olmadığını ileri sürmüştür (Aydın, 2014: 85-92).

İlhakın ilk günlerinden itibaren, bir yandan, Kırım Türklerinin Ukrayna yönetimi zamanında yıllarca çözülemeyen sorunları ile ilgili gereken önlemlerin alınacağına yönelik açıklamalar yapılırken, diğer yandan, Ruslar, Mustafa Cemil Kırimoğlu, Meclis Başkanı Refat Çubarov ve Meclis danışmanı İsmet Yüksel'in Kırım'a girişlerini 5 yıl yasaklamışlardır (Yılmaz, 2015: s.5).

Bunun yanında KTMM üyeleri tutuklanmış veya sınır dışı edilmiştir. Benzer şekilde, KTMM üyesi siyasi hukuk bölümü başkanı Nadir Bekirov, New York'ta düzenlenen BM Dünya Yerli Halklar Konferansı'na katılmak için Kırım'dan ayrılmak üzereyken, takside saldırıya uğramış, pasaportu çalınmış bu nedenle konferansa katılamamıştır. Ankara'da 1-2 Ağustos 2015 tarihinde düzenlenen Dünya Kırım Tatar Kongresine katılmaya hazırlanan KTMM üyeleri ise Rus istihbarat servisi bürosuna davet edilmiş, kendileriyle yapılan görüşmelerde, Kongreye katılmaları halinde tekrar Kırım'a giriş yapamayabilecekleri konusunda tehdit edilmişlerdir. (HCNM, 2015: s.60-61). İlhaktan hemen sonra 20 Kırım Türkü kaçırılmış veya ölü olarak bulunmuştur (Aydın, 2014: 85-92).

Bugün Kırım'da, Rusların Kırım Türklerinin haklarını ihlal ettiğini, onlara şiddet uyguladığını ileri sürmek, ilhak veya işgal terimlerini kullanmak, boykot çağrısında bulunmak aşırı uç olmak demektir. RF tarafından atanan Kırım başsavcısı ilhakı tanımayanların ve kargaşa çıkaranların sınır dışı edileceğini ilan etmiştir. Kırım Türk medya organları bu konularda savcılık tarafından uyarılmıştır. Meclis

üyelerinin de aralarında bulunduğu 39 kişilik bir heyet, Kiev’de Mustafa Cemil Kırimoğlu ve Meclis Başkanı Refat Çubarov ile görüştükleri için para cezasına çarptırılmış, devlet medyası tarafından aşırıçılıkla damgalanmıştır (Aydın, 2014: 85-92).

Kırım yönetimi, Kırım Türkleri ve Ukrainerin toplantı müracaatlarının planlarından siyasi görüş ve kültürel ifadelerin çıkarılmasını isteyerek, başvuruları geri çevirmekte veya içeriğini kısıtlamakta, ancak benzer talepler için Rusya yanlılarına kısıtlama uygulamamaktadır (HCNM, 2015: s.53).

Kapatılan KTMM'nin faaliyetlerinin yasaklanması ve aşırı örgütler listesine alınması için yapılan başvuru üzerine 3 Mart 2016’da açılan dava 26 Nisan 2016’da sonuçlanmış ve KTMM yasaklanarak, aşırı örgüt ilan edilmiştir (Haberler, 2016).

Halen Kırım’da, hukuk yoluyla, toplantı, konuşma ve eylemlerin geniş bir kesimine ve hatta bazı durumlarda ilhakin öncesi tarihlere ve Kırım dışındaki olaylara, aşırıçılık, ayrılıkçılık suçlamaları, uygulanmaya başlanmıştır. Bu tür suçlamalara yönelik başlatılan soruşturmalar, siyasi olarak Ukrayna yanlısı ve ilhak karşıtı aktivist, gazeteci ve azınlık toplumu üyelerine her türlü yasal hak ve garantileri yok sayacak şekilde uygulanmaktadır. Buna ilave olarak, RF Anayasa Mahkemesi, 14 Temmuz 2015’te, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’nin kararlarının, Rusya Anayasasına aykırı olması durumunda dikkate alınmayacağını duyurmuştur (HCNM, 2015: s.9-11).

İfade, gösteri ve toplantı haklarına yönelik kısıtlamalar kapsamında, her yıl düzenlenen 18 Mayıs, Büyük Sürgün’de hayatını kaybedenler için anma töreni 2014 yılından itibaren yasaklanmıştır (Aydın, 2014: 85-92).

Kırım Türkleri ve Ukrainerin, kendi kültürel kimliklerini ifade amacıyla Ukrayna ve Kırım Tatar bayrağını sergilemeleri ayrımcılığa ve soruşturmalara neden olmuş, Kırım Tatar Bayrak günü olarak kutlanan 26 Haziran tarihinde bayrak gösterenler para cezasına çarptırılmıştır (HCNM, 2015: s.45-53).

Bunun karşısında ise Kırım’ın işgalinde fiilen varlık gösteren ve 11 Haziran 2014 tarihinde resmi statü kazanan Öz Savunma Birliklerinin mensupları yapılan kötü muamele, adam kaçırma, faili meçhul cinayetlerin şüphelileri olarak görülmektedir (Kırım Raporu, 2015: s. 10). Öz Savunma Birlikleri mensubu Rusya yanlısı militanların bu tür fiilleri herhangi bir kovuşturma konusu olmamıştır (HCNM, 2015: s.9-11).

Avrupa Konseyi'nin 2016 yılında hazırladığı insan hakları raporunda belirttiği üzere baskı ve şiddet vakaları muhalif kişilere bireysel düzeyde olmakta, Kırım Türkleri veya Ukraynalılar etnik bir grup olarak görülerek topluca hedef alınmamaktadır. Ancak bu hassas ortamda, KTMM'nin aşırı bir organizasyon ilan edilerek faaliyetlerinin durdurulması kararı, Kırım Türklerini topluca hedeflemek anlamına gelecektir. Çünkü Kırım Türkleri için önemli bir geleneksel ve toplumsal kurum olarak görülen Meclisin aşırı olarak tanımlanması, Kırım Türklerini işbirliğinden uzaklaştırarak izole bir duruma düşürecektir. Buna ilave olarak Meclisin yasaklanması, Kırım Türklerinin, Kırım Tatar dilinde eğitimi, geri dönüş yapanların rehabilitasyonu, cami yapımı gibi yürütülen uygulamaların devamını tehlikeye sokabileceği düşünülmektedir (Stoudmann, 2016: s.4).

Kırım yönetimi Kırım Türklerinin içindeki muhalif unsurları, örneğin ilhak yanlısı Milli Fırkayı ve Meclis içerisindeki muhalifleri desteklemeye başlamıştır. Böylece Kırım Türklerinin mücadele gücü zayıflatılarak böl ve yönet taktiği uygulanmaktadır (Aydın, 2014: 85-92). Bu maksatla KTMM'nin muhalif kanadından küçük gruplar bir araya getirilerek Kyryym Birliği adında bir organizasyon oluşturulmuştur (HCNM, 2015: s.86). Ancak Kırım Türklerinin tavrında net bir değişim görülmemekte, bölgede yaşayanların ifadelerinden, bu kişilerin toplum içerisinde tarafı bilinen kimseler olmalarından dolayı, Kırım Türkleri arasındaki hoşgörülü toplantılar olan düğün, cenaze ve diğer kutlama ve törenlere bile davet edilmediği, adeta dışlandıkları bilgisi edinilmektedir (Şahin, 2016: s.67).

Rusya, ilhakın hemen ertesinde, Kırım halkına Rusya vatandaşlığına geçmelerini bildirmiş, geçiş için 1 ay süre tanımıştır. Bu süre içerisinde birçok Kırım Türkü Rusya vatandaşlığına geçmeyi kabul etmemiş ve buldukları yerde yabancı yerleşimci durumuna düşmüştür (Baybulayeva, 2015: s.57). Kırım'ın işgali döneminde mevcut belirsizlikler ve zorunlu otomatik Rusya vatandaşlığının dayatılması karşısında Meclis, Kırım'dan göçü önlemekte önemli rol oynamıştır. Yürürlüğe konulan vatandaşlık yasası, itiraz edilmedikçe otomatik olarak Rusya vatandaşlığına geçişi getirmiş, uygulama vatandaşlığa geçmeden Kırım'da oturma izini verilebileceklerin sayısını 5400 ile sınırladığından, Kırım'da yaşayanlar otomatik olarak Rusya vatandaşlığına geçirilmiştir (Kırım Raporu 2015: s.7).

4.2.2. Vatandaşlık ve Sosyal Sorunlar

Kırım Türklerinin yaşamakta olduğu ifade özgürlüğü, toplantı hakları, temsil hakları gibi siyasi hakların kullanılmasında yaşanan kısıtlamaların yanında, Kırım'da yaşayanların Rusya vatandaşlığına geçmeleri zorunluluğu nedeniyle, vatandaşlık işlemlerini yerine getirmeyenlerin, sosyal, ekonomik, eğitim, çalışma ve yerleşim hakları da tehlikeye girmiştir (HCNM, 2015: s.48).

Oturma ve çalışma izni alma konusunda sıkıntılar yaşayan Kırımlılar, iş yerlerini yeniden tescil etmekte de zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bununla birlikte, özellikle Kırım Türklerinin işletmelerinin çoğunluğu küçük ve orta ölçekli kafeterya, restoran gibi işletmelerdir. Bu iş yerleri sahipleri baskın tarzında yapılan vergi denetimi, belge sorgulama, hijyen denetimi gibi kontroller ile kimliği belirsiz kişiler tarafından yapılan münferit saldırı ve yağmalama olaylarına maruz kalmışlardır. Bu nedenlerle Kırım'ı terk ederek Ukrayna'ya geçen Kırım Türkleri de söz konusudur (HCNM, 2015: s.28).

2014 yılının Mart ayından, Eylül ayına kadar, yaklaşık 3000 Kırım Türkü yarımadayı terk ederek Ukrayna'ya geçmiştir. (Baybulayeva, 2015: s.57). Kırım'ı terk edenlerin sayısının bu güne kadar bazı tahminlere göre 35.000'i geçtiği, bunların yaklaşık 17.000'inin Kırım Türkü olduğu tahmin edilmektedir (Şahin, 2016: s.66).

Yerleşim ile ilgili mevcut sorunlar devam ederken, ilhaktan sonra bugün Rus yasalarının geçerli olmaya başlamasıyla Kırım Türklerinin bir kısmı daha önce büyük zorluklarla yaptıkları evlerini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Rus makamları, yasal işlemleri tamamlanarak statüsü netleşmiş birinci dalga yerleşimlerin mülkiyetini Kırım Türklerine vermiş ancak, durumu henüz netleşmemiş ikinci dalga yerleşimlerin mülkiyetleri konusunda sorunlar olduğu görülmüştür (Kırım Raporu, 2015: s.15).

Kırım Türklerine ait televizyon kanalı olan ATR, ilhak sonrası birçok defalar aşırı uç veya Rusya karşıtı yayınlar yapıldığı bahanesiyle baskın şeklinde denetim ve kovuşturmalara karşı karşıya kalmıştır. Sonuçta ise sözde Kırım yönetimine Rusya kanunlarına göre tekrar tescil işlemlerinde her defasında basit formalitelere dayalı hatalar gerekçe gösterilerek başvuruları geri çevrilerek 31 Mart 2015'te yayınları durdurulmuştur. (HCNM, 2015: s.48). ATR televizyonunun yanı sıra Lale Televizyonu, Meydan ve Lider Radyoları, Kırım Haber Ajansı (QHA), 15Minut

internet sitesi ile geniş okuyucu kitlesine sahip olan Avdet gazetesi benzer gerekçelerle kapatılmıştır (HCNM, 2015: s.75).

Son günlerde Kırım Türklüğünün ve saray mimarisinin en önemli eserlerinden biri olan Bahçesaray'daki Hansaray'ın Rusya Federasyonu tarafından yapılmakta olan restorasyon çalışmalarında uluslararası restorasyon normlarına uyulmadığı, büyük bir tahribat yapıldığı vurgulanmaktadır.

Fakat iddia edilen ve restorasyona tabi tutulan tahribatın yeni oluşmadığı, Ukrayna yönetimi zamanında da dile getirildiği halde gerekli müdahalenin ve ihtimamın gösterilmediği gerçeği de söz konusudur.

Yapılan restorasyonda uluslararası normlara uyulmaması Hansaray gibi Kırım'ın Türk kimliğini yansıtan tarihi yapının, UNESCO'nun "Dünya kültür mirası" listesine girmesini önlemeye yönelik olması şüphelerinin yanında, Ukrayna yönetiminin Kırım'da bulunduğu sürede bu konuda bir çalışma yapmadığının bariz bir belirtisidir (Tütüncü, 2018).

4.2.3. Eğitim Sorunları

Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının ardından, eğitim alanında da değişiklikler yapılmıştır. Okullarda ders müfredatları değişmiş ve Rusya'dan yeni ders kitapları getirilmiştir. İlhakın öncesinde okutulan ders kitapları tamamen yasaklanması nedeniyle özellikle Kırım Tatar dilinde kitap temininde sorun yaşanmaktadır. Halen Kırım Tatar Milli Okulları mevcut olmasına rağmen, diğer okullarda Kırım Tatar dil dersleri azaltılmıştır (Şahin, 2016: s.115).

Kırım Bakanlar Konseyinin yapmış olduğu bir çalışmada, Kırım Tatar dilinde eğitim alan öğrencilerin sayısının 2013-2014 eğitim yılı ile 2014-2015 eğitim yıllarını karşılaştırdıklarında, %12 azaldığı, 576 sınıfta 5551 öğrenciden, 331 sınıfta 4895 öğrenciye düştüğü belirtilmiştir (HCNM, 2015: s.70).

Bunun yanında Rusya Federasyonu tarafından Kırım Türk öğrencilerine Rusya'daki üniversitelerde geniş ölçüde burs ve ayrıcalıklar sağlanmaktadır. Russkiy Mir (Rus Dünyası) adlı hükümet destekli vakfın sağladığı bu imkânlarla eğitim alan öğrenciler, vakfın ve Rus eğitim sisteminin etkisinde yetişmektedir. (Şahin, 2016: s.115).

Kırım Devlet Konseyi 17 Haziran 2015'te Eğitim yasasını yürürlüğe koymuştur. Buna göre devlet okullarında eğitim Rusya Federasyonu'nun resmi dilinde olacaktır. Bu durumda Kırım Anayasasında belirtilen Kırım'ın diğer resmi dilleri olan Kırım Tatarca ve Ukraince eğitimin seçilmesi söz konusu olamayacaktır. Bu kanuna göre bu dillerde eğitim yapılabilmesi eğitim sisteminin kapasitesine bağlıdır. Bundan kasıt, ihtiyaç duyulacak miktarda okulun, sınıfın ve grubun bulunabilmesi gerekliliğidir. (HCNM, 2015: s.93).

İlhakın ardından öğrencilerin Rusya vatandaşlığı veya oturma izni almayanlarının kayıtları silinerek haklarını kaybetmişlerdir. Benzer şekilde Kırım okullarından mezuniyetlerinde diploma alan Kırımlı öğrenciler Ukrayna'da eğitimlerine devam etmek istediklerinde sahip oldukları diplomalar Ukrayna'da geçerli olarak kabul edilmemektedir (HCNM, 2015: s.69).

Kırım Tatar dili öğretmenlerinin eğitimleri ve temini ile ilgili sorunlar devam ederken, diğer yandan Rusça öğretmenlerinin her Milli Mektepte bulunması zorunlu hale getirilmiştir (Kırım Raporu, 2015: s.16). Kırım Türkleri, Türkiye'den kültürel eğitim amacıyla öğretmen temin edememekte, mevcut öğretmenler ise Kırım'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Öğretmenlere eğitim veren Kırım Politeknik Pedagoji Üniversitesi ile Ulusal Vermadskiy Tavrida Filoloji Okulu, bu eğitimlerini sonlandırmıştır (HCNM, 2015: s.72,99).

4.2.4. Yerli Halk Statüsü Sorunu

Ukrayna Parlamentosu, 2014 yılı Mart ayında Rusya'nın Kırım'ı işgali ve ilhaknya yönelik ilerleyişine cevaben, Kurultay ve KTMM'ni resmi bir kurum olarak tanımanın yanında, Kırım Türklerini, Ukrayna'nın "yerli halklarından" olarak tanımıştır (Židková, vd. 2015: s.14). Yerli halk, işgal veya kolonileşme öncesinde yaşadıkları toprakların orijinal sahipleri olarak tarihi bütünlük ve kültürel ortaklık sahibi ve kendilerini çoğunluğun kültüründen farklı görerek, kültürlerine yaşatmayı ve kendi kendilerini yönetme hakkına sahip olmayı isteyen halklara, toplumlara veya milletlere verilen isimdir. Yerli bir halkın en önemli özelliklerinden birisi azınlıklar kapsamında değerlendirilenlerle karşılaştırıldığında, toprak ve su ile olan özel ilişkileri nedeniyle, farklı haklara ihtiyaç duymalarıdır. Bu nedenle, yerli halklar için

mevcut uluslararası hukuk, bir ülkedeki diğer azınlık gruplarından daha geniş hakları kapsayabilmektedir (Fresa, 2000).

Ancak bu uygulama RF tarafından reddedilmiş sadece, Kırımçak ve Karaimler yerli halk olarak tanınmıştır. Oysa ki RF, 1999 yılında Rus vatandaşlarının korunmasına yönelik çıkardığı yasada, Kırım ve RF dışında yaşayan Kırım Türklerini diaspora olarak tanımlamıştır. (Kırım Raporu, 2015: s.6). Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında, Kırım Devlet Konseyi, Kırım Türklerinin Rusya yerli halkları kayıtlarına dâhil edilmemesini 30 Nisan 1999 tarihli Federal Kanununa dayandırmıştır. Bu kanuna göre, 50.000'in altında nüfusu olan ve kendi tarihi bölgesinde günlük yaşantısını geleneksel şekilde sürdüren topluluklar, yerli halk olarak kabul edilmektedir. (İslam in Ukraine, 2014).

4.2.5. Ekonomik Sorunlar

Rus işgalinden sonra, Ukrayna Parlamentosu, Kırım'ın statüsünü değiştirerek, serbest ticaret bölgesi haline getirmiştir. Bu uygulama sonucu, işgal altındaki bölgede yeni bir ticaret rejimi oluşmuştur. Kırım Tatar Milli Hareketi bu durum üzerine, işgal altındaki bölge ile ticaret yapılmasının de facto idareye yardım anlamına geleceğini ve gücünü arttıracığını değerlendirmiştir (Şahin, 2016: s. 118). İlhak sonrasında yaşanan baskılar nedeniyle iki yıl içinde Kırım dışına çıkarak, Ukrayna'ya yerleşen Kırım Türkleri ve Türkiye'den gelen gönüllülerin oluşturduğu yaklaşık 250 kişilik Numan Çelebi Cihan Taburu Ukrayna ile Kırım arasındaki Çongar gayri resmi sınır kapısının 3 km gerisinde konuşlanmıştır (Milliyet, 2016). Taburun oluşturduğu kontrol noktaları ile bölgeye giriş çıkış yapan araçlar kontrol edilmeye başlanarak ticari malların sevki engellenmeye başlanmıştır. Bu hareket, Ukraynalılar tarafından kabul görmüş ve zaman içinde Ukrayna ordusu ve polisi abluka uygulamasını devralmıştır (Şahin, 2016: s. 119).

Ukrayna, uluslararası yaptırımlar kapsamında Kırım'a elektrik vermeyi sonlandırmış ve bunun yanında Ukrayna'dan Kırım'a mal girişi yasaklanarak, Kırım'ın karayoluyla dünyadan bağlantısı kesilmiştir (Milliyet, 2016).Yaptırımlar ve petrol fiyatlarındaki gerileme nedeniyle ekonomik sıkıntıya giren Rusya, başlangıçta büyük umutlarla ilhakı destekleyen Kırimlı Ruslar için de hayal kırıklığı olmuştur. Sürekli yaşanan elektrik kesintileri, temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat artışları

günlük hayatı olumsuz etkilemiştir. Karayolu ile ihtiyaç maddelerinin naklinin kısıtlanması nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntılar, Rusya'nın Kerç boğazı üzerinden yeni elektrik iletim hattı için 3.2 milyar dolar ve karayolu-demiryolu köprüsü inşası için 3.3 milyar dolar gibi ilave yatırımlar yapmasına yol açmıştır. Coğrafi bakımdan Ukrayna'ya bağlı olan Kırım yarımadasının Mayıs 2016'da tamamlanan enerji ve 2018'de tamamlanan ulaşım sorununun çözümü için zorunlu olan bu yatırımlar, ekonomik sıkıntı içinde bulunan Rusya'ya ilave maliyet yüklemiştir (QHA, 2016).

SONUÇ

Kırım Türklerinin büyük sürgün sonrasında anavatanlarına dönmek ve kaybettikleri haklarını geri alabilmek için 70 yıldan fazla süredir yürüttüğü azim ve sabırlı, bir o kadar da heyecanı nesilden nesle aktarılabilmiş bir mücadele, her şeyden önce tarihte eşi benzeri az rastlanır türdendir.

Bu mücadelenin dünya çapında yeterince ses getirmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Yine de dünya kamuoyunda yeterince bilinmemesine rağmen uluslararası örgütler, bilim dünyasının akademisyenleri çevresinde yüksek bir saygınlığı olduğu görülmektedir.

Kırım Türklerinin haklı mücadelesinin, SSCB ve özelinde Rusların da saygınlığını kazandığını SSCB'nin dağılması öncesi ve sonrası, hatta Kırım'ın ilhakından sonra alınan kararlarda görebilmekteyiz.

Ancak bu çalışma esnasında ulaşılan sonuçlardan birisi, Kırım Türklerinin davasının sadece sürgün edilen yerlerden Kırım'a dönmesi değil, sürgün nedeniyle elinden alınan maddi ve manevi hakların da iadesinin sağlanması olduğudur. Kırım Türklerinin sorunlarında yalnızca sürgün ve sonrasında yaşananları temel alan yaklaşımlar, sorunun anlaşılmasını engeller niteliktedir. Tüm tarafların, uluslararası örgütlerin ve dünya kamuoyunun, artık Kırım Türklerinin anavatanlarına geri dönüşleri sağlandığına göre mücadelelerinin tamamlandığı yönündeki düşünceleri yanlıgı veya eksiklik olarak kabul edilmelidir.

Bu çalışmanın başlangıcında tarihsel arka plana yer verilmesindeki amaç, sorunların derinliğine analiz edilebilmesidir. Bu perspektiften bakıldığında Rusya'nın Kırım'a olan tarihsel bakışı ile Kırım Türklerinin anavatanlarına bakışı çatışma yaratmaktadır.

Ruslar ile Türklerin tarih boyunca sürekli çatışma içerisinde olmaları, Rusların Kırım'ı öteden beri Ruslaştırma çabaları, dalgalar halinde yaşanan göçler ve savaşlar Kırım Türklerinde adeta genetik bir miras gibi nesilden nesle aktarılmıştır. Bu nedenle Kırım Türklerinde, benzer olayların RF yönetimi altında tekrar yaşanacağı kaygısını yaratmaktadır.

Ukrayna'nın bağımsızlığını kazandığı tarihten Rusya'nın Kırım'ı ilhakına kadar 23 yıl geçmiştir. Bu dönem, Kırım Türkleri ve Ukrayna için şanssız bir dönem olarak nitelendirilebilir. 90'lı yıllarda daha henüz SSCB'nin yeni dağıldığı, ekonomik ve siyasal sistemin geçiş sancılarının yaşandığı bir dönemde yüz binleri aşan miktarda insanın bölgeye dönüp yerleşmesi devlet tecrübesi ve ekonomik gücü olmayan Ukrayna için çok ağır olmuştur.

Ukrayna'ya bağlı bir Kırım, Kırım Türklerinin geri dönüşü sonrasında yaşadığı sosyo ekonomik sıkıntıları bir yana bırakacak olursak, mücadelenin devamı olan kaybedilen hakların geri kazanılması için daha fazla demokratik hak ve özgürlük ortamı sağlayabilecek gibi görünüyordu. Bu anlayış, Ukrayna'nın yaşanan siyasi krizde yönünü tamamen AB ve hatta NATO'ya çevirmesinden kaynaklanmaktadır. AB'ye katılma niyetinde olan bir Ukrayna'nın, AB fonları ile sağlanacak ekonomik ve sosyal yardımlarla daha sosyal devlet politikaları üretebileceği, AB'nin siyasi kriterlerine uyum adına, Kırım Türklerinin de haklı taleplerini dile getirebilmesi ve kazanımlar elde edebilmesi için daha fazla demokratik ortam sağlayacağı, NATO çatısı altında ise diğer eski Varşova Paktı ülkeleri gibi, güvenlik kaygılarını giderebileceği aşikârdır.

Kırım Türklerinin bu bağlamda Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına karşı tavır alması son derece mantıklı bir değerlendirmedir. Ancak bölgenin şartları, demokratik gelişmişlik seviyesi ve tarihsel gelişmeler dikkate alındığında, Kırım Türklerinin, Rusların gözünde tekrardan işbirlikçi gibi gösterilerek, kendi politikalarını sertleştirmelerini ve yarımadayı tamamen Ruslaştırma amaçları için bir koz olarak kullanılmasına fırsat verilmemelidir.

Gerek Ukrayna'nın gerekse Batı'nın, Kırım'ın ilhakını tanımayarak, Kırım'ı tekrar geri alabilmek adına Kırım Türklerini siyasi araç olarak kullanması durumunda, Kırım Türklerinin son derece kırılğan yapısının zarar göreceği değerlendirilmektedir.

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında uluslararası alanda karşılaştığı tepkiler sonucunda uygulanan yaptırımlar hem ekonomik hem de siyasi açıdan Rusya'yı zorlamaktadır. Rusya, dış dünyaya olumlu imaj sergilemek ve yaptırımları yumuşatabilmek adına, Kırım'da sert politikalar izlemek yerine, bölgeyi hem ekonomik gücünü hem de demokratik gelişmişliğini sergileyebileceği bir sahne

olarak görüp, bir propaganda aracı olarak kullanması söz konusudur. Kırım Türkleri ise bu durumu, sorunlarının karşılanması için bir fırsat olarak görmelidir.

Nitekim RF'nun Türkiye Büyükelçiliği resmi internet sayfasında, Rusya'nın Kırım Türklerinin mevcut sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetlerin ve Kırım'daki gelişmelerin düzenli olarak aktarıldığı "Kırım Gerçekleri" başlığı altında özel bir bölüm oluşturulmuştur. Bu başlık altında, Kırım'ın ilhakından bu yana RF tarafından Kırım Türklerine yönelik yapılan faaliyetler kapsamında, tarihi adaletin yeniden kazandırılması ve Kırım'dan vatandaşların gayrimeşru sürgününün sonuçlarının giderilmesi amacıyla 21 Nisan 2014 tarihinde söz konusu vatandaşlara haklarını tamamen iade eden ve bu halkların rehabilitasyonu ve yeniden gelişine yönelik devlet desteği hakkında bir kararnamenin yürürlüğe girdiği bildirilmiştir. Kırım Türk halkının milli, kültürel ve ruhi yeniden dirilişine yönelik tedbirler kapsamında, öncelikle sürgüne tabi olanlar ve onlardan sonrakilerin, yerleştirme adaptasyon ve entegrasyonu için 2015 yılından başlayarak 6 yıllığına yaklaşık 200 milyon dolarlık bir bütçenin ayrılacağı duyurulmuştur. Kırım'ın ilhakından sonra RF, yarımada sürgünden geri dönenlerin yerleşim alanlarında sosyal konutlar, sağlık kurumları, kreş, okul, yol, elektrik, su, gaz ve kanalizasyon sistemlerinin inşaatına başlamıştır. Akmesit (Simferopol)'de tamamlandığında Kırım topraklarındaki en büyük cami olacak Cuma Camii dini kompleksinin inşaatına Nisan 2016'da başlanmıştır. Kırım'da yaşanmakta olan konut sorununun çözümüne yönelik sürgün edilmiş Kırım Türklerinden başvuranlar için konut inşaatı devam etmektedir. Bu amaçla, 2017 yılında yaklaşık 330 bin dolarlık bir kaynak sağlanmış, konut satın almak isteyenler için ise 1.8 milyon dolar maddi kaynağın tamamı belediye yönetimlerine gönderilmiştir.

Kocaeli Kırım Tatar Derneği'nin üyelerinin 2017 yılında Kırım'a yapmış olduğu gezi ve ziyaretlerde, Kırım Türklerinin konut anlamında sorunlarını büyük ölçüde çözmüş olduğu, geri dönüş sonrasında yerleşebildikleri veya dönemin resmi makamları tarafından tahsis edilen yerlerde kendi imkânları ile inşa ettikleri evlerin son derece bakımlı, müstakil, genellikle aile büyükleri ile yetişkin çocuklarının ailelerinin bir arada yaşadığı genişlikte büyük bahçeli evler olduğu görülmüştür. Kırım Türklerinin, alıştığı yaşam şekli nedeniyle toplu konut tarzındaki apartman dairelerine yerleştirilmek istemedikleri, yaşadıkları evlere Rusların dahi imrendiği,

ancak bu yerleşim alanlarının şehirlerin en dış mahallelerini oluşturduğu ulaşım ve alt yapı sorunlarının devam ettiği dile getirilmektedir.

Kırım'da halen, ilhaktan öncesi ile sonrasına ilişkin bir diğer gözlemin ise Kırım'da özellikle şehirlerdeki nüfusun belirgin ölçüde arttığı yönündedir. Bunun sebebinin, RF tarafından, Rus nüfusu daha da arttıracak şekilde sistematik olarak Rusya'dan Kırım'a Rusların göç ettirilmesinin olduğu düşünülmektedir.

RF'nun Kırım'ı işgali ve ilhakı süreçlerinde Rus güvenlik güçlerinin, tarikat ve fanatik dini örgüt bağlantıları bilinen bazı Kırım Türklerinin ev ve iş yerlerine yaptığı baskın, arama ve tutuklamaların, nokta operasyonlar şeklinde gerçekleştirildiğini, bu kişilere komşu Kırım Türkleri, belirtmektedir. Aramalar esnasında diğer tarikat mensuplarının ise baskın yapılan evin etrafında toplanarak tekbir getirdikleri, ancak Kırım Türklerinin, yıllar boyunca kendi haklı mücadeleleri esnasında kullandıkları ortak sloganın "Millet, Vatan, Kırım" olduğu ifade edilmektedir.

Kırım Türklerinin ulusal kimlik ve kültürlerindeki bağlılık, direnişlerindeki dayanıklılığı ve gücü artırmış, gruplara bölünmelerinin ve şiddete yönelmelerinin önüne geçmiştir. Fakat son dönemde Kırım'da gerçekleşen gelişmeler Kırım Türklerinin pasif direnişinde bir takım değişimlerin olduğunu göstermektedir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, Kırım'da görülmeye başlayan Vehabilik ve Hizb-ut Tahrir faaliyetlerinin etkisindeki dış güçlere bağlı bazı dini grupların provokasyonlarının etkisindeki genç kuşaktan Kırım Türkleri için şiddet, geçerli bir yol olarak görünmesine rağmen Kırım Tatar ulusal hareketi halen şiddetsizlik yönteminden şaşmamış, bu tür odakların destek ve yardımlarını kesinlikle reddetmektedir.

Bununla birlikte, ilhakın sonrasında, sürgün ve geri dönüş mücadelesi süresince izlenen şiddet içermeyen direnişin en önemli sembolü ve Kırım Türklerinin lideri Mustafa Cemil Kırımoglu'un Kırım'a girişi yasaklanmıştır. İlave olarak, Kırım Türk toplumunun geliştirdiği birlik ve beraberliğin en önemli siyasi organı KTMM kapatılmıştır. Kırım Türklerinin aynı iradeyle haklı mücadelelerine devam etmelerine engel oluşturan bu ve benzeri yasaklar, en kısa zamanda kaldırılmalıdır.

Kırım Türklerinin RF tarafından Kırım'ın yerli halkı olarak tanınmaması hususu, RF yasalarında belirtilen kriterlerin sağlanamamasından kaynaklı bir durumdur. Ancak, uluslararası hukukta uzun zamandan beridir tanımı ve hakları

üzerine tartışılan bir konu olan yerli halk statüsünün Kırım Türklerine de tanınması, Kırım Türklerinin haklarını geri kazanmasında önemli avantajlar sağlayacaktır.

Kırım Türklerinin, anayasal hakları olan yaşama, eğitim, istediği yerde oturma ve geri dönmekte istekli olan diğerlerinin göç etme haklarının sağlanması, büyük sürgünde boşaltılan köylere yeniden yerleşim hakkı, kendi idari temsilci meclisinin yeniden tanınması için mücadeleye devam edilmelidir. Bu amaçla Kırım Türk toplumunun Kırım Özerk Cumhuriyetinde saygın ve özgür olarak yaşayabilmesi için geçmişten beri süre gelen İsmail Gaspıralı'nın özlü sözündeki gibi "dilde, fikirde, işde birlik", şiarıyla, dil, kültür, din, gelenek ve göreneklerden uzaklaşmadan birlik içerisinde milli bilincin canlı tutulmasının gerektiği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Ayhün, Erşahin Ahmet (2014). Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri. İstanbul: Ensar Neşriyat

Bennigsen, Alexander. (1988). Sovyet Müslümanları, çev. Yuluğ Tekin Kurat, Ankara: Forum Yayınları, s. 314

Blitz, Brad. K., Maureen Lynch. 2011. Statelessness and Citizenship: A Comparative Study on the Benefits of Nationality. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.

Bozkurt, Giray Saynur. (1998). “Ukrayna Şartlarında Kırım Türklerinin Kendilerini Siyasi Platformda Tanıtma Mücadeleleri.”, Şu kitapta: Haz/Ed A. Yalçinkaya. Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. 156

Bozkurt, Giray Saynur. (2007). “Kırım Tatarları ve Sürgün”, Şu kitapta: Haz/Ed Emine Gürsoy Naskali ve Liaisan Şahin, Stalin ve Türk Dünyası, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 221-233.

Bukkvoll, T. (2001). “Ukraine and the Black Sea Region.” T. Aybak (Ed.). Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict, New York: London: I.B. Tauris Publishers, 88Çapraz, Kemal. (2012). Sürgünde Yeşeren Vatan Kırım, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Devlet, Nadir (2014). Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Figes, Orlando. (2014). Revolutionary Russia. 1891-1991. A History. New York: Picador.

Fisher, Alan. (2009). Kırım Tatarları (çev. Eşref Özbilen). İstanbul: Selenge Yayınları.

Gökbel, Ahmet. (2000). Kıpçak Türkleri. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 45.

Hablemitoğlu, Necip. (2002). Kırım'da Türk Soykırımı, (2. Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 48.

Karagöz, Betül. (2011). Toplumsal Adalet ve Totalitarizm, Ankara: Divan Kitap, 229-231.

Kelkitli, Fatma Aslı (2014). “Kırım: Rusya İçin Vazgeçilmez Yarımada” Şu kitapta: Haz/Ed Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım. Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi. İstanbul: Beta Yayınları. 289-207.

Kılınç, Arzu. (2007). “Stalin Dönemi İnsan Kayıpları”, Şu kitapta: Haz/Ed Emine Gürsoy Naskali ve Liaisan Şahin, Stalin ve Türk Dünyası, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 215-221.

Kırımlı, Hakan. (2010). Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8-9.

King, Charles. (2008). Karadeniz (çev. Zülal Kılıç). İstanbul: Kitap Yayınevi. 95-96.

Kuzio, Taras. (2007). Ukraine-Crimea-Russia: Triangle of Conflict, Stuttgart: Ibidem-Verlag.

McCarthy, Justin (1998). Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Temizliği 1821-1922. (Çev. Bilge Umar). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Milner-Gulland, R., Dejevskiy, N. (1993). Rusya ve SSCB Tarihi. (Çev. M. Çulhaoğlu). Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, (VIII. Cilt). İstanbul: İletişim Yayınları, 34.

Oğan, Sinan. (2004). “Ukrayna’da Turuncu Devrim”. S. Oğan (Ed.). Turuncu Devrimler Soros’un Yeni Dünya Düzeni: İkinci El Demokrasi ve Neo-con’lar, İstanbul: Bir Harf Yayıncılık, 236.

Olçar, Kemal. (2007). Karadeniz Politikaları ve Türkiye-Ukrayna Stratejik İlişkileri. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Özçelik, Sezai (2015). “Uluslararası İlişkiler Bağlamında Kırım ve Kırım Tatarları” Şu kitapta: Haz/Ed Yücel Öztürk. Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım. İstanbul: Çamlıca, 341-365.

Özcan, Kemal (2015). “XX. Asırda Kırım Türklerinin Dramı” Şu kitapta: Haz/Ed Yücel Öztürk. Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım. İstanbul: Çamlıca, 301-338.

Özcan, Kemal. (2010). Kırım Dramı: Kırım Türklerinin Varoluş Mücadelesi, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Özcan, Kemal. (2002). Vatana Dönüş: Kırım Türklerinin Sürgünü ve Milli Mücadele Hareketi (1944-1991). İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.

Öztürk, Yücel. (2015). “Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım” Şu kitapta: Haz/Ed Yücel Öztürk. Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım. İstanbul: Çamlıca, 13-48.

Purgstall, Joseph von Hammer (2013). Kırım Hanlığı Tarihi (Çev. Seyfi Say). İstanbul: İnsan Yayınları.

Sepetçioğlu, Mustafa Necati (2013). Kırım Kırımı. İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Smirnov V. D. (2016). Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı (Çev. D. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

Solchanyk, R. (1995). "Crimea: Between Ukraine and Russia". M. Drohobycky, (Ed.). Crimea: Dynamics, Challenges and Prospects, Lanham: Rowman&Littlefield Publisher Inc., 4.

Subtleny, Orest. (1994). Ukraine, Toronto: University of Toronto Press, 78.

Toplu, Ferit. (2015). Kırım-Dobruca-Kocaeli Ekseninde Kırım Tatarları. Kocaeli: Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği Yayın No:3

Yalçıntaş, N., Çiftçigüzeli, M.C., Karatay, Z. (2013). Kırım Ey Güzel Kırım. İstanbul: Postiga Yayınları, 231.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Alaç, M. (1965). Bolşeviklerin İkinci İşgalinden Sonra Kırım'da Neler Oldu?, Emel, No 29, s. 5-20.

Avşar, Mezahir (2007), "Türk kültür ve sanatından kesitler", 1. Cilt, Kömen, , s.413

Aydın, Filiz Tutku (2012), Comparative Cases in Long-Distance Nationalism: Explaining the Émigré, Exile, Diaspora and Transnational Movements of the Crimean Tatars, Doktora Tezi, Toronto Üniversitesi, Toronto, Kanada.

Aydın, Filiz Tutku. (2014). "Crimean Tatars and Russia's Annexation of Crimea", Turkish Policy Quarterly, 13(3), 81-93.

Aydın, Ayşegül. (2004). "Kırım Tatarlarının Ana Vatana Dönüşü ve Kültürel Canlanma Sürecinde Dil ve Eğitimi", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 21(1), 107-122.

Aydın, Ayşegül. Yıldırım, Erdoğan.(2010). "Perception of Homeland among Crimean Tatars:Cases from Kazakhstan, Uzbekistan and Crimea", bilig, 54, 21-46.

Baştürk, Levent.(2014). "Ukrayna Krizi Neden Türkiye'de Dikkatleri Kırım'a Çekti?", Kırım Krizini Nasıl Okumalı, Dünya Araştırmaları Masası, <http://media.dunyabulteni.net/file/2014/kirim.pdf> , erişim tarihi, 30 Kasım 2014.

Beybulayeva, Lyudmila (2015), The "Crimean Question" In Russo-Ukrainian Relations 1991-2014. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.

Bilener, T. (2004). Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna. (E. Büyükkakıncı Ed.), Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Ankara: Phoenix Yayınevi, 321.

Cafersoy, N., Somuncuoğlu, A. (2001). Ukrayna: Avrasya'nın Stratejik Kaderinin Belirlendiği Ülke. Stratejik Analiz, 2(15), 24-25.

Cianciara, A. K. (2008). "Eastern Partnership – Opening a New Chapter of Polish Eastern Policy and the European Neighbourhood Policy?". The Institute of Public Affairs Analyses & Opinions. 4, 2.

Çapraz, H. (2006). XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Kırım Politikası. Karadeniz Araştırmaları, 11, 58-59.

Derman, G.S., Ongarova, Y. (2014). "Ukrayna'da Siyasi Kriz". Karadeniz Araştırmaları, 42, 13.

Demirtürk, S., Kılıç, Y. (2009). "Kırım Tatar Milli Meclisi Başkanı Mustafa Cemil Kırimoğlu ile söyleşi". 2023 Dergisi. 103. 56-62.

Engin, Muhammed Furkan (2014), Mustafa Cemil Kırimoğlu (Cemiloğlu): Hayatı Ve Fikirleri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Erbil, Y. (2010). "Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Enerji Güvenliği". Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 132.

Gömeç, S. (2009). Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri. Avrasya Etüdleri, 35, 63-65.

Gürhan, Şeyma. (2017). 1930'lu Yıllarda SSCB'nin Kırım'da Uyguladığı Sovyetleştirme Politikaları ve Yaşanan Suni Açlık. Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s. 42-58.

İnalcık, Halil. (1966). Kırım Hanlığı. Emel Dergisi, 36, 15.

İnalcık, Halil. (1955). Kırım Hanlığı. İslam Ansiklopedisi, 4, 746-756.

İmanbeyli, V. (2014). Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi. SETA Perspektif Yayınları. 36, 2.

Kamalov, İ. (2007). "Ukrayna İçin Ufukta İstikrar Görünmüyor". Stratejik Analiz. 86, 12-13.

Karaman, C., Ertuğrul, S., Şahin, M.O. (2011). Rusya ve Ukrayna İlişkileri Çerçevesinde Kırım Sorununun Evrimi. 4. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu, Giresun.6-7 Ekim.

Katchanovski, I. (2006). "Cleft Countries: Regional Political Divisions and Cultures in Post-Soviet Ukraine and Moldova". Stuttgart: ibidem-Verlag, 154-158.

Keleş, E. (2008). Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 23, 151

Kırımoglu, M. A. (2009). Kırım'da ve Dünyada Kırım Türklerinin Kalkınma Problemleri. Bahçesaray Dergisi, 57-58, 20.

Kireççi Akif, Tezcan Selim, (2016), "The Predicament of the Crimean Tatars, Past and Present" Bilig, 77, 17.

Koçak, M. (2014). "Doğu ile Batı Çıkmazında Ukrayna'da Değişim Talepleri". SETA Perspektif, 29,2

Kuzio, Taras. (1998). "Ukraine. A Four-Pronged Transition". T. Kuzio (Ed.). Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation, New York: M.E. Sharpe Inc. 165-177.

Lapczynski, M. (2009). "The European Union's Eastern Partnership: Chances and Perspectives". Caucasian Review of International Affairs, 3(2), 146-147.

Larrabee, S. (1996). "Ukraine's Balancing Act". Survival, 38(2), 146.

Marples D.R., Duke, D.F. (1995). Ukraine, Russia, and the Question of Crimea. Nationalities Papers, 23(2), 262.

Özbay, F. (2014). "Rusya'nın Ukrayna Politikası ve Kırım Hamlesi". 2023 Dergisi, (155), 10.

Özcan, Kemal. (2005), "Kırım Hanlığı'nın Kuruluş Süreci: Yarımada Tatar Hakimiyetinin Tesisi.", Karadeniz Araştırmaları, 5, 26.

Özdal, H. (2013). AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Analiz. 26, 4.

Özdal, H., Özertem, H.S., Has, K., Yegin, M. (2014). Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batının Tutumu. USAK Analiz, (28), 6.

Pohl, Jonathan Otto. (2010). Kırım Tatarlarına Karşı Düzmece Vatana İhanet Suçlamaları (çev. S. Kaçamak). Emel, 230.

Pretto, Caudia (2013), The Crimean Tatar "Minoraty Question": History and Sociopolitical Development of a Nation within a Nation. Yüksek Lisans Tezi, Bologna Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Bologna, İtalya.

Purtaş, F. (2005). "Ukrayna'da Turuncu Devrim". Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3(6), 162.

Sarıkaya, Gül (2014), Ukrayna Jeopolitiği Bağlamında Kırım ve Kırım Türkleri Sorunu. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sasse, Gwendolyn. (2002). "Conflict-prevention in a Transition State: The Crimean Issue in post-Soviet Ukraine". *Nationalism and Ethnic Politics*, 8(2), 13.

Sasse, Gwendolyn. (2001) "The New Ukraine: A State of Regions". *Regional & Federal Studies*, 11(3), 69.

Shevel, Oksana. (2000). "Crimean Tatars in Ukraine: The Politics of Inclusion and Exclusion", *Analysis of Current Events*, 12(1-2), 9-11.

Stoudmann, Gérard. (2016). "Report to the Secretary General of the Council of Europe by Ambassador Gérard Stoudmann on his human rights visit to Crimea (25-31 January 2016)", *Information Documents SG/Inf(2016)15 rev.* 11 April 2016.

Şahin, Cemile. (2015). Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Türklerinin Sürgünü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, No 39, s. 326-339.

Şahin, Fethi Kurtiy (2016), Crimean Tatar Factor And Euromaidan In Ukraine's Nation Building Efforts: Novelities And Changes After 2014. Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Vozgrin, Valeri. (2002). Bolşevik İhtilalinden Sonra Kırım, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 18, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 760-774.

Williams, Brian Glyn. (2002). Hidden Ethnocide in the Soviet Muslim Borderlands: The Ethnic Cleansing of the Crimean Tatars. *Journal of Genocide Research*, 4(3), 357-373.

Williams, Brian Glyn (2002). "The Hidden Ethnic Cleansing of Muslims in the Soviet Union: The Exile and Repatriation of the Crimean Tatars". *Journal of Contemporary History* 37: 323-347.

Yalçınkaya, A. (2005). Rus Realpolitiğinin Ertelediği Sorun: Kırım. *Karadeniz Araştırmaları*, 8, 104.

Yüksel, G. (2012). "Ukrayna'da Siyasi Gelişmeler Esnasında Kırım Tatarlarının Etno-Politik ve Dini Sorunları". O. Yeşilot (Ed.), *Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 343.

Zaborsky, Victor. (1995)"Crimea and the Black Sea Fleet in RussianUkrainian Relations." CSIA Discussion Paper 95-11, Kennedy School of Government, Harvard University.

Žídková, Markéta; Melichar, Hynek, (2015), “Crimean Tatars Before and After the Annexation of Crimea: Identity, Societal Security, and the Prospects of Violence”, Annual of Language & Politics and Politics of Identity, 09, 87-112,

3. Elektronik Kaynaklar

Amerika'nın Sesi, (2005).“Yuşçenko Göreve Resmen Başladı. <http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-2005-01-23-voa1-87992477/842509.html> erişim tarihi, 27 Nisan 2015.

Crimea Report, (2015), The Situation of the Crimean Tatars Since the Annexation of Crimea by the Russian Federation, https://www.researchgate.net/publication/292906164_The_Situation_of_the_Crimean_Tatars_since_the_Annexation_of_Crimea_by_the_Russian_Federation, erişim tarihi 10 Aralık 2017.

Dünya Bülteni, (2014). “Kırım’da Her An Çatışmalar Çıkabilir.” Web: <http://www.dunyabulteni.net/haber/290814/kirimda-her-an-catismalar-cikabilir> erişim tarihi, 19 Temmuz 2017.

Euromaidanpress, (2014). <http://euromaidanpress.com/2014/10/15/crimean-authorities-order-purge-of-banned-literature/#arv1bdata>, erişim tarihi, 20 Aralık 2014.

Fresa, Lucia. (2000) “A new interpretation of the term 'indigenous people': what are the legal consequences of being recognised as 'minorities' instead of as 'indigenous people' for the indigenous people of the world?”, Centro Studi per la Pace, <http://www.studiperlapace.it/documentazione/fresa.html>, erişim tarihi, 10 Mart 2018.

Gafarlı, O. (2014). AB ile Rusya Arasında Ukrayna. Bilgesam, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2517:ab-ile-rusya-arasndaukrayna&catid=70:ab-analizler&Itemid=134 erişim tarihi, 25 Şubat 2015.

Haberler.COM, (2016). <http://www.haberler.com/avrupa-konseyi-kirim-tatar-milli-meclisi-8388630-haberi/> erişim tarihi, 16 Mayıs 2016.

Hürriyet, (2014). “Putin'den dünyaya inat 'Kırım' imzası.”Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26032485.asp>, erişim tarihi, 10 Ekim 2017

Hürriyet, (2014).”Kaçak Lider İçin Tutuklama Kararı”. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25884696.asp> erişim tarihi, 20 Ağustos 2017.

İslam in Ukraine, (2014). “Crimean Tatars Between Ukraine and Russia Indigenous Non-Indigenous People” <http://islam.in.ua/en/ukrainian-news/crimean-tatars-between-ukraine-and-russia-indigenous-non-indigenous-people>, erişim tarihi, 20 Nisan 2017.

Kırımlı, Hakan. Kırım Tatarları Kimdir?. <http://www.kirimderneği.org.tr/temel-bilgiler/6-kirim-tatarlari-kimdir> erişim tarihi, 20 Temmuz 2017

Kırım Haber Ajansı, 2016, <http://qha.com.ua/tr/ekonomi/kerç-koprusu-sozlesmesi-imzalandi/136204/> , erişim tarihi, 16 Mayıs 2016.

Kırım Haber Ajansı a, (2014).”İşte sözde referandumun 'resmi' sonucu.” <http://qha.com.ua/iste-sozde-referandumun-resmi-sonucu-131334tr.html> erişim tarihi, 14 Eylül 2017.

Kırım Haber Ajansı b, (2014). “Ukrayna, AB ile Ortaklık Anlaşması'nı imzaladı.” <http://qha.com.ua/ukrayna-ab-ile-ortaklik-anlasmasi-ni-imzaladi-131430tr.html> erişim tarihi, 14 Eylül 2017.

Kırım Haber Ajansı c, (2014). “İşte Kurultay’ın milli özerklik kararının tam metni” <http://qha.com.ua/iste-kurultay-in-milli-ozerklik-kararinin-tam-metni-131578tr.html> , erişim tarihi, 14 Eylül 2017.

Kurat, Akdes Nimet. Altınordu Devleti (Altınorda) - (1227-1502). <http://www.vatankirim.net/yazi.asp?yazino=43> (Türk Dünyası El Kitabı 1992, Ankara . Sf. 400-408’den aktarılmış) erişim tarihi 10 Eylül 2017.

Milli FIRKA, Bişkek Antlaşması, <http://milli-firka.org/content/DBAFJDHA/title/Bikek-Antlamas>, erişim tarihi, 20 Aralık 2014.

Milliyet, (2016). <http://www.milliyet.com.tr/kirim-daki-tatar-taburu/dunya/detay/2207849/default.htm>, erişim tarihi, 16 Mayıs 2016.

Ortaylı, İlber. (2013). “160ıncı Yılında Kırım Savaşı. Milliyet.<http://www.milliyet.com.tr/160-inci-yilinda-kirim-savasi/ilberortayli/pazar/yazardetay/12.05.2013/1707182/default.htm> , erişim tarihi 8 Ekim 2017

OSCE High Commissioner on National Minorities (HCNM). (2013). The İntegration of Formerly Deported People in Crimea, Ukraine: Needs assessment, www.osce.org/hcnm/78053, erişim tarihi 20 Aralık 2014.

OSCE High Commissioner on National Minorities (HCNM) (2015). Report of The Human Rights Assessment Mission on Crimea, www.osce.org/hcnm/78053, erişim tarihi 20 Mart 2018.

Pohl, Otto (2000),” The Deportation and Fate of the Crimean Tatars”. <http://www.iccrimea.org/scholarly/jopohl.html> , erişim tarihi, 10 Ekim 2017.

RF Büyükelçilik, (2015). “Rusya Federasyonu Kırım Cumhuriyeti’nde Kırım Tatarlarının durumu ile ilgili bazı bilgiler” http://www.turkey.mid.ru/hron/crimea_t_01.html 01.08.2015, erişim tarihi, 10.09.2017.

RF Büyükelçilik, (2017). “Kırım Gerçekleri”
<http://www.turkey.mid.ru/tur/index.html>, erişim tarihi, 10.09.2017.

Sabah, (2016). ”Kırım Tatarlarından BM’ye çağrı”
<http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/12/10/kirim-tatarlarindan-bmye-cagri>, erişim tarihi, 10 Aralık 2016.

Tütüncü, Mehmet (2018). “ Hansaray’da Restorasyon mu Yıkım mı?”
turkistan.academia.eu , erişim tarihi 29.05.2018.

Ukrayna Ülke Bülteni (2012). DEİK,
<http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/2593> erişim tarihi 23 Kasım 2016.

The Voice of Russia, (2014). “Ukraine: Yanukovich signs deal on ending crisis, Rada reinstates 2004 Constitution”.
http://voiceofrussia.com/news/2014_02_21/Ukraine-passes-lawreturning-to-2004-constitution-1135/ erişim tarihi,19 Ağustos 2017.

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Ankara'da doğdu ilköğrenimini Ankara ve İstanbul'da okudu. Ortaokulu İstanbul'da okuduktan sonra 1991 yılında Heybeliada Deniz Lisesinden mezun oldu. 1995 yılında Deniz Harp Okulundan mezun oldu. 2017 yılında Kocaeli Üniversitesi'nde İş Sağlığı ve Güvenliği yüksek lisans eğitimini tamamladı. Halen Deniz Kuvvetlerinin çeşitli birimlerinde görev yapmaktadır.

